

Вісник

Верховного Суду України

15 ГРУДНЯ — 100 РОКІВ
З ДНЯ СТВОРЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
(ПРАВОНАСТУПНИК —
ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ)

Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих
за результатами розгляду заяв
про перегляд судових рішень,
за I півріччя 2017 р.

Висновки Верховного Суду України,
викладені в постановках, прийнятих
за результатами розгляду справ
із підстав, передбачених пунктами
1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України,
за I півріччя 2017 р.

Окремі аспекти вирішення спорів
щодо визнання права власності
на спадкове майно

Запровадження прецедентної
практики верховних судів
у пострадянських
правових системах

11-12(207-208)'2017

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Андрушко П.П. — кандидат юридичних наук, професор;

Беляневич О.А. — доктор юридичних наук, професор;

Бень А.Б. — начальник відділу забезпечення видавничої діяльності управління забезпечення взаємодії із засобами масової інформації та видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України, відповідальний секретар редакційної колегії;

Городовенко В.В. — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Гриців М.І. — суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, заслужений юрист України;

Гуменюк В.І. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Ємець А.А. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кубко Є.Б. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ;

Кузнцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Р.А. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ;

Погорецький М.А. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Прокопенко О.Б. — суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, кандидат юридичних наук;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України.

2 *100 років. Від Генерального Суду — до Верховного. 100 years. From the General Court — to the Supreme Court*

13 *Висновки Верховного Суду України Conclusions of the Supreme Court of Ukraine*

13 **Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за I півріччя 2017 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decisions in the first half of 2017

42 **Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2017 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in resolutions adopted as a result of examining the cases on the grounds described in subparagraphs 1, 2, 4 of para. 1 of Article 355 of the CivPC of Ukraine in the first half of 2017

57 *Точка зору Opinion*

57 **Кухарев О.Є.** Окремі аспекти вирішення спорів щодо визнання права власності на спадкове майно

Kukharev O.Ye. Some aspects of resolving disputes on the recognition of ownership of inherited property

66 *На тему дня*
Topic of the Day

66 **Стецик Н.В.** Запровадження прецедентної практики верховних судів у пострадянських правових системах

Stetsyk N.V. Introduction of the case-law of the supreme courts in the post-Soviet legal systems

73 **Медвідь А.Б.** Дослідження форми та змісту конституційного закріплення права на життя, гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод

Medvid A.B. Research of the form and matter of the constitutional entrenchment of the right to life, guaranteed by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

83 *Систематичний покажчик матеріалів, опублікованих у «Віснику Верховного Суду України» у 2017 р.*
Systematic Index of Materials, published in the "Visnyk of the Supreme Court of Ukraine" in 2017

85 *100 років. Від Генерального Суду — до Верховного.*
100th anniversary.
From the General Court—to the Supreme Court

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З попередніми номерами журналу (у форматі PDF) можна ознайомитися на офіційному web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>
editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

відповідальний секретар
(44) 253–1683
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

Редактори:

А.В. Гончарук
К.С. Мусяк
П.О. Мусяк
О.І. Пархоменко (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

В.М. Горбченко
Фото:
Г.М. Безсмертна

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

вул. Сирецька, 38, кв. 1

м. Київ

04073

Телефон: (44) 468–3131

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ «Наш формат»

просп. Миру, 7, кв. 45

м. Київ

02105

Телефон: (44) 353–8558

Підписано до друку 13.12.2017

Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 110.

Наклад 950 пр. Ціна договірна

Перегортаючи соту сторінку нашої історії...

Шановні читачі, дорогі друзі!

Ви тримаєте в руках особливий номер офіційного науково-практичного видання — журналу «Вісник Верховного Суду України». Він присвячений ювілейній даті — 100-річчю з дня утворення найвищого суду в незалежній Україні і покликаний нагадати нам про основні віхи його столітньої історії.

Наша держава подолала довгий і тернистий шлях до власної незалежності. Так само непро-

стий шлях пройшла незалежна вітчизняна судова система як невід’ємна складова української державності. Доля українського народу складалася таким чином, що сотні років більша частина України входила до складу Російської імперії і лише на початку ХХ ст. вдалося вибороти право на створення власної, самостійної держави. У 1917 р. це була Українська Народна Республіка, яка разом зі своїм парламентом — Українською Центральною Радою та урядом — Генеральним Секретаріатом, створила передумови для формування незалежної судової системи України зі здійсненням правосуддя українською мовою, очолюваної найвищим у державі судом: 15(2) грудня 1917 р. було прийнято

Закон про утворення Генерального Суду Української Народної Республіки.

На жаль, на початку ХХ ст. Україні не вдалося зберегти незалежність, територію нашої держави поглинув Радянський Союз, влада якого створила власну судову систему та відповідний їй найвищий суд. Проте формування системи незалежних судів і створення Генерального Суду УНР в новітній історії — визначальний крок у становленні судової влади незалежної України. У конституційних актах та законопроектах того періоду було закладено підґрунтя для впровадження механізмів забезпечення та судового захисту прав і свобод людини, здійснення правосуддя на засадах незалежності та неупередженості.

Розвиток вітчизняної судової системи на прогресивних підвалинах, закладених у ті далекі часи, став можливим багато років потому — після здобуття Україною незалежності в 1991 р. Фактично правонаступником Генерального Суду УНР через багато років став Верховний Суд України — найвищий у державі суд, статус якого закріпив Основний Закон України.

За 26 років незалежності наша держава пережила етап становлення та стала на шлях демократичного розвитку. Так само пережила становлення вітчизняна судова система та Верховний Суд України.

Рік за роком, крок за кроком ми удосконалюємо правову систему, позбавляємося від негативної радянської спадщини у сфері судочинства — так званого принципу «соціалістичної законності».

Україна після здобуття незалежності свій подальший розвиток пов'язує з європейськими демократичними цінностями й ми вчимося правильно розуміти всю глибину та багатогранність принципу верховенства права, дію і визнання якого в Україні закріплює Конституція 1996 р. Крім того, цей принцип у зв'язку з внесенням 2 червня 2016 р. змін до Основного Закону став керівним для судді при здійсненні правосуддя.

Судова система України достойно долає труднощі перехідних періодів, що неминуче виникають у процесі проведення реформ у судовій сфері. Відбулася так звана «мала судова реформа» 2001—2002 рр., після якої Верховний Суд України набув повноважень касаційного суду. Проїшла реформа 2010 р., основною ознакою якої стало формування чотириланкової судової системи та значне звуження обсягу повноважень Верховного Суду України. Минув і перехідний період першого етапу нинішньої судової реформи, коли в 2015 р. відбулося переосмислення попереднього хибного шляху реформування найвищої судової установи в державі, внаслідок чого було посилено процесуальну роль Верховного Суду України.

Протягом усього цього часу Верховний Суд України гідно тримав високу планку найвищого в державі суду в системі судів загальної юрисдикції, сповідуючи принципи верховенства права, справедливості, незалежності та неупередженості, професіоналізму, відкритості та готовності відповідати підвищеному суспільному запиту щодо ефективності діяльності судів. Проте судова реформа триває і законодавець обрав такий її напрям, що Верховний Суд України в 100-літній ювілей з дня утворення найвищого суду в незалежній Україні мусить також відійти в історію — згідно з прийнятим 2 червня 2016 р. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд України підлягає ліквідації з дня, коли розпочне діяльність новий, інший Верховний Суд як найвищий суд в Україні.

Початок роботи цього Суду визначено — 15 грудня 2017 р. Дата символічна, адже цього дня суддівська спільнота відзначає День працівника суду, з цим святом вітаю усіх вас. Вірю, що новий Верховний Суд сповідуватиме високі принципи здійснення правосуддя та впевнено розвиватиметься, поважаючи здобутки, позитивні ідеї й прагнення та продовжуючи добрі починання Верховного Суду України.

Номер журналу, що ви бачите перед собою, не лише ювілейний. Він — як частинка Верховного Суду України, його офіційний друкований орган, завершує своє видання. Принаймні, у тому форматі і з тією назвою, до яких звикли наші читачі.

Висловлюю щиру вдячність редакційній колегії, авторам, які долучалися до інформаційного наповнення журналу, суддям і працівникам апарату Верховного Суду України, а також видавцям. Всі ви тривалий час, постійно й наполегливо працювали над тим, щоб щомісяця черговий «Вісник Верховного Суду України» побачив світ, щоб він був не лише цікавий, а й корисний.

Подяку адресую і вам, дорогі читачі. Ви були з нами багато років, хвалили та критикували нас, давали поштовх до розвитку, змушували не зупинятися на досягнутому. Цей номер «Вісника Верховного Суду України» з нагоди 100-річчя з дня утворення Верховного Суду в Україні — для вас.

Ярослав Романюк,
Голова Верховного Суду України

Генеральний Суд УНР*

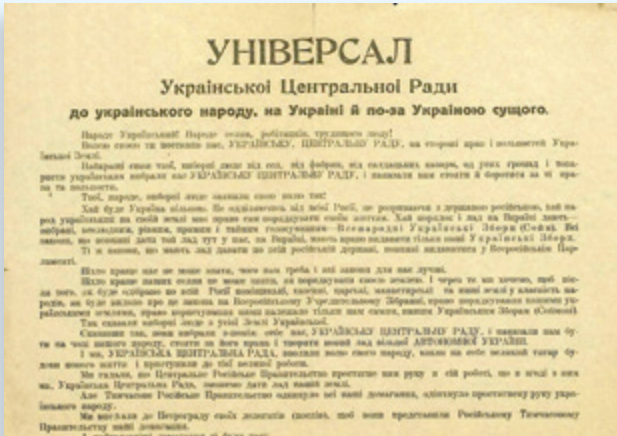
100 РОКІВ. ВІД ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ — ДО ВЕРХОВНОГО

1917

20(7)
березня

У Києві на спільних зборах українських організацій утворено Українську Центральну Раду (далі — УЦР).

Після прийняття УЦР І Універсалу «До українського народу на Україні й поза Україною суцього» у Києві 26—27(13—14) червня 1917 р.¹ відбувся з'їзд українських правників. На ньому було ухвалено рішення щодо необхідності відновлення та розвитку на основі наукових досягнень українського права; запровадження української мови в судочинстві; незалежності судових установ України від російських.

1917

28(15)
червня

Комітет УЦР на своєму засіданні ухвалив створення нового органу — Генерального секретаріату (уряду) і передав йому виконавчі функції. До складу секретаріату ввійшло вісім генеральних секретарів: судових справ (очільником став В. Садовський), внутрішніх справ, фінансів, міжнародних справ, військових справ, земельних справ, освіти, харчових справ. Очолив Генеральний секретаріат В. Винниченко.

В. Садовський

В. Винниченко

У Декларації Генерального секретаріату, прийнятій у червні 1917 р., зокрема вказано: «Завдання Секретаріату в справах судових має бути підготовка судових інструкцій на Україні до тих форм і до того стану, в якому вони мають бути в автономній Україні. Ця робота має розпадатись на підготовку справи українізації та демократизації суду і виробу відповідних законопроектів, котрі б намітили ті форми суду, які відповідали б автономному ладу України».

1917

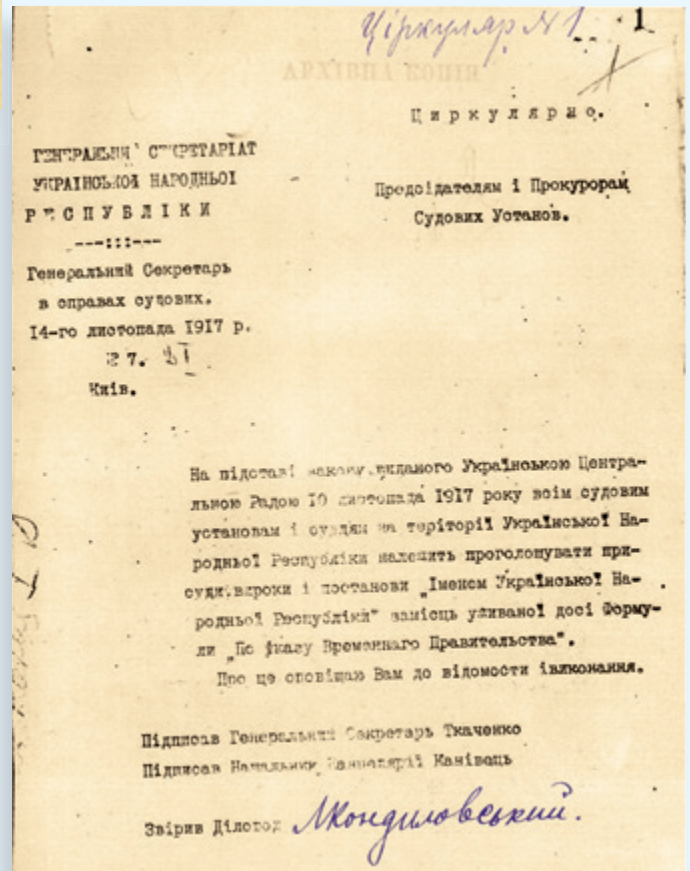
20(7)
листопада

УЦР ухвалює III Універсал², яким проголошується утворення Української Народної Республіки (далі — УНР). Скасовувалась смертна кара та гарантувалися «свобода слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканість особи і помешкання, право і можливість уживання місцевих мов в зносинах з усіма установами». В Універсалі також вказувалося, що «суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу».

Генеральний секретар у судових справах М. Ткаченко 27(14) листопада 1917 р. видав Циркуляр № 1, що встановлював: «На підставі закону виданого Українською Центральною Радою 10 листопада 1917 р. всім судовим установам і суддям на території Української Народної Республіки належить проголошувати присуди, вирoki і постанови «Іменем Української Народної Республіки» замість уживаної досі формули «По указу Временного Правительства».

М. Ткаченко

* Матеріал (період 1917—2016 рр.) до друку підготовлено головним консультантом відділу систематизації законодавства І.Б. Іванченко.

¹ Дати вказано за новим стилем, у дужках подаються дати за старим стилем до часу запровадження григоріанського календаря, тобто нового стилю.

² II Універсал 16(3) липня 1917 р. УЦР схвалила під тиском Тимчасового уряду та внутрішніх суперечностей. Ним визнавались Всеросійські Установчі збори, які мали встановити автономію України.

В Е К И Т К А

а протоколу засідання Центральної Ради.

Центральна Рада дня 2-го грудня 1917 року ухвалила закон про утворення Генерального Суду.

Поки буде залучений Генеральний Суд Української Народної Республіки на основі її конституції, яка буде ухвалена Українськими Установчими Зборами, Українська Центральна Рада ухвалила утворити Генеральний Суд на таких основах:

1. Генеральний Суд складається з трьох департаментів - цивільного, кримінального і адміністративного і виконує на цілій території України всі функції, належні досі Правительствуючому Сенату в справах судових і в справах нагляду над судовими установами і особами судового відомства, також тимчасово, до розв'язання питання про складання всіх особливих судів, виконує функції Головного Военнопомарського Суду по до справ, вирішених на території України.
2. Генеральний Суд знаходиться в Києві.
3. Члени Генерального Суду мають звання Генеральних Суддів. Вони вибираються Центральною Радою на знесення Генерального Секретаря на час, поки буде залучений Генеральний Суд на основі конституції і в протві свого часу мають права зазначені в арт. 243 Учрежденія Судових Установленій.
4. Провід в розправі Генерального Суду доручається даким складом присутності одному з присутних Генеральних Суддів.
5. Провід має замінювати розпорядком, господарським частком Генерального Суду, доручається одному з Генеральних Суддів по обранні Генерального Секретаря справ судових.
6. При Генеральному Суді утворюється Прокуратура. - Омочу в Прокуратурі Генеральний Секретар справ судових надає звання Старшого і доручає провід над Прокуратурією.
7. Від дня проголошенні Генеральним Судом про початок своєї діяльності всі Судові установи на території України повинні подляати Генеральному Суду всі справи, які до того дня мали подляати ся до Правительствуючого Сенату.

7. Генеральний Суд негайно по утворенні його персонального складу зробляє і подає на затвердження Центральній Раді через Генерального Секретаря справ судових свій докладний регламент. - Поки буде затверджений регламент, Генеральний Суд в своїй діяльності пристосовується до законів нормуючих чинність Правительствуючого Сенату, і згоджує їх з мінімім законом про утворення Генерального Суду і ухвалами законодавчого органу України.
- Регламент Прокуратури Генерального Суду зробляється нем і затверджується Генеральним Секретарем справ судових.
9. Декрети Правительствуючого Сенату в справах повстанях на території України і подляки йому до дня проголошенні Генеральним Судом своєї діяльності, азначаються Українським Народним Республікою як правозаконні і обов'язкові для судових Установ України.

3 оригіналом протоколу згідно:

Молодцов
Української Центральної Ради

Секретарь
Української Центральної Ради

10 грудня 1917

ВІСНИК УКРАЇНСЬКОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ.

51

Персональний склад	число осіб	Ціна річного утримання	Ціна річного утримання	Ціна річного утримання
Генеральний Суд				
Генеральні Судді	15	12000	180000	12000
Ген. Судді порядкучий Ген. Суду (доплатово)	1	1000	1000	100
Ген. Судді порядкучий департа. (доплатово)	2	1200	2400	200
писарі Ген. Суду	4	700	2800	400
Помічник писаря	10	300	3000	400
Регістратор	1	400	400	37
Судові виконавці	3	400	1200	112
Скарбник і архіваріус, справ	1	400	400	40
перекладач	1	400	400	40
Всього			230000	24300
Прокуратура				
Старший Прокуратор	1	12000	12000	1000
Прокуратори	3	10000	30000	700
писаря	1	700	700	300
Помічник писаря	1	300	300	40
Всього			34000	4700
Разом річно			264000	29000

В. С. Державного Секретаря

1917

15(2)
грудня

Прийнято закон про утворення Генерального Суду УНР. Відповідно до нього Генеральний Суд перебирав на себе обов'язки Правительствуючого Сенату в справах судових, нагляд над судовими установами та працівниками судового відомства.

Генеральний Суд УНР складався з трьох департаментів: цивільного, кримінального та адміністративного.

До складу Генерального Суду входило 15 Генеральних Суддів, з яких один Генеральний Суддя, порядкучий Генеральним Судом; двоє Генеральних Суддів, порядкучих департаментами, та 20 службовців — писарі, помічники писарів, регістратор, судові виконавці, скарбник і завідувач рахунковими справами, архіваріус.

1918/17

4(23)
січня
(грудня)

Прийнято Закон «Про умови обсаджування і порядок обрання суддів Генерального та апеляційного судів». Склад суддів Генерального Суду УНР: М. Пухтинський, П. Ачкасов, О. Бутовський, М. Радченко, О. Хруцький, Ф. Попов, С. Шелухін, Г. Шیانов, П. Яценко, М. Василенко, К. Товкач, А. Марголін, Чернявський.

1918

22(9)
січня

Проголошено IV Універсал, де вказано: «однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу».

1918

28(15)

січня

Відбулось перше засідання Генерального Суду УНР.

1918

29

квітня

УЦР ухвалила Конституцію УНР — «Статут про державний устрій, права і вільності УНР». У статтях 62 і 63 документа вказувалося: «Найвищим Судом Республіки являється «Генеральний Суд Української Народної Республіки», зложений з колеїї, вибраних Всенародними зборами на протягу п'яти літ. Генеральний Суд являється найвищою касаційною інстанцією для всіх судів Республіки і не може бути судом першої та другої інстанції та мати функції адміністративної власті».

1918

29

квітня

Гетьманом всієї України П. Скоропадським було затверджено «Закони про тимчасовий Державний устрій України». Статтею 1 цього документа закріплено назву країни — Українська держава. Відповідно до статей 42—44 найвищим судовим органом держави залишався Генеральний Суд як вищий охоронитель і захисник закону та Вищий суд України в справах судових та адміністративних. Генеральний Суд оголошував до загальної відомості всі закони і накази Уряду, слідкуючи за закономірністю їх видання. Порядкуючий Генеральний Суддя (Голова суду) та всі Генеральні Судді призначалися Гетьманом. 25 травня 1918 р. Гетьманом підписано Закон про титул, іменем якого твориться суд — «Іменем закону Української Держави».

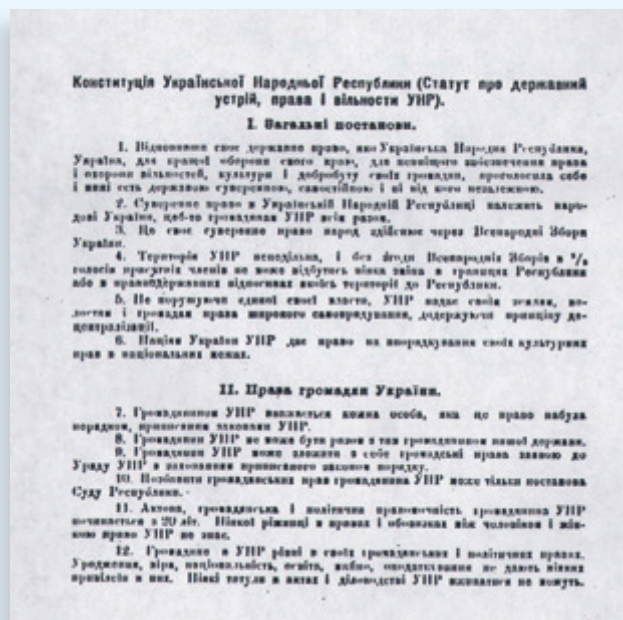
Гетьман
П. Скоропадський

1918

8

липня

Ухвалено Закон «Про створення Державного Сенату». Державний Сенат складався із трьох Генеральних Судів: Адміністративного, Карного, Цивільного та Загального Зібрання Сенату. Відповідно до їх штатів до Генерального Адміністративного Суду входило 19 сенаторів, до Карного Генерального Суду — 11 сенаторів, до Цивільного Генерального Суду — 15. Загальне Зібрання нараховувало 10 сенаторів. Очолював Державний Сенат Президент. Сенатори та Президент призначалися Гетьманом на підставі ухваленого Радою Міністрів подання Міністерства Судових Справ.

Державний Сенат Української Держави

Кандидати на посаду членів Державного Сенату повинні були мати вищу освіту та 15-річний стаж роботи «в судовому відомстві» на посадах не нижче судового «слідчого чи товариша прокурора окружного суду» або у «стані присяжного адвоката», мати «учений ценз магістра або доктора» чи «лекторів юридичних наук у вищих школах». Сенатору заборонялася будь-яка інша діяльність, крім викладацької.

Генеральні Суди ділилися на відділи, які очолювали старші сенатори. Сенатори кожного з Генеральних Судів обирали на безстроковий термін голову, кандидатура якого затверджувалася Гетьманом. Обрані посадовці головували на Загальних Зібраннях Генеральних Судів.

Переводити сенатора з одного Генерального Суду до іншого без його згоди не дозволялося. В разі порушення проти сенатора кримінальної справи його відсторонювали від виконання обов'язків на період розслідування. Позбавити сенатора звання міг тільки суд.

До складу Генеральних судів та Загальних Зібрань Сенату входили прокурори та їх заступники. Прокурори Державного Сенату мали право вносити пропозиції щодо необхідності тлумачення, доповнення або зміни чинних законів.

1918

липень

Затверджено персональний склад Державного Сенату.

Сенатори Адміністративного Генерального Суду: Б. Кістяківський, М. Пухтинський, М. Радченко, Г. Шиянов, А. Вязлов, Д. Маркович, М. Чебаков, Невзоров, Ілімов, Д. Носенко (Голова Адміністративного Генерального Суду), Шлейфер, Майборода, Волинський, Собачевський, Вічухін, Улишинецький, Хвостов, Тулов (Прокурор Адміністративного Генерального Суду).

Сенатори Цивільного Генерального Суду: П. Ачкасов, О. Бутовський, С. Гусакивський (Голова Цивільного Генерального Суду), Ф. Попов, О. Хруцький, М. Чернявський, С. Шелухін, Бокша, Кондрацький, Примо, Толстой, Краснянський, О. Морозов, Назімов, Виноградський, Литовченко, Стіна, Затворницький (Прокурор Цивільного Генерального Суду).

Сенатори Карного Генерального Суду: Ляницький, Манчульський, Гогель, Маньковський, Грабар, Раєвський, Юршевський, Литовченко, Чубинський (Голова Карного Генерального Суду), Гречко, Тизенгаузен (Прокурор Карного Генерального Суду).

Сенатори Загального Зібрання: М. Василенко, І. Кістяківський, С. Завадський, Ф. Лизогуб, М. Чубинський, О. Романов, Лошкар'єв (Прокурор Загального Зібрання).

Професор М. Василенко став першим Президентом Державного Сенату.

1918

16

серпня

За підписом Міністра Юстиції сенатора О. Романова видано наказ № 169 щодо утворення при Міністерстві Юстиції комісії з перегляду карного та цивільного законодавства. Головою комісії призначено Голову Карного Генерального Суду Державного Сенату сенатора М. Чубинського.

«Тимчасово виконуване судівництво...»

1918

21

листопада

Українська Національна Рада (далі — УНРада), проголошеної 1 листопада у Львові Західноукраїнської Народної Республіки (далі — ЗУНР), ухвалила Закон «Про тимчасову організацію судів і власті судейської».

У третьому артикулі цього закону зазначалося, що судами ЗУНР стають усі суди на території колишнього Вищого Крайового суду. Таким чином, колишні австрійські суди та колишні повітові суди Галичини стали повітовими та окружними судами ЗУНР.

До обов'язків Державного секретарства судівництва належало призначення працівників судових відомств та організація судової системи. Суддів призначав Державний секретаріат за поданням державного секретаря судівництва. Всі судді та апарат суду могли залишатися на своїх посадах «до часу проведення нової організації», якщо «в означенім часі» складуть «службове приречення» на вірність ЗУНР та її законам. У разі відмови його скласти службовець або суддя звільняються з посади. Отже, всіх суддів і працівників суду, які не брали участь в антиукраїнській діяльності та зобов'язалися служити українському народові і державі й склали відповідну присягу, влада ЗУНР залишила на їхніх посадах.

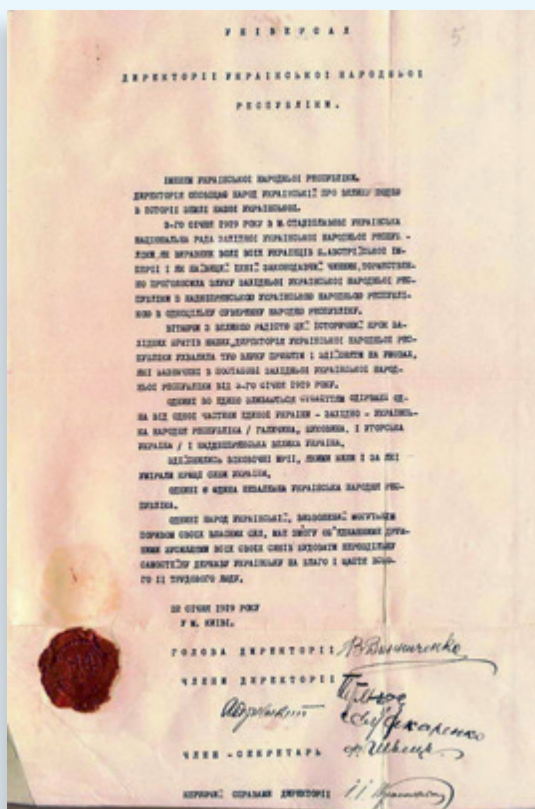
1919

22

січня

На Софійській площі в Києві міністр закордонних справ ЗУНР Л. Цегельський проголосив ухвалу УНРади та передав її голові Директорії В. Винниченку. Після цього член Директорії Ф. Швець зачитав Універсал уряду УНР, в якому зазначалося: «Віднині воєдино зливаються століттям оддірвані одна від одної частини єдиної

України — Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка...».

1919

15
лютого

УНРа прийняла Закон «Про тимчасове виконуване судівництва в цивільних і карних справах в другій і третій інстанції в часі надзвичайних відносин, спричинених війною». Відповідно до цього Закону було встановлено порядок діяльності та структуру судів вищих інстанцій. Другою вищою інстанцією у цивільних і кримінальних справах мав бути Вищий суд у Львові, а третьою — Найвищий державний суд. Але до їх створення

«в часі надзвичайних відносин, спричинених війною», функції другої і третьої інстанцій належали «Окремому судовому Сенату II інстанції» та «Окремому судовому Сенату III інстанції». Голів і членів Сенатів призначав державний секретар судівництва, затверджувала УНРа з числа президентів та віце-президентів окружних судів та радників Вищого суду ЗУНР. Засідання судових Сенатів мали відбуватися раз на місяць у місцях, встановлених Державним секретарством судівництва.

Генеральний Суд Директорії

1918

26
грудня

«Декларацією Української Директорії, що зроби́ла Директорія» проголошено ліквідацію Української Держави та відновлення Української Народної Республіки.

Директорія поновила судові установи, які діяли на території України за часів УЦР.

1919

2
січня

Прийнято Закон «Про поновлення роботи Генерального Суду», відповідно до якого найвищий судовий орган країни мав називатись «Найвищий суд Української Народної Республіки».

Єдиний Верховний трибунал УСРР

1919

6
січня

Після поразки Директорії внаслідок військової експансії більшовицької Росії і встановлення на більшій частині українських земель радянської влади Тимчасовим робітничо-селянським урядом видано декрет, згідно з

яким Україну названо «Українською Соціалістичною Радянською Республікою» (далі — УСРР).

всіма чинними на території України трибуналами, а також як суд першої інстанції розглядав особливо важливі справи.

Єдиний Верховний трибунал УСРР складався із судового, касаційного, військового і військово-транспортного відділів та пленуму, до складу якого входили голова трибуналу, його заступник, голови всіх відділів і голова Всеукраїнської надзвичайної комісії.

О. Аросев,
голова Єдиного
Верховного
трибуналу УСРР
(1920)

1919

14
лютого

Декретом Ради Народних Комісарів УСРР (далі — РНК УСРР) «Про суд» передбачено ліквідацію попередньої системи судочинства, затверджувалося тимчасове Положення про народні суди і революційні трибунали УСРР.

1919

16
квітня

У складі Народного комісаріату юстиції УСРР (далі — НКЮ УСРР) створено IX відділ — Верховний судовий контроль, якому надавалося право перегляду в порядку нагляду всіх судових справ, та X відділ — Верховний касаційний суд для розгляду скарг на вироки революційних трибуналів. Через рік останній було реорганізовано у Верховний касаційний трибунал при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті (далі — ВУЦВК).

Голова Єдиного Верховного трибуналу УСРР призначався Президією ВУЦВК за поданням НКЮ УСРР і входив до складу її колегії. Склад військового і військово-транспортного відділів подавався на затвердження Президії ВУЦВК командуванням Збройних Сил України та Криму, а заступник голови і члени судового і касаційного відділів призначалися Президією ВУЦВК за поданням голови Верховного трибуналу. Відділи склалися з голови, заступника і трьох членів. Очолював касаційний відділ голова трибуналу, а на чолі судового був його заступник; до складу касаційного входили представники від військового та транспортного відділів.

Фактично в державі на той час було запроваджено дві паралельні судові системи: народні суди та губернські ради народних суддів, над якими стояв Верховний судовий контроль НКЮ УСРР, а також революційні територіальні трибунали на чолі з Єдиним Верховним трибуналом при ВУЦВК.

1921

23
липня

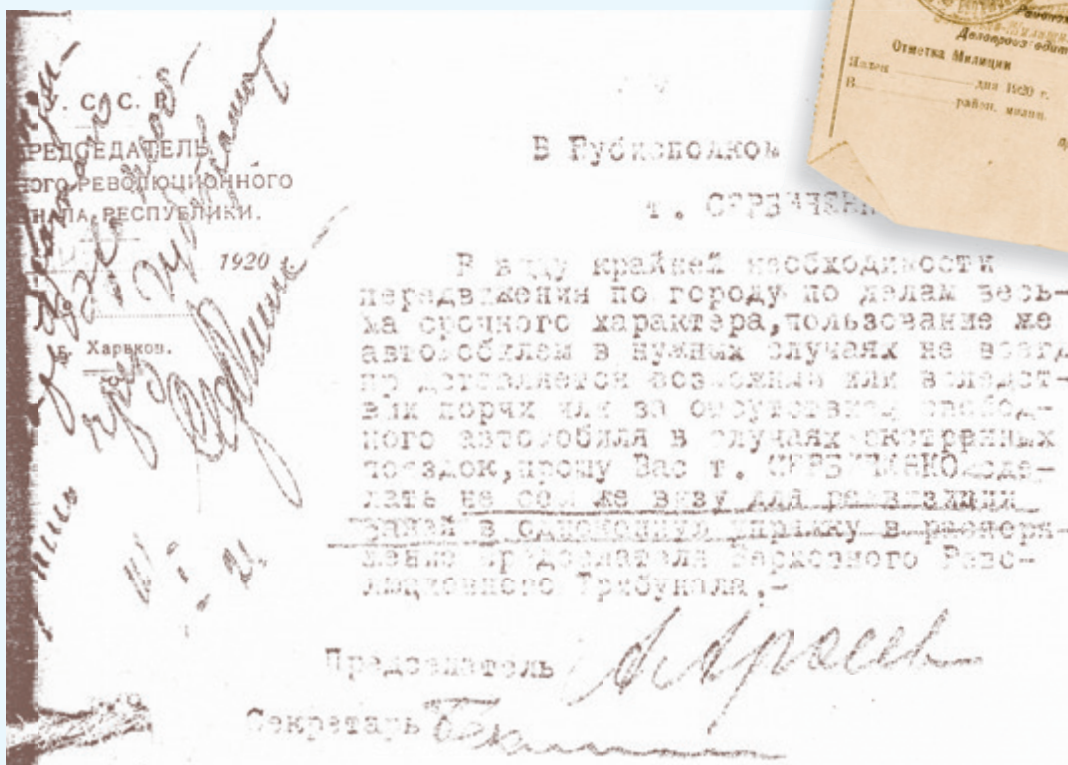
Замість Верховного касаційного трибуналу ВУЦВК запровадив Єдиний Верховний трибунал УСРР, який став касаційним органом нагляду за

Харьковъ. Сумская улица.

Харків. Вулиця Сумська — перша адреса Єдиного Верховного трибуналу УСРР — Верховного Суду УСРР (будівля праворуч).

Ордер, виданий Єдиному Верховному трибуналу УСРР на дозвіл зайняття приміщення за адресою: м. Харків, вул. Сумська, 1—3.

Документ за підписом Голови Єдиного Верховного трибуналу УСРР О. Аросева

Верховний Суд УСРР

1922

16
грудня

ВУЦВК прийняв постанову «Про введення в дію Положення про судуострій УСРР».

У січні 1923 р. РНК УСРР прийняв рішення про залучення до роботи в державні установи певної кількості працівників, які володіють українською мовою. Задля поліпшення роботи було створено бюро українських перекладачів.

1923

1
лютого

Набуло чинності «Положення про судуострій УСРР». Згідно з цим документом створювалася єдина система судів — народний суд, губернський суд та Верховний Суд УСРР у складі президії, пленуму, касаційних і судових колегій у цивільних та кримінальних справах та дисциплінарної колегії. Крім того, ліквідації підлягали дисциплінарні товариські суди, що існували при губернських професійних радах і повітових об'єднаннях профспілок; особливі сесії народних судів; губернські й окружні (районні) революційні трибунали; губернські народні суди; Верховний трибунал і відділ Верховного судового контролю НКЮ УСРР.

Таким чином, з 1923 р. судову систему УСРР очолив Верховний Суд УСРР. Голову Верховного суду УСРР та його заступників призначала Президія ВУЦВК, голів касаційних колегій і членів Верховного Суду — за поданням Народного комісара юстиції республіки. Відкликання з посад суддів Верховного Суду УСРР здійснювалося лише Президією ВУЦВК.

З Голови, його заступника, голів судових та касаційних колегій складалася Президія Верховного Суду УСРР, до компетенції якої належало: розподіл обов'язків між членами Верховного Суду УСРР; перевірка й затвердження звітності; призначення спеціальних ревізій губернських судів та інших прирівняних до них судів за пропозицією Прокурора республіки і заслуховування звітів про наслідки цих ревізій; порушення дисциплінарних проваджень щодо членів Верховного Суду УСРР, голів губернських і прирівняних до них судів, їх заступників як за наслідками ревізій, так і за окремими повідомленнями Прокурора республіки, а також накладання на них дисциплінарних стягнень у межах наданої Президії влади; скликання пленарних засідань Верховного Суду УСРР. У засіданні Президії Верховного Суду УСРР брав участь із правом дорадчого голосу Прокурор цього суду, присутність якого була обов'язковою.

До відання пленарного засідання Верховного Суду УСРР належало: тлумачення законів з питань судової практики, які на обговорення виносили окремі колегії, склади суду, Президія Верховного Суду УСРР, Прокурор республіки чи його помічник; розгляд, скасування і зміна вироків, рішень та ухвал судових і касаційних

колегій Верховного чи будь-якого іншого суду республіки на пропозицію Президії ВУЦВК, Президії Верховного Суду УСРР, Прокурора республіки і за протестами головуючих на засіданнях цих колегій або присутніх на них прокурорів. Крім того, на пленарних засіданнях Верховного Суду УСРР обирали дисциплінарну колегію.

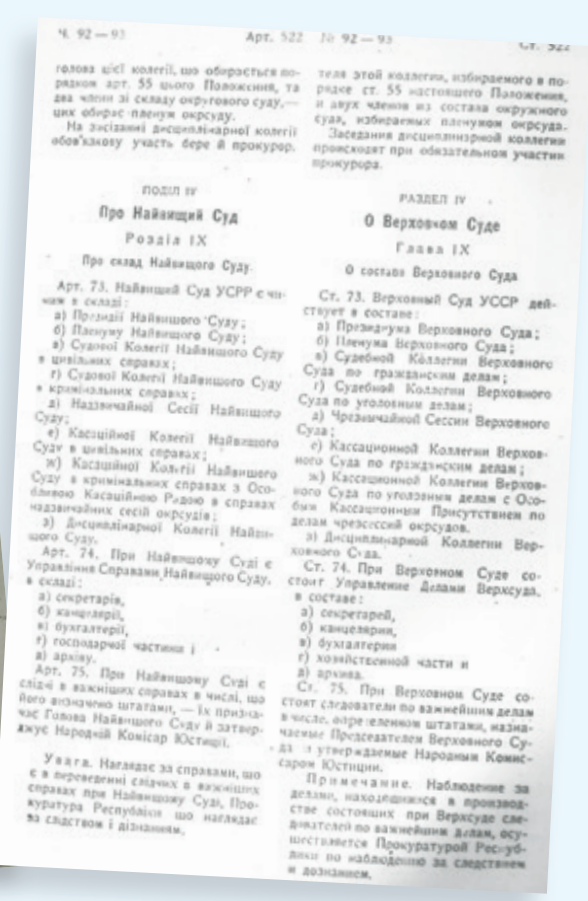
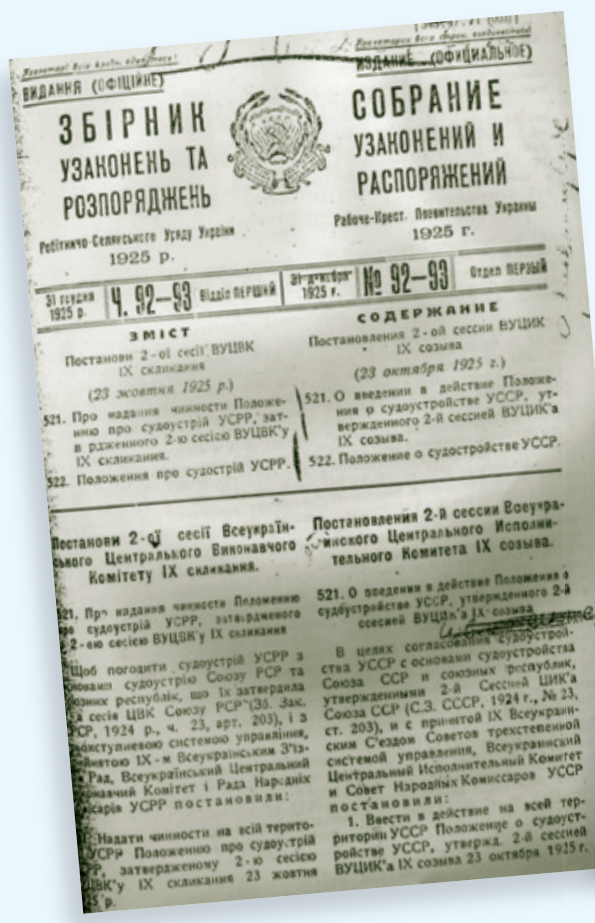
Верховний Суд УСРР як суд першої інстанції розглядав справи особливої важливості, що передавалися йому за постановою ВУЦВК і РНК УСРР, Пленуму Верховного Суду УСРР, Прокурора республіки, Державного політичного управління УСРР. Це були справи за обвинуваченням членів ВУЦВК, народних комісарів, чле-

нів Президії Української Ради Народного Господарства, голів та членів президій губернських виконкомів і губернських судів, членів Революційної військової ради республіки та колегій Державного політичного управління УСРР, повноважних послів та їх помічників, а також цивільні справи, у яких позивачем або відповідачем був Народний комісаріат республіки чи прирівняна до нього центральна установа.

Усі справи по першій інстанції розглядалися трьома постійними членами Верховного Суду УСРР.

Судові засідання касаційних колегій (у цивільних і кримінальних справах) проводилися в складі трьох постійних членів суду. При колегіях перебували два помічники Прокурора Верховного Суду УСРР. Справи в порядку судового нагляду та за нововиявленими обставинами розглядали касаційні колегії в такому самому порядку, як і касаційні скарги та протести. Якщо справу вже було розглянуто касаційною колегією Верховного Суду УСРР, протести виносилися на Пленум цього суду.

100 РОКІВ. ВІД ГЕНЕРАЛЬНОГО СУДУ — ДО ВЕРХОВНОГО

1923
11
березня

Верховний Суд УСРР у складі дванадцяти членів суду розпочав свою діяльність. Головою суду був С. Буздалін. До Касаційної колегії з цивільних справ входили: О. Малицький (голова колегії), І. Апін, О. Есава, Г. Семенова, О. Ткачов. Касаційна колегія з кримінальних справ: С. Канарський (голова колегії), І. Сухоплюєв, А. Лухт, Б. Собчак. Судова колегія з кримінальних справ: М. Кабаненко (голова колегії), І. Конопльов.

С. Буздалін,
голова Верховного Суду УСРР
(1923—1924)

1925
23
жовтня

Положенням про судоустрій УСРР встановлювалася єдина судова система республіки: народний суд, окружний суд, в Автономній Молдавській Соціалістичній Радянській Республіці (далі — АМСРР) — народний суд та Головний суд АМСРР, військові трибунали. На чолі судової системи — Верховний Суд УСРР.

1923
1
серпня

ВУЦВК і РНК УСРР прийняли Постанову «Про заходи забезпечення рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови». Розділ третій цієї постанови стосується безпосередньо судових органів: в центральних і губернських органах суду, слідства, доводу та розшуку і нотаріату вводиться мішане діловодство обома найбільш поширеними мовами — українською та російською.

Діловодство справді велося двома мовами, саме тому на офіційних бланках та печатках найвищої судової інстанції до кінця 30-х років використовували одну з двох назв: «Верховний Суд УСРР» або «Найвищий Суд УСРР».

Протягом 1923—1928 рр. співробітники Верховного Суду УСРР навчалися на курсах української мови.

1929
11
вересня

ВУЦВК прийняв нове Положення про судоустрій УСРР, ним передбачалося функціонування надзвичайних сесій Верховного Суду УСРР. Згідно з цим Положенням Верховний Суд УСРР, як і раніше, очолював усю судову систему республіки. На Верховний Суд покладалися: судовий контроль за всіма судовими установами та військовими трибуналами, що діяли на території УСРР; розгляд у касаційно-ревізійному порядку справ, вирішених окружними судами і військовими трибуналами; розгляд по першій інстанції — кримінальних і цивільних справ особливої державної важливості, до розгляду яких залучався інститут народних засідателів. Верховний Суд залишався єдиним судом, який мав право перегляду в порядку нагляду й за нововиявленими обставинами всіх справ, рішення в яких прийняв будь-який суд республіки.

Г. Завіцький,
голова Верховного Суду УСРР
(1929—1934)

1932

20

травня

Прийнято постанову ВУЦВК і РНК УСРР «Про зміну в організації судових органів». Після цієї постанови судова система набула такого вигляду: районний суд, обласний суд, Верховний Суд УСРР.

1934

26

червня

ВУЦВК і РНК УСРР прийняли постанову «Про розширення прав Верховного Суду УСРР і обласних судів УСРР». Для розгляду протестів у порядку судового нагляду, крім Пленуму, було створено також Президію Верховного Суду УСРР.

Верховний Суд УРСР

Г. Железногорський-Айзенберг, голова Верховного Суду УСРР (1934–1936)

К. Топчій, голова Верховного Суду УСРР (1938–1941, 1943–1948)

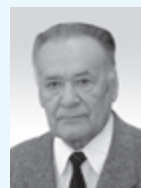
П. Нощенко, голова Верховного Суду УСРР (1948–1957)

Ф. Глух, голова Верховного Суду УСРР (1957–1963)

В. Зайчук, голова Верховного Суду УСРР (1963–1970)

О. Якименко, голова Верховного Суду УСРР, України (1970–1993)

1937

30

січня

Прийнято Конституцію (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі — УРСР), згідно з якою персональний склад суддів Верховного Суду УРСР обирався Верховною Радою УРСР терміном на 5 років.

У 1938 р. відповідно до закону про судоустрій Верховний Суд УРСР став єдиним судом республіки, який міг розглядати протести в порядку судового нагляду. Це значно збільшило обсяг роботи й кількість членів цього суду.

У серпні 1941 р. Верховний Суд УРСР, який у липні 1941 р. припинив свою діяльність у зв'язку з окупацією фашистськими загарбниками, переїхав до Харкова, згодом — до Саратова.

У лютому 1943 р. Верховний Суд УРСР почав відновлювати свою діяльність у м. Старобельську, в серпні—листопаді продовжив діяльність у м. Харкові, до Києва він повернувся у грудні 1943-го.

1947

4–6

березня

На першій сесії Верховної Ради УРСР II скликання обрано суддів Верховного Суду УРСР строком на п'ять років.

Колектив Верховного Суду УРСР (1946 р.)

**Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих за результатами
розгляду заяв про перегляд судових рішень,
за I півріччя 2017 р.**

**010.000.000 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ.
ПІДПРИЄМСТВА І ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ**

**010.140.000 Гарантії господарської діяльності
010.140.020 Ліцензування окремих видів господарської діяльності**

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень Закону України від 15 травня 2009 р. № 1334-VI «Про заборону грального бізнесу в Україні» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1334-VI) та Порядку повернення коштів, помилково або надмірно зарахованих до державного та місцевого бюджетів, затверджений наказом Державного казначейства України від 10 грудня 2002 р. № 226 (у редакції, чинній на час виникнення спірних відносин; далі — Порядок) щодо невіднесення суми коштів, яку суб'єкт господарювання повністю сплатив за отримання ліцензії на організацію діяльності з проведення азартних ігор у розмірі, що дорівнює сумі плати за таку ліцензію, розрахованої відповідно до закону, до сплаченої помилково чи надмірно.

15 травня 2009 р. був прийнятий Закон № 1334-VI.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 4 цього Закону він набирає чинності з дня опублікування та діє до прийняття спеціального законодавства, що передбачає право здійснення грального бізнесу у спеціально створених гральних зонах. З дня набрання чинності цим Законом видача ліцензії на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор в Україні припиняється, а ліцензії, видані суб'єктам підприємницької діяльності до набрання чинності цим Законом, скасовуються. Цей Закон набрав чинності 25 червня 2009 р.

З 26 червня 2009 р. ліцензія Підприємства була скасована.

Відповідно до абзаців 6, 7 і 10 ст. 1 Закону України від 1 червня 2000 р. № 1775-III «Про ліцензування певних видів господарської діяль-

ності» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1775-III) ліцензією є документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку у разі його встановлення Кабінетом Міністрів України за умови виконання ліцензійних умов; ліцензійні умови — це установлений з урахуванням вимог законів вичерпний перелік організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при провадженні видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; плата за ліцензію — разовий платіж, що вноситься суб'єктом господарювання за одержання ліцензії.

За ст. 15 цього Закону видача ліцензії передбачає справляння плати, розмір та порядок зарахування якої до Державного бюджету

України встановлюється Кабінетом Міністрів України. Плата за видачу ліцензії вноситься після прийняття рішення про видачу ліцензії. За ліцензію на провадження діяльності з організації і проведення азартних ігор (крім випуску та проведення лотерей) установлено розмір плати вартістю 30 000 євро за кожний рік користування такою ліцензією: на кожну особу, що провадить діяльність з організації та проведення азартних ігор на гральних автоматах; <...>; на кожний гральний зал — при провадженні діяльності з організації та проведення азартних ігор у казино та інших азартних ігор. Ліцензія на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор (крім випуску та проведення лотереї) видається строком на п'ять років.

Відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону № 1775-III до приведення законодавства у відповідність із ним закони та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

Згідно з п. 3.2 Ліцензійних умов провадження організації діяльності з проведення азартних ігор, затверджених наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства фінансів України від 18 квітня 2006 р. № 40/374 (далі — Ліцензійні умови), ліцензія на провадження організації діяльності з проведення азартних ігор є підставою для діяльності з організації та проведення азартних ігор на гральних автоматах. Плата за ліцензію на провадження діяльності з організації і проведення азартних ігор вартістю 30 000 євро за кожний рік користування такою ліцензією сплачується заявником згідно з вимогами статей 1, 14 та 15 Закону № 1775-III і постанови Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2000 р. № 1755 «Про термін дії ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, розміри і порядок зарахування плати за її видачу» (далі — постанова № 1755) у термін, передбачений для внесення плати за видачу ліцензії, одноразово за весь строк, на який видається ліцензія.

Відповідно до пунктів 4¹ та 5 постанови № 1775 плата за ліцензію на провадження діяльності з організації та проведення азартних ігор <...> справляється після прийняття рішення про видачу ліцензії. Плата вноситься у розмірі, встановленому законом, у національній валюті (за офіційним курсом, установленим Національним банком України на день внесення платежу).

Плата, яка вноситься суб'єктом господарювання за видачу <...> ліцензії, зараховується до Державного бюджету України і вноситься на рахунки територіального органу Державного казначейства України № 3510 в установах Національного банку України та № 2510 в установах комерційних банків.

Ліцензія на організацію діяльності з проведення азартних ігор видається заявнику або уповноваженій особі заявника працівником органу ліцензування після надання заявником копій платіжних документів щодо внесення плати за видачу ліцензії і плати за ліцензію.

Згідно з ч. 2 ст. 45 Бюджетного кодексу України (далі — БК) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, веде бухгалтерський облік усіх надходжень Державного бюджету України та за поданням органів, що контролюють справлення надходжень бюджету, здійснює повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджету. Повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету віднесено до витатків бюджету (п. 13 ч. 1 ст. 2 БК).

У ч. 7 ст. 45 встановлено, що перелік податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету згідно з бюджетною класифікацією в розрізі органів, що контролюють справлення надходжень бюджету, а також загальні вимоги щодо обліку доходів бюджету визначаються Кабінетом Міністрів України.

Згідно з п. 2 Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів, здійснюються за процедурами, визначеними цим Порядком. Поверненню підлягають податки, збори (обов'язкові платежі) та інші доходи бюджету, кошти від повернення до бюджетів бюджетних позичок, фінансова допомога, надана на поворотній основі, та кредити, у тому числі залучені державою або під державні гарантії.

Сутнісний нормативний зміст наведених положень законодавства у їх взаємозв'язку дає підстави вважати, що суб'єкт господарювання, який обрав такий вид ліцензованої діяльності, як організація та проведення азартних ігор на гральних автоматах, повинен внести плату за одержання ліцензії. Плата за ліцензію є разовим платежем; її призначення, розмір, критерії розрахунку величини вартості платежу, якими є вартість платежу за кожний рік користування ліцензією (30 000 євро) і строк дії ліцензії, упро-

довж якого ліцензіат вправі займатися ліцензованою діяльністю (п'ять років), вид цього платежу та порядок зарахування його до Державного бюджету України врегульовані законодавством.

Зазначені норми права не містять підстав, умов та порядку перерахунку, зміни чи зменшення величини розміру плати, елементами (складовими) яких були би одиниці виміру часу (день, тиждень, місяць, квартал, рік тощо) і з використанням яких можна би було змінити розмір плати за ліцензію із розрахунку на певну одиницю часу.

Якщо плата за ліцензію виплачена одноразово, у розмірі й у порядку, встановленому законодавством, вона не може вважатися помилково чи надмірно сплаченою.

Після зарахування до Державного бюджету України кошти, справлені за одержання ліцензії, можуть бути повернуті суб'єкту господарювання у разі, коли вони були сплачені надмірно чи помилково.

Хоча законодавство України у сфері зайняття ліцензованими видами господарської діяльності та у відносинах, що виникають у процесі виконання бюджетів, урегульовує питання повернення надмірно або помилково зарахованих коштів до Державного бюджету України, воно не дає визначення і не розкриває понять «помилково перераховані кошти» та «надмірно перераховані кошти». Виняток становить підпункт 14.1.115 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу

У контексті фактичних обставин справи та зумовленого ними нормативного регулювання колегія суддів дійшла висновку, що сума коштів, яку суб'єкт господарювання повністю сплатив за отримання ліцензії на організацію діяльності з проведення азартних ігор у розмірі, що дорівнює сумі плати за таку ліцензію, розрахованої відповідно до закону, не може вважатися такою, що сплачена помилково чи надмірно.

Дострокове скасування ліцензії на підставі Закону № 1334-VI механічно не перетворює на надмірно сплачені кошти частину платежу, повністю сплаченого за користування ліцензією, але не погашеного можливістю здійснювати ліцензовану діяльність упродовж оплаченого ним строку.

Отже, у цій справі суд касаційної інстанції слушно погодився з правовими висновками суду попередньої інстанції й ухвалив законне і обґрунтоване рішення (*постанова Верховного Суду України від 25 квітня 2017 р. у справі № 21-1769а16*).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень додатку 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 16 червня 2004 р. № 773 «Про розміри та порядок зарахування плати за видачу, переоформлення, видачу дубліката, копії ліцензії на провадження діяльності у сфері телекомунікацій і продовження строку її дії» (далі — постанова № 773) щодо розміру плати за продовження строку дії ліцензії.

Відповідно до ст. 42 Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV «Про телекомунікації» (далі — Закон № 1280-IV) діяль-

України, в якому дається визначення поняття «надміру сплачені грошові зобов'язання». Як такі розуміють суми коштів, які на певну дату зараховані до відповідного бюджету понад нараховані суми грошових зобов'язань, граничний строк сплати яких настав на таку дату.

Отже, якщо орієнтуватись на зазначене законодавче визначення поняття «надміру сплачені грошові зобов'язання», то можна дійти висновку, що надміру перераховані (сплачені) до бюджету грошові кошти є сумою, що становить позитивну різницю між сумою фактично сплачених суб'єктом права до Державного бюджету України чи місцевого бюджету коштів у певному, конкретному вимірі, як-от обов'язковий платіж, інші доходи бюджету, та сумою коштів, яку за законом та/або за рішенням суду повинен був сплатити до бюджету такий суб'єкт права для повного виконання покладеного на нього грошового обов'язку або оплати для отримання послуги.

У справі, що розглядається, було встановлено, що 10 листопада 2008 р. Підприємство повністю сплатило кошти в розмірі 1 млн 109 тис. 465 грн 85 коп. за отримання ліцензії на організацію діяльності з проведення азартних ігор, еквівалентні сумі плати за таку ліцензію, розрахованої відповідно до ч. 3 ст. 15 Закону № 1775-III та з урахуванням п'ятирічного строку її дії.

За розміром і порядком сплати цей платіж не підпадає під ознаки поняття «помилково або надмірно сплачені грошові зобов'язання».

ність у сфері телекомунікацій здійснюється за умови включення до реєстру операторів, провайдерів телекомунікацій, а у визначених зако-

ном випадках також за наявності відповідних ліцензій та/або дозволів. <...>

У разі якщо вид діяльності, що має намір здійснювати суб'єкт господарювання, потребує отримання ліцензії та/або дозволів, то одночасно із заявою на реєстрацію подається заява та пакет документів на отримання ліцензії та/або дозволів. <...>

У ст. 45 зазначеного Закону наведено перелік необхідних документів, що подаються для одержання ліцензії.

Ліцензування та реєстрацію у сфері надання телекомунікаційних послуг відповідно до ст. 18 Закону № 1280-IV здійснює Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації.

Статтею 49 Закону № 1280-IV встановлено порядок продовження строку дії ліцензії — у разі якщо суб'єкт господарювання має намір здійснювати зазначений у ліцензії вид діяльності у сфері телекомунікацій після закінчення строку її дії, він повинен не пізніше ніж за чотири місяці до закінчення строку дії ліцензії звернутися до національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, із заявою про продовження строку її дії в порядку, визначеному ч. 1 ст. 45. <...>

Аналіз наведених норм законодавства в контексті зазначених обставин справи дає підстави для висновку, що плата за продовження строку дії відповідної ліцензії має сплачуватися в розмірі 30 % розміру плати за її видачу. Базою для обчислення є розмір плати, який встановлено за видачу такої ліцензії саме на час звернення суб'єкта господарювання до уповноваженого органу із заявою про продовження строку її дії, а не розмір плати, який було встановлено за видачу ліцензії (*постанова Верховного Суду України від 20 червня 2017 р. у справі № 21-3292а16*).

030.000.000 ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ (ОБОВ'ЯЗКОВІ ПЛАТЕЖІ)

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень статей 139, 198 Податкового кодексу України (далі — ПК) щодо неналежності первинних документів, які стали підставою для формування податкового кредиту та витрат, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування, виписані контрагентом, який має ознаки фіктивності.

Верховний Суд України раніше вирішував питання про усунення розбіжностей у застосуванні згаданих вище норм податкового законодавства в контексті фактичних правовідносин між двома суб'єктами господарювання, одним з яких було те ж ТОВ «Торенія». Господарські операції, які були між цими суб'єктами господарювання і які слугували підставами відображення валових витрат і податкового кредиту із придбання товарів (робіт, послуг) у поста-

Рішення національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, про продовження строку дії ліцензії оформляється на бланку ліцензії.

Процедура продовження терміну дії ліцензії застосовується тільки до тих видів діяльності, які ліцензуються відповідно до цього Закону.

За видачу ліцензій, їх переоформлення, видачу дублікатів, копій і продовження терміну їх дії справляється плата, розмір та порядок зарахування якої до Державного бюджету України встановлює Кабінет Міністрів України (ст. 53 Закону № 1280-IV).

На виконання цих вимог закону положеннями постанови № 773 встановлено розміри плати за видачу ліцензій на провадження діяльності у сфері телекомунікацій, переоформлення, видачу дублікату, копії ліцензії та продовження строку її дії.

Так, відповідно до додатка 2 до цієї постанови за продовження строку дії ліцензії у сфері телекомунікацій встановлена плата в розмірі 30 % розміру плати за видачу відповідної ліцензії, який, у свою чергу, встановлено у додатку 1 до вказаної постанови, залежно від виду діяльності, на який видається ліцензія.

чальника ТОВ «Торенія», у часі відбулися тоді ж, що й господарські операції, які враховувалися при обчисленні об'єкта оподаткування у цій справі (жовтень 2012 р. — грудень 2013 р., IV квартал 2012 р., 2013 р.). Зокрема, у постанові від 14 червня 2016 р. (справа № 21-1318а16) Верховний Суд України зазначив таке.

Вимоги до підтвердження відомостей, визначених у податковій звітності, встановлено ст. 44 ПК. Так, згідно з положеннями п. 44.1 цієї статті

для цілей оподаткування платники податків зобов'язані вести облік доходів, витрат та інших показників, пов'язаних з визначенням об'єктів оподаткування та/або податкових зобов'язань, на підставі первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, фінансової звітності, інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків і зборів, ведення яких передбачено законодавством. Платникам податків забороняється формування показників податкової звітності, митних декларацій на підставі даних, не підтверджених документами, що визначені абзацом першим цього пункту.

Правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні визначає Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

Згідно з частинами 1 та 2 ст. 9 цього Закону підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій. Первинні документи повинні бути складені під час здійснення господарської операції, а якщо це неможливо — безпосередньо після її закінчення. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи. Первинні та зведені облікові документи можуть бути складені на паперових або машинних носіях і повинні мати такі обов'язкові реквізити: назву документа (форми); дату і місце складання; назву підприємства, від імені якого складено документ; зміст та обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення; особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.

Тобто для бухгалтерського обліку мають значення лише ті документи, які підтверджують фактичне здійснення господарської операції і при цьому містять дані, що, зокрема, дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні такої операції.

Наведене кореспондує з положеннями ст. 201 ПК, п. 201.1 якої передбачає, що платник податку зобов'язаний надати покупцю (отримувачу) на його вимогу складену за вибором покупця (отримувача) в один із установлених цією статтею способів податкову накладну, підписану

уповноваженою платником особою та скріплену печаткою.

Форма та порядок заповнення податкової накладної затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику (п. 201.2 ст. 201 ПК).

На виконання зазначеної норми ПК Міністерство фінансів України наказом від 1 листопада 2011 р. № 1379 затвердило форму податкової накладної та Порядок заповнення податкової накладної (був чинним на час заповнення податкових накладних у спірних правовідносинах; далі — Порядок).

Згідно з п. 1 Порядку податкову накладну заповнює особа, яка зареєстрована як платник податку в податковому органі та якій присвоєно індивідуальний податковий номер платника податку на додану вартість.

Податкова накладна вважається недійсною у разі її заповнення іншою особою, ніж зазначена у цьому пункті.

За правилами заповнення податкової накладної, встановленими у п. 16 Порядку, усі примірники податкової накладної підписуються особою, уповноваженою платником податку здійснювати поставку товарів/послуг, та скріплюються печаткою такого платника податку — продавця.

Пунктом 138.2 ст. 138 ПК встановлено, що витрати, які враховуються для визначення об'єкта оподаткування, визнаються на підставі первинних документів, що підтверджують здійснення платником податку витрат, обов'язковість ведення і зберігання яких передбачено правилами ведення бухгалтерського обліку, та інших документів, встановлених розд. II цього Кодексу.

При цьому відповідно до підпункту 139.1.9 п. 139.1 ст. 139 ПК не включаються до складу витрат витрати, не підтверджені відповідними розрахунковими, платіжними та іншими первинними документами, обов'язковість ведення і зберігання яких передбачена правилами ведення бухгалтерського обліку та нарахування податку.

Відповідно до п. 198.3 ст. 198 ПК податковий кредит звітного періоду визначається виходячи з договірної (контрактної) вартості товарів/послуг, але не вище рівня звичайних цін, визначених відповідно до ст. 39 цього Кодексу, та складається з сум податків, нарахованих (сплачених) платником податку за ставкою, встановленою п. 193.1 ст. 193 цього Кодексу, протягом такого

звітного періоду у зв'язку з: придбанням або виготовленням товарів (у тому числі при їх імпорті) та послуг з метою їх подальшого використання в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності платника податку; придбанням (будівництвом, спорудженням) основних фондів (основних засобів, у тому числі інших необоротних матеріальних активів та незавершених капітальних інвестицій у необоротні капітальні активи), у тому числі при їх імпорті, з метою подальшого використання в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності платника податку.

Згідно з п. 198.6 ст. 198 ПК не відносяться до податкового кредиту суми податку, сплаченого (нарахованого) у зв'язку з придбанням товарів/послуг, не підтверджені податковими накладними (або підтверджені податковими накладними, оформленими з порушенням вимог ст. 201 цього Кодексу) чи не підтверджені митними деклараціями, іншими документами, передбаченими п. 201.11 ст. 201 цього Кодексу.

У цій справі Верховний Суд України зазначив також, що, вказуючи на правомірність оскаржуваних рішень державної податкової інспекції про донарахування товариству податкових зобов'язань, суд першої інстанції виходив із того, що у ході кримінального провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 212 та ч. 2 ст. 205

Кримінального кодексу України (далі — КК), засновник і директор ТОВ «Торенія» Особа 1, від імені якого підписані видані цим товариством позивачу первинні документи, заперечив свою участь у діяльності ТОВ «Торенія», а отже, й у підписанні будь-яких первинних документів.

Згідно з ухвалою Подільського районного суду м. Києва від 26 серпня 2014 р. Особу 1 звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 205 КК, а саме створення суб'єкта підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності, у зв'язку із закінченням строків давності, тобто з nereабілітуючих підстав.

За таких обставин Верховний Суд України сформулював правовий висновок про те, що первинні документи, які стали підставою для формування суб'єктом господарювання податкового кредиту та витрат, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування, видані контрагентом, діяльність якого мала ознаки фіктивного підприємництва, та підписані від імені особи, яка заперечила свою участь у його діяльності, не можуть вважатися належно оформленими та підписаними повноважними особами звітними документами, які посвідчують факт придбання товарів, робіт чи послуг, а тому віднесення відображених у них сум до податкового кредиту та визначених п. 138.1 ст. 138 ПК витрат є безпідставними.

Відображений у цій постанові висновок Верховного Суду України про те, що діяльність ТОВ «Торенія» мала ознаки фіктивного підприємництва, а видані ним первинні документи не можуть вважатися належно оформленими та підписаними повноважними особами звітними документами, що посвідчують факт придбання товарів, робіт чи послуг, однаковою мірою стосується фінансово-господарських взаємин ТОВ «Торенія» з ТОВ «ТМ» Гранд Галерея», позаяк не може бути такого, що протягом одного й того самого проміжку часу один і той самий контрагент, який має ознаки фіктивності, в одних господарських операціях фігурує як несправжній суб'єкт господарювання, а в інших, зокрема у відносинах з ТОВ «ТМ» Гранд Галерея», як справжній.

Отже, нормативне регулювання спірних правовідносин у взаємозв'язку з проаналізованими фактичними обставинами справи та висновками Верховного Суду України дає підстави вважати, що рішення судів касаційної та апеляційної інстанцій про дотримання ТОВ «ТМ» Гранд Галерея» визначених законом умов для формування податкового кредиту та витрат, що враховуються при обчисленні об'єкта оподаткування, ґрунтуються на неправильному застосуванні норм матеріального права (постанова Верховного Суду України від 29 березня 2017 р. у справі № 21-1615a16).

110.000.000 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

110.010.010 Загальні питання банківської діяльності

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень статей 73, 77 та 79 Закону України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» (далі — Закон № 2121-III) щодо особливостей застосування до банків

заходів впливу у вигляді ліквідації за систематичне порушення законодавства з питань фінансового моніторингу.

Згідно зі ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Завданням адміністративного судочинства, згідно з ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Статтею 6 КАС встановлено право на судовий захист і передбачено, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або інтереси.

Конституційний Суд України, вирішуючи питання, порушені в конституційному зверненні і конституційному поданні щодо тлумачення ч. 2 ст. 55 Конституції України, в Рішенні від 14 грудня 2011 р. № 19-рп/2011 зазначив, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч. 2 ст. 3 Конституції України). Для здійснення такої діяльності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи наділені публічною владою, тобто мають реальну можливість на підставі повноважень, встановлених Конституцією і законами України, приймати рішення чи вчиняти певні дії. Особа, стосовно якої суб'єкт владних повноважень прийняв рішення, вчинив дію чи допустив бездіяльність, має право на захист.

Утвердження правової держави, відповідно до приписів ст. 1, другого речення ч. 3 ст. 8, ст. 55 Основного Закону України, полягає, зокрема, у гарантуванні кожному судового

захисту прав і свобод, а також у запровадженні механізму такого захисту <...>.

Відносини, що виникають між фізичною чи юридичною особою і представниками органів влади під час здійснення ними владних повноважень, є публічно-правовими і поділяються, зокрема, на правовідносини у сфері управлінської діяльності та правовідносини у сфері охорони прав і свобод людини і громадянина, а також суспільства від злочинних посягань. Діяльність органів влади, у тому числі судів, щодо вирішення спорів, які виникають у публічно-правових відносинах, регламентується відповідними правовими актами.

Рішення, прийняті суб'єктами владних повноважень, дії, вчинені ними під час здійснення управлінських функцій, а також невиконання повноважень, встановлених законодавством (бездіяльність), можуть бути оскаржені до суду відповідно до частин 1, 2 ст. 55 Конституції України, статей 2, 6 КАС.

Отже, обов'язковою умовою надання правового захисту судом є наявність відповідного порушення суб'єктом владних повноважень прав, свобод або інтересів особи на момент її звернення до суду. Порушення має бути реальним, стосуватися (зачіпати) зазвичай індивідуально виражених прав чи інтересів особи, яка стверджує про їх порушення.

Таким чином, гарантоване ст. 55 Конституції України й конкретизоване у законах України право на судовий захист передбачає можливість звернення до суду за захистом порушеного права, але вимагає, щоб стверджувальне порушення було обґрунтованим.

Статтею 79 Закону № 2121-III передбачено, що банк або інші особи, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України (далі — НБУ), мають право оскаржити в суді в установленому законодавством порядку рішення, дії або бездіяльність НБУ чи його посадових осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 72 Закону № 2121-III НБУ має право здійснювати перевірку осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, з метою дотримання законодавства щодо банківської діяльності. При здійсненні перевірки НБУ має право вимагати від цих осіб подання будь-якої інформації, необхідної для здійснення перевірки. Інспектовані особи зобов'язані подавати

НБУ затребувану інформацію у визначений ним строк.

Згідно з ч. 2 зазначеної статті цього Закону до осіб, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ, належать власники істотної участі у банку та учасники банківських груп.

Водночас згідно з п. 13 ч. 1 ст. 73 Закону № 2121-III у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ відповідно до цього Закону, банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів НБУ, його вимог, встановлених відповідно до ст. 66 цього Закону, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи, НБУ адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози має право застосувати заходи впливу, до яких, зокрема, належить відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Таким чином, з аналізу наведених норм можна зробити висновок, що відповідно до Закону № 2121-III до суб'єктів оскарження рішень та дій НБУ крім банків віднесено й «інші особи, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ». При цьому норма ст. 79 Закону № 2121-III сформульована у загальному вигляді — як наділення таких суб'єктів правом на оскарження рішень НБУ без конкретизації предмета оскарження.

Крім того, зі змісту ст. 79 Закону № 2121-III убачається, що в ній не міститься жодних застережень щодо можливості оскарження такими особами лише рішень НБУ, які прямо адресовані цим особам. Тому колегія суддів вважає, що стаття поширюється на відносини та випадки, коли рішеннями НБУ порушуються права та законні інтереси також й інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ.

Віднесення банків до категорії проблемних або неплатоспроможних, а також відкликання банківської ліцензії та ліквідація банків з підстав, визначених Законом № 2121-III, є заходами адміністративного впливу НБУ і, водночас, засо-

бами реалізації функцій НБУ щодо банківського нагляду.

У зазначених правовідносинах важливі повноваження набуває Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі — Фонд), що виконує спеціальні функції.

Так, відповідно до частин 1 та 2 ст. 3 Закону України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (далі — Закон № 4452-VI) Фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Фонд є юридичною особою публічного права.

Фонд є державною спеціалізованою установою, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб.

Згідно зі ст. 4 Закону № 4452-VI основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Фонд підзвітний Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та НБУ (ст. 5 Закону № 4452-VI).

Пунктом 7 ст. 3 Закону № 4452-VI передбачено, що взаємодія Фонду з НБУ та органами державної влади здійснюється в межах, визначених цим Законом, іншими актами законодавства.

Частиною 1 ст. 35 Закону № 4452-VI встановлено, що тимчасовим адміністратором неплатоспроможного банку та ліквідатором банку (крім ліквідації банку за рішенням власників) є Фонд. Здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків Фонд може делегувати призначеній виконавчою дирекцією уповноваженій особі Фонду.

Крім того, ст. 55 Закону № 4452-VI визначена співпраця та координація діяльності між Фондом та НБУ.

Фонд та НБУ співпрацюють з метою забезпечення стабільності банківської системи України і захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банків. З цією метою Фонд і НБУ укладають договір про співпрацю, який передбачає засади співробітництва цих установ у процесі регулювання і нагляду за діяльністю банків, застосування до них заходів впливу, інспекційних перевірок банків, здійснення заходів з виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Зі змісту наведених норм Закону № 4452-VI, виходячи зі спеціальних функцій та завдань

діяльності Фонду колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що нормами чинного законодавства діяльність Фонду спрямована на співпрацю з НБУ.

Водночас згідно з положеннями ч. 1 ст. 36 Закону № 4452-VI з дня початку процедури виведення Фондом банку з ринку призупиняються всі повноваження органів управління банку (загальних зборів, спостережної ради і правління (ради директорів) та органів контролю (ревізійної комісії і внутрішнього аудиту). Фонд набуває всі повноваження органів управління банку та органів контролю з початку тимчасової адміністрації і до її припинення.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 46 Закону № 4452-VI з дня початку процедури ліквідації банку припиняються всі повноваження органів управління банку (загальних зборів, спостережної ради і правління (ради директорів)) та органів контролю (ревізійної комісії та внутрішнього аудиту). Якщо в банку, що ліквідується, здійснювалася тимчасова адміністрація, з дня прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку тимчасова адміністрація банку припиняється. Керівники банку звільняються з роботи у зв'язку з ліквідацією банку.

Таким чином, на підставі аналізу змісту Закону № 4452-VI можна дійти висновку, що після введення тимчасової адміністрації всі повноваження виконавчого органу (правління) банку призупиняються, а у разі ліквідації — припиняються. Виходячи з викладеного банк як юридична особа в особі її органів правління позбавлений будь-якої можливості на звернення до суду за захистом порушених прав банку (його акціонерів) з метою оскарження відповідного рішення НБУ, зокрема, про віднесення банку до категорії неплатоспроможних. Водночас Фонд чи уповноважена особа Фонду, якій делеговано повноваження тимчасового адміністратора банку (ліквідатора), в силу норм Закону № 4452-VI у своїй діяльності діє в інтересах НБУ та спрямована на співпрацю з НБУ, а не на звернення до суду з вимогами щодо визнання протиправними дій НБУ та/або оскарження прийнятих НБУ рішень.

Стаття 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-IV) встановлює, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і осново-

положних свобод 1950 р. і протоколи до неї (далі — Конвенція) та практику Європейського суду з прав людини (далі — Суд) як джерело права. У свою чергу, ст. 18 Закону № 3477-IV визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду, тобто відповідно до ст. 1 цього Закону — практику Суду та Європейської комісії з прав людини.

Суд зазначає, що відповідно до його прецедентної практики право на справедливий судовий розгляд, гарантований ст. 6 параграфу 1 Конвенції, повинно тлумачитися у світлі преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права як елемент спільної спадщини держав-учасниць (справа *Brumarescu v. Romania*).

Одним із основних елементів верховенства права є принцип правової визначеності, який, серед іншого, передбачає, що закони мають бути чіткими і зрозумілими, закони не повинні бути суперечливими, а у випадку недостатньої чіткості чи суперечливості норм права вони мають тлумачитися на користь невідного суб'єкта.

Іншим важливим елементом верховенства права є гарантія справедливого судочинства. Так, у справі *Bellet v. France* Суд зазначив, що «стаття 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів якого є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання в її права».

Крім того, у справі *Camberrow MM5 AD against Bulgaria* Суд зазначив: «Суд також нагадує, що зневаження правосуб'єктності компанії стосовно того питання, чи є вона «особою», яка безпосередньо постраждала, буде виправданим лише за виняткових обставин, зокрема, коли буде прямо встановлено, що для компанії є неможливим звернення до Суду через органи, створені згідно з її статутом, або — у випадку ліквідації або банкрутства — через її ліквідаторів або конкурсних керуючих (справа *Agrotexim and Others v. Greece*)».

За таких обставин Суд вважає, що через конфлікт інтересів між «ДКБ АД» та його спеціальними керуючими і конкурсними керуючими для самого банку було неможливо подати позов до Суду. Більше того, Суд нагадує, що заявник володів суттєвою часткою участі у розмірі 98 % у банку. Він діяв з веденням частини

своєї діяльності через банк і, таким чином, мав пряму особисту зацікавленість у предметі заяви (справа *G.J. v. Luxembourg*).

Таким чином, Суд встановив, що за особливих обставин цієї справи заявник може заявляти себе потерпілим від заявлених порушень Конвенції, які порушують права «ДКБ АД».

За змістом ст. 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право на вільне володіння своїм майном. Жодна особа не може бути позбавлена свого майна, окрім як в інтересах держави та на умовах, передбачених законодавством і загальними принципами міжнародного права.

Проте викладені вище положення жодним чином не повинні порушувати право Держави приводити у виконання такі закони, які вона вважатиме необхідними з метою контролю використання майна відповідно до загальних інтересів або забезпечення сплати податків або інших внесків або штрафів.

Згідно зі ст. 13 Конвенції кожен, чий права і свободи, визначені у Конвенції, порушено, повинен отримати ефективний засіб правового захисту у національному органі, незважаючи на те, що порушення вчинено особами, які діють в офіційній якості.

За викладених обставин колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає, що Суд, ухвалюючи рішення у зазначеній справі, дійшов висновку, що акції, якими володіє акціонер, є його майном, і позбавлення акціонера можливості отримувати прибуток від таких акцій є порушенням його прав.

Крім того, відповідно до Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів, затвердженого постановою НБУ від 8 вересня 2011 р. № 306, внаслідок ліквідації Банку ділова репутація позивача втрачає свою бездоганність, у зв'язку з чим він не зможе бути керівником в інших банківських установах, а також позбавлений можливості придбавати банківські установи та розвивати банківський бізнес і продовжувати займатися банківською справою протягом десяти років, що може свідчити про порушення ст. 8 Конвенції.

На підставі викладеного колегія суддів виходячи з принципу верховенства права та практики Суду вважає, що Особа 1, який є акціонером, до того ж і власником істотної участі в Банку, мав право звертатись до

суду у зв'язку із втручанням органів державної влади в особі НБУ та Фонду у його права, зокрема право власності, яке закріплено ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Задовольняючи позовні вимоги про визнання протиправною та скасування постанови НБУ, суди дійшли висновку, що НБУ, приймаючи оскаржувану постанову, діяв не на підставі, поза межами повноважень та у спосіб, що суперечить Конституції та законам України.

Також суди зазначили, що скасування оскаржуваної постанови НБУ тягне і скасування рішення Фонду, оскільки останнє прийняте на підставі постанови НБУ.

Проте зазначені висновки суду, на думку колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, є передчасними.

Відповідно до Конституції України основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України (ст. 6 Закону України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV «Про Національний банк України»; далі — Закон № 679-XIV).

Згідно зі ст. 7 Закону № 679-XIV НБУ виконує й інші функції, зокрема здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі.

Банківський нагляд — це система контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку (абз. 5 ч. 1 ст. 1 Закону № 679-XIV).

Статтею 55 Закону № 679-XIV встановлено, що головна мета банківського регулювання і нагляду — це безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. НБУ здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп у межах та порядку, передбачених законодавством України. НБУ здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ і економічних нормативів. НБУ не

здійснює перевірок і ревізій фінансово-господарської діяльності осіб, зазначених у цій статті.

Отже, НБУ здійснює банківське регулювання та нагляд, метою яких є забезпечення стабільності банківської системи і захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Відповідно до ст. 3 Закону № 2121-III цей Закон регулює відносини, що виникають під час заснування, реєстрації, діяльності, реорганізації та ліквідації банків. Положення цього Закону та нормативно-правові акти НБУ застосовуються як до банків, так і до філій іноземних банків. Положення зазначеного Закону застосовуються до представництв іноземних банків, що діють на території України, якщо інше не встановлено міжнародними договорами (угодами), згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також до філій українських банків за кордоном та до пов'язаних з банком осіб, визначених ст. 52 Закону № 2121-III. Відповідні положення цього Закону поширюються також на окремі зобов'язання і відповідальність інших осіб, діяльність яких пов'язана з функціонуванням банків.

Частиною 2 ст. 63 Закону № 2121-III передбачено, що НБУ при здійсненні нагляду за діяльністю банків проводить перевірку банків з питань дотримання ними вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, та достатності заходів для запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Правління НБУ згідно з вимогами абз. 19 п. 1 ст. 15 Закону № 679-XIV приймає рішення про застосування заходів впливу (санкцій) до банків та інших осіб, діяльність яких перевіряється НБУ відповідно до Закону № 2121-III та інших законів України.

За змістом ч. 1 ст. 73 Закону № 2121-III у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ відповідно до цього Закону, банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів НБУ відповідно до цього Закону, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, НБУ адекватно

вчиненому порушенню має право застосувати заходи впливу, до яких належить, зокрема, відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Підстави відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку визначені у ст. 77 Закону № 2121-III, за змістом частин 1 та 2 якої банк може бути ліквідований:

- 1) за рішенням власників банку;
- 2) у разі відкликання НБУ банківської ліцензії з власної ініціативи або за пропозицією Фонду.

НБУ має право відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у разі, якщо:

1) виявлено, що документи, надані для отримання банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію;

2) банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії;

3) встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Відповідно до п. 1.2 розд. III Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затвердженого постановою НБУ від 17 серпня 2012 р. № 346, рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку приймає Правління НБУ.

Відповідно до підпункту 2 п. 11 розд. II Положення про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (затвердженого постановою Правління НБУ від 20 червня 2011 р. № 197, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13 липня 2011 р. за № 852/19590; далі — Положення № 197) НБУ за наявності обґрунтованих підстав, зокрема, інформації інших підрозділів НБУ, державних органів, органів нагляду іноземних держав про факти, що свідчать/можуть свідчити про порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу, може прийняти рішення про проведення позапланової виїзної перевірки банку/установи.

Згідно з п. 12 розд. II цього Положення позапланова виїзна перевірка призначається за окремим дорученням Голови НБУ або уповноваженої ним особи, що оформляється розпорядженням, у якому зазначаються найме-

нування банку/установи, що перевіряється, підстава (підстави), передбачена (передбачені) п. 11 цього розділу для проведення виїзної перевірки, строки проведення виїзної перевірки (дати початку і закінчення), період, що підлягає виїзній перевірці, склад інспекційної групи та її керівник (із зазначенням прізвища, імені, по батькові, посади), питання, які підлягають виїзній перевірці, інше (за потреби).

Пунктом 16 розд. II Положення № 197 керівник або заступник керівника інспекційної групи під час проведення виїзної перевірки має право подавати банку/установі запити в письмовій формі про надання необхідних для виїзної перевірки інформації, матеріалів (у тому числі в електронному вигляді у визначених структурі та форматі), документів (їх копій та/або витягів з них) та письмових пояснень щодо проведених фінансових операцій і з інших питань діяльності банку/установи (далі — запит інспекційної групи).

Банк/установа зобов'язаний(а) своєчасно та в повному обсязі надати у визначених форматі, структурі та вигляді на запит інспекційної групи/вимогу керівника НБУ достовірну інформацію, матеріали, документи (їх копії та/або витяги з них), у яких можна прочитати всі написані в них відомості, а також не створювати перешкод проведенню перевірки та надати на першу вимогу доступ керівнику та членам інспекційної групи до всіх оригіналів документів, матеріалів та інформації, у тому числі до тих, що становлять інформацію з обмеженим доступом, що містить захищену законом таємницю, зокрема банківську, комерційну, таємницю фінансового моніторингу, іншу таємницю, та конфіденційну інформацію, необхідних для перевірки, до системи автоматизації банківських операцій, ресурсів автоматизованих банківських систем/автоматизованих систем, що забезпечують здійснення фінансового моніторингу банку/установи, інформаційних ресурсів, до всіх приміщень банку/установи.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 9 КАС суд при вирішенні справи керується принципом законності, згідно з яким вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а згідно з ч. 1 ст. 159 КАС судові рішення повинні бути законним і обґрунтованим.

Частина 3 ст. 2 КАС регламентує, що у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені)

вони пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія).

У цій справі висновки судів про задоволення позову в основному мотивовані тим, що НБУ не надав належних та допустимих доказів на підтвердження наявності з боку позивача порушень, виявлених за результатами перевірки та викладених у довідці від 9 березня 2016 р., а тому — про наявність підстав для визнання протиправною та скасування постанови НБУ та рішення Фонду, тобто жодний факт порушення Банком з питань фінансового моніторингу не був пов'язаний саме з легалізацією (відмиванням) доходів, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Доказів на підтвердження факту наявності вказаних суспільно небезпечних дій у діяльності Банку та його клієнтів сторони не надали. Натомість раніше виявлені порушення стосуються порушень різних норм законодавства, що мають здебільшого технічний характер і не мають жодних ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

В оскаржуваних судових рішеннях наводяться окремі міркування щодо визнання протиправними та скасування постанови НБУ і рішення Фонду, проте суди не дослідили всі обставини справи, що мають значення для правильного її вирішення, які стосуються суті спірних правовідносин, зокрема: рішення судів не містять належного обґрунтування відсутності у НБУ підстав для ухвалення розпорядження № 77-р та розпорядження від 4 березня 2016 р. № 90-р «Про внесення змін до розпорядження Національного банку України від 26 лютого 2016 р. № 77-р» і проведення відповідної перевірки Банку; не у повній мірі з'ясовано та належним чином не визначено обсяг і характер встановлених Постановою НБУ порушень Банку, що підлягав судовому захисту, у тому числі й обставини щодо порушення Банком вимог п. 13 ч. 2 ст. 6 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі — Закон № 1702-VII) та пунктів 16, 18 розд. II Положення № 197 у частині неподання Банком на запит інспекційної групи НБУ

як суб'єкта державного фінансового моніторингу документів (у зазначених в запиті обсягах, форматі, порядку і термінах), необхідних для виконання відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу функцій з державного регулювання і нагляду за Банком як суб'єктом первинного фінансового моніторингу. Водночас ненадання під час перевірки необхідних документів унеможливило подальше проведення зазначеної перевірки та могло створити перешкоду для забезпечення виконання НБУ своїх функцій щодо здійснення нагляду за діяльністю Банку, адже саме зазначені обставини стали причиною дострокового закінчення перевірки.

Крім того, зі змісту постанови НБУ вбачається, що детальний опис виявленого порушення Банку міститься в доповідній записці департаменту фінансового моніторингу НБУ, а

Таким чином, лише після встановлення цих та інших обставин, які мають суттєве значення для вирішення справи, зокрема і щодо систематичного порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, можна дійти висновку щодо обґрунтованості застосування статей 73, 77 Закону № 2121-III, тобто застосування заходу впливу у вигляді ліквідації Банку за систематичне порушення законодавства з питань фінансового моніторингу та висновку щодо співмірності його застосування при встановленні порушень вимог п. 13 ч. 2 ст. 6 Закону № 1702-VII та пунктів 16, 18 розд. II Положення № 197 (постанова Верховного Суду України від 27 червня 2017 р. у справі № 21-3739а16).

220.000.000 ПУБЛІЧНА СЛУЖБА, ЇЇ ПРОХОДЖЕННЯ, ЗВІЛЬНЕННЯ З ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

220.040.000 Соціальний захист державних службовців

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 33 Закону України від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII «Про державну службу» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 3723-XII) та п. 2 Порядку виплати винагороди за вислугу років посадовим особам органів державної податкової служби, які мають спеціальні звання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 р. № 1013 (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Порядок) щодо особливостей отримання державним службовцем доплат до заробітної плати за вислугу років.

Загальні засади діяльності, а також статус державних службовців, які працюють в державних органах та їх апараті, визначає Закон № 3723-XII.

Відповідно до ст. 1 цього Закону державна служба в Україні — це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження.

також у довідці перевірки від 9 березня 2016 р., проте зазначені обставини залишилися не дослідженими і не з'ясованими судами, у тому числі — стан організації та функціонування ІТ-систем, процесів та ІТ-інфраструктури банку, дотримання ним вимог стандартів СУІБ, виконання вимог інформаційного забезпечення операційної діяльності банку (у тому числі відповідності програмного забезпечення) щодо захисту інформації та документів від підроблення, викривлення та знищення, а також обставини щодо неналежного виконання обов'язку розробляти, впроваджувати та постійно з урахуванням законодавства оновлювати правила фінансового моніторингу, програми його здійснення та інші внутрішні документи з питань фінансового моніторингу відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 6 Закону № 1702-VII.

Відповідно до ч. 2 ст. 9 зазначеного Закону регулювання правового становища державних службовців, що працюють в апараті органів прокуратури, судів, дипломатичної служби, митного контролю, служби безпеки, внутрішніх справ та інших, здійснюється відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено законами України.

Із наведеної норми вбачається, що правове становище державних службовців, які працюють в апаратах інших органів, може регулюватися іншими спеціальними законами. При

цьому Закон № 3723-ХІІ застосовується до таких службовців у частині, яка не врегульована спеціальними законами.

Спеціальним законом, що визначає статус державної податкової служби в Україні, її функції та правові основи діяльності, є Закон України від 4 грудня 1990 р. № 509-ХІІ «Про державну податкову службу в Україні» (чинний на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 509-ХІІ).

Статтю 15 Закону № 509-ХІІ встановлено, що посадовим особам органів державної податкової служби присвоюються спеціальні звання. Положення про спеціальні звання та порядок їх присвоєння, розмір надбавок за звання затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Щодо державних службовців, то класифікація їх посад та категорії визначені в ст. 25 Закону № 3723-ХІІ. У ч. 4 вказаної статті зазначено, що віднесення існуючих посад державних службовців, не перелічених у цій статті, а також віднесення до відповідної категорії нових посад державних службовців проводиться Кабінетом Міністрів України.

Зазначене свідчить про чітке законодавче розмежування працівників державної податкової служби, яким присвоєні спеціальні звання в силу вимог ст. 15 Закону № 509-ХІІ, та працівників, посади яких віднесені до відповідної категорії державних службовців із присвоєнням відповідного рангу державного службовця.

Посади всіх інших працівників, які не мають спеціальних звань, віднесені до відповідних категорій посад державних службовців. Таким державним службовцям присвоюються ранги державних службовців відповідно до ст. 26 Закону № 3723-ХІІ.

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 р. № 503-р «Про віднесення посад працівників місцевих державних податкових адміністрацій до відповідних категорій посад державних службовців» (чинним на час виникнення спірних правовідносин) посади працівників державних податкових інспекцій, які не мають спеціальних звань, віднесені від четвертої до сьомої категорій посад державних службовців.

У межах законодавчо закріплених повноважень Кабінет Міністрів України прийняв

постанову від 12 вересня 1997 р. № 1013, якою затвердив Порядок, у п. 2 якого визначив розміри винагороди за вислугу років посадовим особам державної податкової служби, які мають спеціальні звання, а в п. 3 Порядку встановив, що розмір цієї винагороди визначається залежно від стажу роботи і обчислюється виходячи з посадового окладу та надбавки за спеціальне звання.

Водночас ст. 33 Закону № 3723-ХІІ передбачено виплату щомісячно державним службовцям надбавки за вислугу років (як складової їх заробітної плати) у відсотках до посадового окладу з урахуванням доплати за ранг і залежно від стажу державної служби.

Таким чином, законодавець розрізняє два види доплат за вислугу років до заробітної плати: «надбавка за вислугу років», передбачена ст. 33 Закону № 3723-ХІІ, і «винагорода за вислугу років», передбачена п. 2 Порядку.

Хоча в положеннях Закону № 3723-ХІІ та Порядку є певні термінологічні розбіжності у визначенні назви цієї складової заробітної плати для державних службовців, які мають відповідно загальний і спеціальний статус, це не змінює суті та природи цієї виплати саме як відповідної додаткової доплати за рахунок коштів державного бюджету до посадового окладу для відзнаки тривалого виконання особою трудових обов'язків на державній службі (стажу роботи) та не робить їх окремими (самостійними) складовими заробітної плати, зокрема для посадових осіб державної податкової служби, які мають спеціальні звання.

Отже, Порядок є спеціальним порівняно зі ст. 33 Закону № 3723-ХІІ підзаконним нормативно-правовим актом, виданим на розвиток Закону № 509-ХІІ, який визначає умови і розміри виплати такої складової заробітної плати посадових осіб державної податкової служби, які мають спеціальні звання, залежно від їхнього стажу роботи, як винагорода (по суті надбавка) за вислугу років. Тому положення ч. 5 ст. 33 Закону № 3723-ХІІ для здійснення цих виплат для посадових осіб названих органів як державних службовців, що мають спеціальний статус та звання, а не ранги, застосуванню при вирішенні спірних правовідносин не підлягають.

Таким чином, на підставі аналізу наведених вище норм права колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що посадова особа державної податкової служби, якій відповідно до Закону № 509-ХІІ присвоєно спеціальне звання, має право на отримання лише однієї доплати за вислугу років до заробітної плати, а саме «винагороди за вислугу років», передбаченої п. 2 Порядку (постанови Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 21-1908а16; від 7 червня 2017 р. у справі № 21-709а16).

240.000.000 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

240.080.000 Пенсійне забезпечення 240.080.010 Загальні питання пенсійного забезпечення

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 3 ст. 43 Закону України від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 2262-ХІІ) щодо повноважень Кабінету Міністрів України встановлювати інші розміри пенсій, ніж передбачені ч. 3 ст. 43 цього Закону.

Після прийняття Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008, яким визнано такими, що не відповідають Конституції України, положення п. 29 розд. ІІ Закону України від 28 грудня 2007 р. № 107-VI «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (тобто на серпень 2011 р. — дату звільнення позивача зі служби), діяла редакція ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ у редакції Закону України від 4 квітня 2006 р. № 3591-IV «Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців», відповідно до якої пенсійне забезпечення військовослужбовців має здійснюватися виходячи з розміру грошового забезпечення за останньою штатною посадою перед звільненням.

Разом з тим Законом України від 14 червня 2011 р. № 3491-VI «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на

2011 рік» (далі — Закон № 3491-VI), який набрав чинності з 19 червня 2011 р., Прикінцеві положення цього Закону доповнено п. 4, в якому, зокрема, встановлено, що у 2011 р. норми і положення ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України виходячи з наявного фінансового ресурсу бюджету Пенсійного фонду України на 2011 р.

На виконання Закону № 3491-VI Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 6 липня 2011 р. № 745 «Про встановлення деяких розмірів виплат, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету».

Крім того, Рішенням Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 р. № 20-рп/2011 п. 4 Прикінцевих положень Закону України від 23 грудня 2010 р. № 2857-VI «Про Державний бюджет України на 2011 рік» визнано таким, що відповідає Конституції України (є конституційним).

Отже, з 19 червня 2011 р. Кабінету Міністрів України знову надано повноваження встановлювати інші розміри пенсії, ніж передбачені ч. 3 ст. 43 Закону № 2262-ХІІ, залежно від фінансових ресурсів Пенсійного фонду України на 2011 р.

Таким чином, висновок суду касаційної інстанції у справі, що розглядається, про обчислення пенсії відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України від 17 липня 1992 р. № 393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей» ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права, тому в задоволенні заяви слід відмовити (постанова Верховного Суду України від 11 квітня 2017 р. у справі № 21-938а16).

240.080.030 Обчислення і призначення пенсій. Перерахунок пенсій

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 36 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне

пенсійне страхування» (далі — Закон № 1058-IV) щодо окремих умов для призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника або переведення на такий вид пенсії.

Статтею 5 Закону № 1058-IV визначено, що цей Закон регулює відносини, що виникають між суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Дія інших нормативно-правових актів може поширюватися на ці відносини лише у випадках, передбачених цим Законом, або в частині, що не суперечить цьому Закону.

Виключно цим Законом визначаються, зокрема: коло осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню; види пенсійних виплат; умови набуття права та порядок визначення розмірів пенсійних виплат; пенсійний вік чоловіків та жінок, при досягненні якого особа має право на призначення пенсії за віком; порядок здійснення пенсійних виплат за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону № 1058-IV види пенсійного забезпечення, пенсійний вік для чоловіків та жінок, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат, умови, норми та порядок пенсійного забезпечення визначаються виключно законами про пенсійне забезпечення.

У ч. 1 ст. 9 цього Закону наведено види пенсійних виплат: пенсія за віком; пенсія по інвалідності внаслідок загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства); пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

Статтею 10 Закону № 1058-IV передбачено право вибору пенсійних виплат — особі, яка має одночасно право на різні види пенсії (за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника), призначається один із цих видів пенсії за її вибором.

Статтею 36 Закону № 1058-IV встановлено, що пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності, а в разі смерті пенсіонера або осіб, зазначених у ч. 2 ст. 32 цього Закону, — незалежно від тривалості страхового стажу. При цьому дітям пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника.

Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування.

Згідно з ч. 2 вказаної норми непрацездатними членами сім'ї вважаються, зокрема, чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, передбаченого ст. 26 цього Закону.

До членів сім'ї, які вважаються такими, що були на утриманні померлого годувальника, відносяться особи, зазначені в ч. 2 цієї статті, якщо вони: 1) були на повному утриманні померлого годувальника; 2) одержували від померлого годувальника допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

Члени сім'ї померлого годувальника, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували пенсію, мають право, за бажанням, перейти на пенсію у зв'язку з втратою годувальника (ч. 3 ст. 36 Закону № 1058-IV).

Статтею 26 Закону № 1058-IV визначено умови призначення пенсії за віком і встановлено, що особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років та наявності страхового стажу не менше 15 років.

До досягнення віку, встановленого абз. 1 цієї статті, право на пенсію за віком мають жінки 1961 р. народження і старші після досягнення ними такого віку:

55 років — які народилися до 30 вересня 1956 р. включно;

55 років 6 місяців — які народилися з 1 жовтня 1956 р. по 31 березня 1957 р.;

56 років — які народилися з 1 квітня 1957 р. по 30 вересня 1957 р.;

56 років 6 місяців — які народилися з 1 жовтня 1957 р. по 31 березня 1958 р.;

57 років — які народилися з 1 квітня 1958 р. по 30 вересня 1958 р.;

57 років 6 місяців — які народилися з 1 жовтня 1958 р. по 31 березня 1959 р.;

58 років — які народилися з 1 квітня 1959 р. по 30 вересня 1959 р.;

58 років 6 місяців — які народилися з 1 жовтня 1959 р. по 31 березня 1960 р.;

59 років — які народилися з 1 квітня 1960 р. по 30 вересня 1960 р.;

59 років 6 місяців — які народилися з 1 жовтня 1960 р. по 31 березня 1961 р.;

60 років — які народилися з 1 квітня 1961 р. по 31 грудня 1961 р.

Згідно з преамбулою Закону України від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ «Про статус і соціальний захист осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (далі — Закон № 796-ХІІ) він визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на охорону їх життя і здоров'я та створює єдиний порядок визначення категорій зон радіоактивно забруднених територій, умов проживання і трудової діяльності на них, соціального захисту потерпілого населення.

Законодавством про пенсійне забезпечення визначено, що непрацездатними членами сім'ї, які мають право на призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника, з-поміж інших категорій осіб, вважаються чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, передбаченого ст. 26 Закону № 1058-IV.

Отже, необхідною умовою для призначення зазначеним особам пенсії у зв'язку з втратою годувальника або переведення на такий вид пенсії є встановлення їм інвалідності або досягнення ними пенсійного віку, передбаченого зазначеною статтею.

Отримання цими особами пенсії зі зменшенням пенсійного віку відповідно до законодавства, яке регулює призначення такої пенсії на пільгових умовах, не дає підстав для призначення їм до досягнення передбаченого ст. 26 Закону № 1058-IV віку пенсії у зв'язку з втратою годувальника чи переведення на цей вид пенсії (*постанова Верховного Суду України від 29 березня 2017 р. у справі № 21-2242а16*).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. «є» ст. 13 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ «Про пенсійне забезпечення» (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1788-ХІІ) та Порядку застосування Списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників при обчисленні стажу роботи, що дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, затвердженого наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 18 листопада 2005 р. № 383 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 1 грудня 2005 р. за № 1451/11731; далі — Порядок застосування Списків № 1 і № 2) щодо особливостей призначення пільгової пенсії.

Правовідносини, що виникають у сфері пенсійного забезпечення громадян, регулюються Законом № 1788-ХІІ та Законом України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Статтею 13 Закону № 1788-ХІІ визначено категорії осіб, які мають право на пенсію за віком на пільгових умовах.

За змістом п. «є» ст. 13 цього Закону на пільгових умовах мають право на пенсію за віком, незалежно від місця останньої роботи, зокрема, робітниця текстильного виробництва, зайнята на верстатах і машинах, — за списком виробництв і професій, затверджуваним у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, —

Статтею 55 Закону № 796-ХІІ визначено умови надання пенсій за віком особам, які працювали або проживали на територіях радіоактивного забруднення, і передбачено, що особам, які працювали або проживали на територіях радіоактивного забруднення, пенсії надаються із зменшенням пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону № 1058-IV, та вказано кількість років, на які зменшується вік виходу на пенсію відповідним категоріям осіб.

Згідно з ч. 3 ст. 55 Закону № 796-ХІІ призначення та виплата пенсій названим категоріям провадиться відповідно до Закону № 1058-IV і цього Закону.

Аналіз наведених норм законодавства в контексті зазначених обставин справи дає підстави дійти такого правового висновку.

після досягнення 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років.

Отже, робота на виробництві та за професією, зазначеними в названому пункті, на підставі закону виокремлена в категорію робіт і професій серед восьми інших, передбачених ст. 13 Закону № 1788-ХІІ, робота на яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах.

У період роботи Особи 1 професія «прядильниця» була зазначена у Списку виробництв і професій, робота на яких дає робітницям підприємств текстильної промисловості право на отримання пенсії по старості після досягнення 50 років і при стажі роботи в цих професіях не менше 20 років, затвердженому Постановою Ради Міністрів

СРСР від 10 листопада 1967 р. № 1021, у розділі «бавовняне, ватне, льняне, вовняне, шовкове, конопле-джутове, трикотажне, текстильно-галантерейне і валяльно-повстяне виробництво, текстильні цехи у виробництвах штучного і синтетичного волокна». А після прийняття Закону № 1788-XII — у Списку текстильних виробництв і професій, робота на яких дає робітникам право на пенсію за віком після досягнення 50 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 583.

Згідно з положенням ст. 62 Закону № 1788-XII основним документом, що підтверджує стаж роботи, є трудова книжка. Порядок підтвердження наявного трудового стажу при відсут-

ності трудової книжки або відповідних записів у ній встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до п. 20 Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р. № 637 (далі — Порядок), у тих випадках, коли в трудовій книжці відсутні відомості, що визначають право на пенсії на пільгових умовах або за вислугу років, установлені для окремих категорій працівників, для підтвердження спеціального трудового стажу приймаються уточнюючі довідки підприємств, установ, організацій або їх правонаступників.

Сутнісний, нормативний, цільовий підхід до розуміння положень п. «є» ст. 13 Закону № 1788-XII в поєднанні із наведеними вище нормами дає підстави вважати, що призначення пільгової пенсії робітникам текстильного виробництва, зайнятим на верстатах і машинах, за списком виробництв і професій, затверджуваним у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, залежить від наявності підстав та умов, передбачених саме цією нормою права, і не пов'язано із законодавчими передумовами, встановленими для інших категорій осіб, визначених ст. 13 цього Закону, які мають право на пільгову пенсію, але за умов і в порядку, передбачених окремо для кожної категорії таких осіб. Тобто для призначення пенсії за п. «є» ст. 13 Закону № 1788-XII особа мала бути робітницею не будь-якого текстильного виробництва, а текстильного виробництва за списком виробництв і професій, затверджуваним у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, бути зайнятою (працювати) на верстатах і машинах, мати відповідні стаж роботи (не менше 20 років) та вік (50 років). Трудовий стаж для призначення пільгової пенсії на підставі цього пункту підтверджується відповідно до положень Порядку з урахуванням тривалості, складу, режиму і порядку обліку робочого часу для робітниць текстильного виробництва. Для підтвердження спеціального трудового стажу приймаються уточнюючі довідки підприємств, установ, організацій або їх правонаступників.

Нормативні положення щодо обліку, тривалості чи режиму робочого часу, як-от перебування на роботі повний/неповний робочий день (наприклад, як це визначено пунктами «а», «б» ст. 13 Закону № 1788-XII), застосування яких приписано до інших категорій осіб, перелік яких наведений у ст. 13 цього Закону, до осіб, які заявляють про право на пенсії за п. «є» ст. 13 зазначеного Закону, не мають застосовуватися.

У значенні наведеного висновку міркування суду касаційної інстанції у справі, що розглядається, про слушність обрахунку управління Пенсійного фонду України пільгового стажу позивача для призначення пенсії відповідно до п. «є» ст. 13 Закону № 1788-XII та Порядку застосування Списків № 1 і № 2 не ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права.

При цьому слід зазначити про незастосовність до спірних правовідносин Порядку застосування Списків № 1 і № 2, оскільки, як указано в самому Порядку (п. 1), цей Порядок регулює застосування Списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників при обчисленні стажу роботи, що дає право на пенсію за віком на пільгових умовах відповідно до підпунктів «а», «б» ст. 13 та ст. 100 Закону № 1788-XII, а звідси — не поширює своєї дії на обчислення стажу роботи, що дає право на пенсію за віком на пільгових умовах відповідно до підпункту «є» ст. 13 цього Закону (постанова Верховного Суду України від 29 червня 2017 р. у справі № 21-723а16).

290.000.000 НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН. НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТА ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

290.050.000 Статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок катастрофи

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень Порядку обчислення пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1210 (далі — Порядок) щодо нарахування та виплати пенсії особам молодшого керівного складу органів внутрішніх справ, які працювали в зоні відчуження у 1986—1990 рр. та отримали гранично допустиму дозу опромінення.

Механізм обчислення пенсій по інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсій у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи відповідно до статей 54 і 57 Закону України від 28 лютого 1991 р. № 796-XII «Про статус і соці-

альний захист осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» визначено Порядком.

Так, згідно з п. 2 Порядку заробітна плата для обчислення пенсій враховується за будь-які 12 місяців підряд роботи у зоні відчуження.

Порядком також врегульовано, як саме має враховуватися заробітна плата для обчислення пенсій залежно від періодів роботи в зоні відчуження, зокрема і тоді, коли особа пропрацювала у цій зоні менше календарного місяця. Визначено види доплат та премій, які додаються до суми обчисленої заробітної плати. Зокрема, це доплата за вихідні і святкові дні, нарахована за фактично відпрацьований час, з урахуванням установленної кратності, а також премія, передбачена підпунктом 3 п. 1 постанови Ради Міністрів УРСР, Укрпрофради від 10 червня 1986 р. № 207-7 «Про умови оплати праці і матеріального забезпечення працівників підприємств, організацій і установ, зайнятих на роботах, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і запобіганням забруднення навколишнього середовища».

Що стосується встановленої розпорядженням Ради Міністрів СРСР від 17 травня 1986 р. № 964-рс одноразової винагороди у розмірі 500 крб, право на яку мали особи, що отримали гранично допустиму дозу радіації, то включення цієї винагороди до суми заробітної плати для обчислення пенсій чинним законодавством, зокрема і Порядком, не передбачено (*постанова Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 21-1683а16*).

310.000.000 ОБОРОНА

310.180.000 Соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей 310.180.090 Інші питання соціального захисту

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 56 Закону України від 1 липня 2007 р. № 1859-IV «Про правові засади цивільного захисту» (далі — Закон № 1859-IV) та Порядку та умов виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), поранення (контузії, травми або каліцтва) чи інвалідності осіб рядового і начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 908 (далі — Порядок, постанова № 908) щодо розрахункової величини при визначенні розміру грошової допомоги, яка підлягає виплаті у разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного особі з особового складу органів чи підрозділів цивільного захисту.

На час виникнення спірних правовідносин гарантії соціального і правового захисту особового складу органів та підрозділів цивільного захисту визначались Законом № 1859-IV та Порядком.

Відповідно до ч. 2 ст. 56 Закону № 1859-IV у разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного особі рядового чи начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту під час виконання службових обов'язків, а також інва-

лідності, що настала в період проходження служби або не пізніше ніж через три місяці після звільнення зі служби чи після закінчення цього строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження служби, пов'язаного з виконанням службових обов'язків, залежно від ступеня втрати працездатності їй виплачується одноразова грошова допомога в розмірі до п'ятирічного грошового забезпечення за останньою посадою в порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

На виконання цієї статті Кабінет Міністрів України постановою № 908 затвердив Порядок, згідно з підпунктом 2 п. 2 якого грошова допомога виплачується, зокрема, особам рядового і начальницького складу у разі настання інвалідності в період проходження служби та особам, звільненим із служби, у разі настання інвалідності не пізніше ніж через три місяці після звільнення, а якщо інвалідність настала внаслідок захворювання або нещасного випадку,

Проаналізувавши наведені норми матеріального права, колегія суддів дійшла висновку, що розрахунковою величиною при визначенні розміру грошової допомоги, яка підлягає виплаті у разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного особі з особового складу органів чи підрозділів цивільного захисту, є саме посадовий оклад за останньою посадою, яку займала така особа, схема із розмірами якого затверджена постановою № 1294.

Іншою нормами законодавства, яким було врегульовано спірні відносини, не передбачалось, а отже відповідач, здійснюючи нарахування та виплату одноразової грошової допомоги за правилами ст. 56 Закону № 1859-IV та Порядку, діяв на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Ухвалюючи рішення про задоволення позовних вимог, суди виходили з того, що відповідач порушив права позивача при нарахуванні та виплаті йому одноразової допомоги з урахуванням лише посадового окладу в розмірі 1 тис. 450 грн без врахування грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, а саме: окладу за військовим (спеціальним) званням, щомісячних (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премії) та одноразових додаткових видів грошового забезпечення, яке визначено постановою, оскільки в цьому випадку необхідно застосовувати не Порядок, а Закон № 1859-IV, який має вищу юридичну силу.

Проте, на думку колегії суддів, такий висновок суду касаційної інстанції не ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права, оскільки норми спеціального Закону № 1859-IV не визначають складові грошового забезпечення, як в цілому, так і для виплати одноразової грошової допомоги, а відсилають до підзаконних актів Кабінету Міністрів України.

Зокрема, Порядком конкретизовано умови розрахунку розмірів одноразової грошової допомоги, а саме визначено посадовий оклад як розрахункову величину при обчисленні та виплаті одноразової грошової допомоги.

За таких обставин, погоджуючись із висновками судів першої та апеляційної інстанцій про задоволення позовних вимог, Вищий адміністративний суд України неправильно застосував норми матеріального права, що призвело до неправильного вирішення спору (постанова Верховного Суду України від 27 червня 2017 р. у справі № 21-1979а16).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 118 Кодексу цивільного захисту України (далі — Кодекс) і Порядку та умов виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), травми або поранення, захворювання чи інвалідності осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 908 (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі —

Порядок) щодо особливостей обчислення розміру одноразової грошової допомоги особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту.

Суди встановили, що Особа 2 проходила службу цивільного захисту на посаді прапорщика служби цивільного захисту, молодшого інспектора-водія (служби безпеки дорожнього руху) транспортно-господарського відділення аварійно-рятувальної частини аварійно-рятувального загону спеціального призначення управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі — Служба) у Тернопільській області.

У квітні 2015 р. Особі 2 встановлено III групу інвалідності.

Наказом управління Служби у Тернопільській області від 14 квітня 2015 р. № 191 Особу 2 звільнено зі служби за станом здоров'я за п. 176 Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 593 (далі — Положення), і відповідно до п. 173 Положення — у відставку Збройних Сил України (зі зняттям з військового обліку).

Центральною лікарсько-експертною комісією Служби (протокол від 5 червня 2015 р. № 720) захворювання прапорщика служби цивільного захисту Особи 2 визнане таким, що пов'язане з проходженням військової служби.

17 вересня 2015 р. комісія Служби з призначення одноразової допомоги у разі загибелі (смерті), травми або поранення, захворювання чи інвалідності осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту вирішила виплатити Особі 2 на підставі підпункту 2 п. 2 Порядку одноразову грошову допомогу в сумі 29 тис. 502 грн, яка була визначена виходячи з розміру грошового забезпечення, до якого включено посадовий оклад, оклад за спеціальним званням та надбавку за вислугу років за останньою посадою, яку займав позивач на день звільнення.

Таким чином, Особа 2 проходила службу цивільного захисту і їй встановлено III групу інвалідності внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням такої служби.

Частиною 1 ст. 101 Кодексу службу цивільного захисту визначено як державну службу особливого характеру, покликану забезпечувати пожежну охорону, захист населення і територій від негативного впливу надзвичайних ситуацій, запобігати і реагувати на надзвичайні ситуації,

ліквідувати їх наслідки у мирний час та в особливий період.

Порядок проходження громадянами України служби цивільного захисту визначається цим Кодексом та Положенням, на рядовий і начальницький склад служби цивільного захисту поширюється дія Дисциплінарного статуту, затвердженого законом (частини 2, 3 ст. 101 Кодексу).

Частиною 2 ст. 125 Кодексу передбачено, що порядок та умови грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Так, згідно з п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2007 р. № 1294 «Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» (далі — постанова № 1294), якою, серед іншого, затверджено схеми посадових окладів осіб рядового і молодшого начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу складається з посадового окладу, окладу за військовим (спеціальним) званням, щомісячних (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премії) та одноразових додаткових видів грошового забезпечення.

Аналогічні положення щодо визначення грошового забезпечення містить і підпункт 1.3 п. 1 Інструкції про виплату грошового забезпечення особам рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, затвердженої наказом Міністерства з надзвичайних ситуацій України від 10 червня 2008 р. № 447 на виконання постанови № 1294 (далі — Інструкція).

Згідно зі ст. 115 Кодексу держава забезпечує соціальний та правовий захист осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, працівників органів управління та сил цивільного захисту і членів їхніх сімей відповідно до Конституції України, цього Кодексу та інших законодавчих актів.

Відповідно до ч. 2 ст. 118 Кодексу у разі травми або поранення, заподіяного особі рядового чи начальницького складу служби цивільного захисту під час виконання службових обов'яз-

ків, а також інвалідності, що настала у період проходження служби або не пізніше ніж через три місяці після звільнення із служби, чи після закінчення цього строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що стався у період проходження служби, пов'язаного з виконанням службових обов'язків, залежно від ступеня втрати працездатності такій особі виплачується одноразова грошова допомога у розмірі до п'ятирічного грошового забезпечення за останньою посадою у порядку та на умовах, встановлених Кабінетом Міністрів України. Визначення ступеня втрати працездатності особою рядового чи начальницького складу служби цивільного захисту у період проходження служби у кожному випадку ушкодження здоров'я здійснюється в індивідуальному порядку відповідно до законодавства.

Отже, наведеною частиною ст. 118 Кодексу передбачено право осіб рядового чи начальницького складу служби цивільного захисту на отримання за передбачених нею обставин одноразової грошової допомоги, а також закріплено максимальний розмір такої допомоги, при цьому повноваження на встановлення порядку й умов її виплати делеговано Уряду.

На виконання ст. 118 Кодексу Кабінет Міністрів України затвердив Порядок, згідно з підпунктом 2 п. 2 якого грошова допомога виплачується, зокрема, особам рядового і начальницького складу у разі настання інвалідності в період проходження служби та особам, звільненим із служби у разі настання інвалідності не пізніше ніж через три місяці після звільнення, а якщо інвалідність настала внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження служби, незалежно від строку, який минув після звільнення із служби, у розмірі 36-місячного грошового забезпечення — інвалідам III групи.

Пунктом 3 Порядку передбачено, що розмір одноразової грошової допомоги визначається виходячи з окладу за спеціальним званням, відсоткової надбавки за вислугу років, посадового окладу за останньою посадою, яку займала особа рядового або начальницького складу на день загибелі (смерті), травми або поранення, захворювання, установа інвалідності, а особа, звільнена із служби, — на день звільнення.

Наведена норма не визначає складових грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, які

б суперечили визначенню такого забезпечення, закріпленому в постанові № 1294 чи Інструкції, а лише відповідно до ч. 2 ст. 118 Кодексу встановлює порядок визначення розміру грошової допомоги, передбаченої цією статтею, яка до того ж не визначає одиницею обчислення допомоги саме грошове забезпечення відповідних осіб.

Таким чином, питання, пов'язані із проходженням громадянами України служби цивільного захисту, соціальним та правовим захистом осіб рядового і начальницького складу такої служби, грошовим забезпеченням цих осіб, як і питання щодо виплати їм допомоги у разі травми, поранення чи інвалідності, що заподіяні чи настали у період проходження служби, врегульовані спеціальним законодавством.

При цьому Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (далі — Закон № 2011-ХІІ) встановлює систему соціального та правового захисту саме військовослужбовців та членів їх сімей.

І дія цього Закону відповідно до його ст. 3 поширюється на:

1) військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення (далі — правоохоронних органів), Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України, і військовослужбовців зазначених вище військових формувань та правоохоронних органів — громадян України, які виконують військовий обов'язок за межами України, та членів їх сімей;

2) військовослужбовців, які стали інвалідами внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, пов'язаного з проходженням військової служби, та членів їх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти;

3) військовозобов'язаних та резервістів, призначених на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і членів їх сімей.

Отже, підстав для висновку про поширення положень Закону № 2011-ХІІ на спірні відносини, які виникли з приводу виплати передбаченої ст. 118 Кодексу грошової допомоги, немає.

Ураховуючи вищенаведене, колегія суддів дійшла висновку, що, оскільки законодавець у ч. 2 ст. 118 Кодексу, який є спеціальним законодавчим актом у регламентації соціального захисту осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, передбачаючи виплату одноразової грошової допомоги, не встановив конкретних її розмірів, а відніс вирішення такого питання до компетенції Кабінету Міністрів України, обчислення розміру цієї допомоги має здійснюватись відповідно до п. 3 Порядку, затвердженого Урядом на виконання зазначеної статті Кодексу (постанова Верховного Суду України від 27 червня 2017 р. у справі № 21-2497a16).

340.000.000 ЮСТИЦІЯ

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 9 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1952-IV), Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 868 (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Порядок) та ст. 84 Закону України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII «Про нотаріат» (далі — Закон № 3425-XII) щодо підстав для реєстрації права власності.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1952-IV) державна реєстрація прав та їх обтяжень проводиться в такому порядку: 1) прийняття і перевірка документів, що подаються для державної реєстрації прав та їх обтяжень, реєстрація заяви; 2) встановлення факту відсутності підстав для відмови в державній реєстрації прав та їх обтяжень, зупинення розгляду заяви про державну реєстрацію прав та/або їх обтяжень; 3) прийняття рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, відмову в ній або зупинення державної реєстрації; 4) внесення записів до Державного реєстру прав; 5) видача свідоцтва про право власності на нерухоме майно у випадках, встановлених ст. 16 цього Закону; 6) надання витягів з державного реєстру прав про зареєстровані права та/або їх обтяження.

Частиною 2 ст. 9 Закону № 1952-IV визначено, що державний реєстратор, серед іншого, встановлює відповідність заявлених прав і поданих документів вимогам законодавства, а також відсутність суперечностей між заявленими та вже зареєстрованими правами на нерухоме майно та їх обтяженнями, зокрема: відповідність обов'язкового дотримання письмової форми правочину та його нотаріального посвідчення (у випадках, встановлених законом); відповідність повноважень особи, яка подає документи

на державну реєстрацію прав та їх обтяжень; відповідність відомостей про нерухоме майно, наявних у Державному реєстрі прав та поданих документах; наявність обтяжень прав на нерухоме майно, зареєстрованих відповідно до вимог цього Закону; наявність факту виконання умов правочину, з якими закон та/або договір (угода) пов'язує можливість проведення державної реєстрації виникнення, переходу, припинення прав на нерухоме майно або обтяження таких прав (п. 1); приймає рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, про відмову в державній реєстрації, про її зупинення, внесення змін до Державного реєстру прав (п. 2).

Документи, що встановлюють виникнення, перехід, припинення прав на нерухоме майно та їх обтяжень і подаються для державної реєстрації прав, повинні відповідати вимогам, встановленим цим Законом та іншими нормативно-правовими актами (ч. 3 ст. 17 Закону № 1952-IV).

Згідно з ч. 1 ст. 35 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» у разі порушення основного зобов'язання та/або умов іпотечного договору іпотекодержатель надсилає іпотекодавцю та боржнику, якщо він є відмінним від іпотекодавця, письмову вимогу про усунення порушення. В цьому документі зазначається стислий зміст порушених зобов'язань, вимога про виконання порушеного зобов'язання у не менш ніж тридцятиденний строк та попередження про звернення стягнення на предмет іпотеки у разі невиконання цієї вимоги. Якщо протягом вста-

новленого строку вимога іпотекодержателя залишається без задоволення, іпотекодержатель вправі прийняти рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання на підставі договору.

Суди встановили, що 27 вересня 2011 р. ПАТ «Банк Русский Стандарт» (пізніше змінило найменування на ПАТ «Банк Форвард») та Товариство як майновий поручитель за виконання зобов'язань ПАТ «Світ Електроніки» (позичальника за кредитним договором від 15 липня 2011 р.) уклали договір іпотеки № 014-16, за умовами якого позивач передає Банку в іпотеку, зокрема, земельну ділянку, загальною площею 655 м² за адресою: Хмельницька обл., м. Старокостянтинів, вул. Острозького, 35.

Відповідно до п. 4.2.3 договору іпотеки у разі невиконання/неналежного виконання Позичальником (ПАТ «Світ Електроніки») умов Основного зобов'язання або Іпотекодавцем (Товариством) умов договору, Іпотекодержатель (Банк) має право звернути стягнення на предмет іпотеки і задовольнити за рахунок його вартості свої вимоги в повному обсязі.

Пунктом 4.2.5 договору іпотеки передбачено, що при настанні зазначених обставин Іпотекодержатель надсилає Іпотекодавцю та Позичальнику письмову вимогу щодо усунення порушень у тридцятиденний строк та попередження про звернення стягнення на Предмет іпотеки у разі невиконання цієї вимоги. У випадку, якщо протягом тридцяти днів вимога Іпотекодержателя про усунення порушень зобов'язань за Договором кредиту та/або цим Договором залишається без задоволення, Іпотекодержатель має право розпочати звернення стягнення на Предмет іпотеки. Сторони досягли згоди, що датою, з якої починається відлік зазначеного вище тридцятиденного строку, вважається дата відправлення листа Іпотекодавцю та Позичальнику, зазначена на квитанції, яка надається Іпотекодержателю відділенням поштового зв'язку при відправленні листа з повідомленням про вручення.

Перелік документів для здійснення державної реєстрації прав, як і порядок проведення такої реєстрації, встановлює Кабінет Міністрів України (ч. 2, 13 ст. 15 Закону № 1952-IV).

Так, відповідно до п. 46 Порядку для проведення державної реєстрації права власності на підставі договору іпотеки, що містить застереження про задоволення вимог іпотекодержателя, заявник, крім документа, що підтверджує виникнення, перехід та припинення речових прав на нерухоме майно, подає:

1) завірену в установленому порядку копію письмової вимоги про усунення порушень, надіслану іпотекодержателем іпотекодавцеві та боржникові, якщо він є відмінним від іпотекодавця, в якій зазначається стислий зміст порушеного зобов'язання, вимога про виконання порушеного зобов'язання у не менш як 30-денний строк та попередження про звернення стягнення на предмет іпотеки у разі невиконання такої вимоги;

2) документ, що підтверджує завершення 30-денного строку з моменту отримання іпотекодавцем та боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця, письмової вимоги іпотекодержателя у разі, коли більш тривалий строк не зазначений у письмовій вимозі, надісланій іпотекодержателем іпотекодавцеві та боржникові, якщо він є відмінним від іпотекодавця;

3) заставну (якщо іпотечним договором передбачено її видачу).

Таким чином, п. 46 Порядку визначено вичерпний перелік обов'язкових для подання документів та обставин, що мають бути ними підтверджені, на підставі яких проводиться державна реєстрація права власності на предмет іпотеки за договором, що містить застереження про задоволення вимог іпотекодержателя, і з огляду на закріплені у статтях 9 та 15 Закону № 1952-IV порядок державної реєстрації та коло повноважень державного реєстратора у ході її проведення останній приймає рішення про державну реєстрацію прав лише після перевірки наявності необхідних для цього документів та їх відповідності вимогам законодавства.

У ході розгляду справи суди встановили, що до заяви про державну реєстрацію права власності, поданої Банком до реєстраційної служби 6 лютого 2015 р., завіреної в установленому порядку копії письмової вимоги про усунення порушень, надісланої іпотекодержателем іпотекодавцеві та боржникові, не додано. Натомість до заяви, крім оригіналу договору іпотеки, його копії та довіреності, було додано копії виданих на підставі ст. 84 Закону № 3425-XII свідоцтв приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу Верповської О.В. від 9 січня 2015 р. № 32, 33 про передачу Товариству та ПАТ «Світ Електроніки» заяв Банку, що містили відомості про вимогу щодо усунення порушень умов кредитного договору.

9 лютого 2015 р. на підставі зазначених документів державний реєстратор Марченко О.А. провів державну реєстрацію права приват-

ної власності Банку на вищезгадану земельну ділянку.

Згідно зі ст. 84 Закону № 3425-XII нотаріус передає заяви громадян, підприємств, установ та організацій іншим громадянам, підприємствам, установам і організаціям, якщо вони не суперечать закону та не містять відомостей, що порочать честь і гідність людини. Заяви передаються поштою із зворотним повідомленням або особисто адресатам під розписку. Заяви можуть передаватися також з використанням технічних засобів. На прохання особи, що подала заяву, їй видається свідоцтво про передачу заяви.

За правилами п. 3 гл. 20 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5, заяви подаються нотаріусу належним чином оформлені і не менше ніж у двох примірниках, один з яких пересилається поштою зі зворотним повідомленням або особисто передається адресатам під розписку. Витрати, пов'язані з поштовою пересилкою заяви чи з використанням інших технічних засобів, оплачуються заявником.

Отже, державна реєстрація за ПАТ «Банк Форвард» права власності на земельну ділянку за неподання для цього передбачених п. 46 Порядку документів проведена державним реєстратором без дотримання положень статей 9 та 15 Закону № 1952-IV, а тому рішення зазначеного суб'єкта владних повноважень від 9 лютого 2015 р. № 19199087 про реєстрацію права власності є протиправним (постанови Верховного Суду України від 11 квітня 2017 р. у справі № 21-1458a16; від 12 квітня 2017 р. у справі № 21-1180a16).

350.000.000 НЕОДНАКОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ОДНИХ І ТИХ САМИХ НОРМ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

350.020.000 Неоднакове застосування одних і тих самих норм процесуального права, прийняте з порушенням встановленої законом юрисдикції адміністративних судів

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) щодо особливостей визначення юрисдикції у спорах з приводу визнання неправомірними свідоцтв про право власності.

Предметом спору в цій справі, як впливає зі змісту її фактичних обставин, були реєстраційні дії із державної реєстрації за заявником права приватної власності на житловий будинок та видачі свідоцтва про право власності на нього.

Цей спір сторони та суди визнали таким, що належить до юрисдикції адміністративних судів.

Однак у контексті конкретних обставин цієї справи та зумовленого ними нормативного регулювання правовідносин, що склалося між його

Ураховуючи наведені норми, підтвердженням отримання Товариством письмової вимоги Банку, яка, як зазначено у згаданих вище свідоцтвах нотаріуса, пересилалася поштою рекомендованим листом, а отже, й завершення 30-денного строку з моменту її отримання, має бути повідомлення про вручення поштового відправлення, вручене та оформлене відповідно до Правил надання послуг поштового зв'язку, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270, та Порядку пересилання поштових відправлень, затвердженого наказом Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта» від 12 травня 2006 р. № 211.

Як установили суди, таке повідомлення, як і документ про оплату послуг пересилання поштового відправлення, Банк разом з іншими документами для проведення державної реєстрації права не подав. Тобто вимоги Порядку щодо надання документа, що підтверджує завершення 30-денного строку з моменту отримання іпотекодавцем та боржником письмової вимоги іпотекодержателя, не виконано.

суб'єктами, такий висновок не можна визнати правильним.

За ч. 1 ст. 2 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» під державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно розуміється офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відпо-

відного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Згідно з п. 46 Порядку реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703 (був чинним на час виникнення спірних правовідносин) для проведення державної реєстрації прав з видачею свідоцтва про право власності на нерухоме майно у зв'язку з набуттям права власності на новозбудовані чи реконструйовані об'єкти нерухомого майна заявник, крім документів, що зазначені у пунктах 28, 29 і 31 цього Порядку, подає органів державної реєстрації прав документ, що посвідчує речове право на земельну ділянку (крім випадків реконструкції квартири, житлового або нежитлового приміщення), а також витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку (у разі, коли в документі, що посвідчує речове право на земельну ділянку, відсутні відомості про її кадастровий номер).

Відповідно до частин 1—3, 5 ст. 376 Цивільного кодексу України житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи, чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього.

Право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно.

На вимогу власника (користувача) земельної ділянки суд може визнати за ним право власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване на ній, якщо це не порушує права інших осіб.

Якщо проведення такої перебудови є неможливим або особа, яка здійснила (здійснює) будівництво, відмовляється від її проведення, таке нерухоме майно за рішенням суду підлягає знесенню за рахунок особи, яка здійснила (здійснює) будівництво. Особа, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, зобов'язана

відшкодувати витрати, пов'язані з приведенням земельної ділянки до попереднього стану.

Окрім зазначених вище обставин, суди встановили також, що серед переліку документів, доданих Особою 1 до заяви про державну реєстрацію права власності на житловий будинок, не було документа, що посвідчує речове право на земельну ділянку, на якій розташовано житловий будинок.

Було відомо й про те, що відносно використання земельної ділянки, на якій розташована будівля за Адресою 1, виник спір, сторонами в якому є Особа 2, Особа 1 та ін.

Зокрема, Особа 1 ще до реєстрації права власності за нею на житловий будинок за Адресою 1, зверталася до Приморського районного суду міста Одеси з адміністративним позовом до управління архітектури та містобудування Міськради, третя особа — Особа 2, в якому просила скасувати виданий Особі 2 попередній висновок зазначеного управління від 11 травня 2012 р. про можливість передачі у власність спірної земельної ділянки, розташованої за Адресою 2.

Приморський районний суд міста Одеси постановою від 8 серпня 2013 р. позов задовольнив. Одеський апеляційний адміністративний суд постановою від 9 жовтня 2013 р. постанову суду першої інстанції скасував та прийняв нову — про відмову у задоволенні позову (справа № 522/7800/13-а). У цій постанові суд апеляційної інстанції зазначив, що між Особою 2 та Особою 1 виник спір щодо земельної ділянки за Адресою 2, яка межує із земельною ділянкою, власником якої є Особа 2. Остання не надає згоди на передачу спірної ділянки позивачеві та сама претендує на неї. Послався суд і на те, що в цьому спорі не існувало підстав для узгодження меж земельної ділянки з суміжними землекористувачами і, оскільки позивач не наділений жодним правом на зазначену земельну ділянку, його вимоги про скасування попереднього висновку управління архітектури та містобудування Міськради від 11 травня 2012 р. про можливість передачі у власність спірної земельної ділянки Особи 2 є безпідставними.

Особа 1 зверталася до Міськради із заявою від 17 серпня 2011 р. про передачу їй у власність земельної ділянки площею 0,0293 га, розташованої за Адресою 1 для будівництва та обслуговування житлового будинку. Структурний підрозділ міськради через відмову суміжного землекористувача погодити межі земельної

ділянки дійшов висновку, що розв'язання порушеного у зверненні питання належить до компетенції суду, до якого й рекомендувала Особа 1 звернутися.

Згідно з матеріалами справи у Київському районному суді міста Одеси розглядається цивільна справа № 520/10434/14-ц за позовом Особи 1 до Особи 2, Міськради про визнання права на отримання земельної ділянки у власність, про усунення перешкод в оформленні права власності.

Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

У рішенні Європейського суду з прав людини (далі — Суд) від 20 липня 2006 р. у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» (заяви № 29458/04, 29465/04) зазначено, що відповідно до прецедентної практики Суду термін «встановленим законом» у ст. 6 Конвенції спрямований на гарантування того, «що судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, але керується законом, що приймається парламентом» [див. рішення у справі «Занд проти Австрії» (Zand v. Austria), заява № 7360/76]. У країнах з кодифікованим правом організація судової системи також не може бути віддана на розсуд судових органів, хоча це не означає, що суди не мають певної свободи для тлумачення відповідного національного законодавства. <...> фраза «встановленого законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й на дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. У своїх оцінках Суд дійшов висновку, що не може вважатися судом, «встановленим законом», національний суд, що не мав юрисдикції судити деяких заявників, керуючись практикою, яка не мала регулювання законом.

Відповідно до ч. 2 ст. 2 КАС до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження.

Визначальним принципом здійснення правосуддя в адміністративних справах є принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі і обов'язок суб'єкта владних повноважень доказувати правомірність своїх дій чи рішень, тоді як визначальним принципом цивільного судочинства є змагальність сторін.

Рішення суду касаційної інстанції, про перегляд якого подано заяву, ухвалено щодо реєстраційних дій, здійснених на основі юридичних фактів, стосовно яких існує спір про право цивільне, в межах якого (за наявності для цього підстав) можуть бути розв'язані й питання, пов'язані з реєстрацією права власності на будівлю. Через те, що це рішення, як і рішення судів попередніх інстанцій, помилково були розглянуті в порядку адміністративного судочинства, відповідно до підпункту «б» п. 1 ч. 2 ст. 243 КАС вони підлягають скасуванню, а провадження в адміністративній справі — закриттю (постанови Верховного Суду України від 24 січня 2017 р. у справі № 21-1559a16; від 31 січня 2017 р. у справі № 21-1237a16).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) щодо окремих питань юрисдикції адміністративних судів.

Частиною 2 ст. 4 КАС встановлено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори, крім спорів, для яких законом встановлений інший порядок судового вирішення. Закони України можуть передбачати вирішення певних категорій публічно-правових спорів у порядку іншого судочинства, в тому числі господарського.

У справі, яка розглядається, суди встановили, що державне підприємство «Завод імені

Аналіз зазначених фактичних обставин дає підстави вважати, що оспореним реєстраційним діям передують невирішений спір між його учасниками про право цивільне, зокрема, про право на конкретну земельну ділянку, збудовану будівлю на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, і право власності на яку (будівлю, нерухоме майно) може бути визнане судом, якщо це не порушуватиме прав інших осіб.

Наведена правова ситуація дає змогу дійти такого правового висновку.

В.О. Малишева» пред'явив позов до управління Пенсійного фонду України в Комінтернівському районі м. Харкова, в якому просить скасувати рішення № 570 за період з 20 грудня 2012 р. по 22 лютого 2013 р., тобто за період його перебування у процедурах банкрутства та оголошення мораторію на задоволення вимог кредиторів, визначених Законом України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкру-

том» (далі — Закон № 2343-XII), згідно з ухвалою господарського суду Харківської області від 27 грудня 2011 р.

Таким чином, з урахуванням періоду, за який застосовано штрафні санкції та здійснено нарахування пені за несвоєчасну сплату (несвоєчасне перерахування) страхових внесків, правовідносини у справі були предметом регулювання Закону № 2343-XII у двох редакціях (чинних до 19 січня 2013 р. і після цієї дати). 19 січня 2013 р. набрав чинності Закон України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі — Закон № 4212-VI), яким Закон № 2343-XII викладено в новій редакції.

Відповідно до ч. 2 ст. 5 КАС провадження в адміністративних справах здійснюється відповідно до закону, чинного на час вчинення окремої процесуальної дії, розгляду і вирішення справи.

Пунктом 14 розд. 1 Закону України від 6 грудня 2012 р. № 5518-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів», який набрав чинності одночасно із Законом № 4212-VI, п. 7 ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) викладено в такій редакції:

«7) справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України».

Підпунктом 1 п. 7 розд. X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 4212-VI ст. 16

Таким чином, розглядаючи справу, суди всіх інстанцій дійшли помилкового висновку про її належність до вирішення в порядку адміністративного судочинства. З моменту порушення провадження щодо банкрутства позивача він перебуває в особливому правовому режимі, визначеному Законом № 2343-XII, і розгляд спорів про стягнення з нього грошових зобов'язань зі сплати сум страхових внесків на загальнообов'язкове соціальне страхування, в тому числі штрафних санкцій та пені у зв'язку з несвоєчасною їх сплатою (несвоєчасним перерахуванням), має здійснюватися господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство (постанова Верховного Суду України від 21 березня 2017 р. у справі № 21-5878a16).

ГПК також доповнено частиною, в якій визначено, що «справи у майнових спорах, передбачених пунктом 7 частини першої статті 12 цього Кодексу, розглядаються господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство».

За приписами п. 1.3 ст. 1 Податкового кодексу України цей Кодекс не регулює питання погашення зобов'язань зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, з вирішенням яких пов'язаний спір у справі.

Згідно з положеннями абз. 1 ч. 5 ст. 19 Закону № 2343-XII (в редакції Закону № 4212-VI) дія мораторію на задоволення вимог кредиторів не поширюється на вимоги поточних кредиторів; на виплату заробітної плати та нарахованих на ці суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування; відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та життю громадян; на виплату авторської винагороди, аліментів, а також на вимоги за виконавчими документами немайнового характеру, що зобов'язують боржника вчинити певні дії чи утриматися від їх вчинення.

При цьому за правилами абз. 5 цієї статті звернення стягнення на майно боржника за вимогами, на які не поширюється дія мораторію, здійснюється виключно за ухвалою господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство боржника.

Відповідно до частин 1 і 2 ст. 2 Закону № 2343-XII (в редакції Закону № 4212-VI) провадження у справах про банкрутство регулюється цим Законом, ГПК, іншими законодавчими актами України. Цей Закон має пріоритет перед іншими законодавчими актами України у регулюванні відносин, пов'язаних з банкрутством суб'єктів підприємницької діяльності, за винятком випадків, передбачених цим Законом.

Аналогічні положення щодо законодавства, яке регулює провадження у справах про банкрутство, містилися і в ч. 1 ст. 5 Закону № 2343-XII (в редакції, яка діяла до набрання чинності Законом № 4212-VI).

3. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) щодо поширення юрисдикції адміністративних судів на спори, які виникають за участю ліквідатора, призначеного Національним банком України (далі — НБУ).

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КАС завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 17 КАС юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів або правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Вжитий у цій процесуальній нормі термін «суб'єкт владних повноважень» позначає орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхню посадову чи службову особу, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень (п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС).

Отже, до компетенції адміністративних судів належать спори фізичних чи юридичних осіб з органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їхньою посадовою або службовою особою, предметом яких є перевірка законності рішень, дій чи бездіяльності цих органів (осіб), відповідно, прийнятих або вчинених ними при здійсненні владних управлінських функцій.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України від 20 травня 1999 р. № 679-ХІV «Про Національний банк України» НБУ є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України.

Отже, у контексті п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС з урахуванням положень ч. 6 ст. 92 Закону № 2121-III призначений НБУ ліквідатор є суб'єктом, що здійснює владні управлінські функції на виконання делегованих повноважень.

Таким чином, цей спір є публічно-правовим, оскільки виник за участю суб'єкта владних повноважень, який реалізовував у спірних правовідносинах надані йому чинним законодавством владні управлінські функції у сфері державного регулювання діяльності банків та здійснення банківського нагляду НБУ, а отже, суд касаційної інстанції дійшов помилкового висновку щодо вирішення цього спору в порядку цивільного судочинства (*постанова Верховного Суду України від 31 травня 2017 р. у справі № 21-3361а16*).

Згідно з ч. 1 ст. 73 Закону України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» (далі — Закон № 2121-III) у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ відповідно до цього Закону, банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, НБУ адекватно вчиненому порушенню має право застосувати заходи впливу.

Частиною 2 вказаної норми передбачено, що у разі порушення цього Закону чи нормативно-правових актів НБУ, що спричинило значну втрату активів або доходів, і настанні ознак неплатоспроможності банку НБУ має право відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку згідно з положеннями цього Закону.

Ліквідація банку з ініціативи НБУ здійснюється відповідно до цього Закону та нормативно-правових актів НБУ (ч. 3 ст. 87 Закону № 2121-III).

З огляду на викладене слідуює, що застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ є частиною здійснюваного ним банківського нагляду, тобто здійснення ліквідації банку за ініціативою НБУ за своєю суттю є реалізацією владних управлінських функцій.

Частиною 9 ст. 88 Закону № 2121-III встановлено, що орган, який ініціював рішення про ліквідацію, призначає ліквідатора. Ліквідатор приступає до виконання обов'язків негайно після відкриття ліцензії.

Відповідно до ч. 6 ст. 92 цього Закону в редакції, чинній на час відкриття банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації Банку, при виконанні своїх обов'язків ліквідатор за своїм статусом прирівнюється до представника НБУ.

Разом із тим за змістом ч. 4 ст. 99 Закону № 2121-III позови, подані проти ліквідатора, вважаються позовами, поданими проти НБУ.

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2017 р.*

Підрозділ 1.12. Спори, що виникають зі спадкових правовідносин

1.12.1. Відповідно до ч. 1 ст. 225 ЦК України правочин, який дієздатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи, а в разі її смерті — за позовом інших осіб, чий цивільні права або інтереси порушені.

Для визначення наявності стану, в якому громадянин не міг розуміти значення своїх дій або керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервово потрясіння та ін.) на момент укладення угоди, суд призначає судово-психіатричну експертизу. Вимоги про визнання угоди недійсною з цих підстав вирішуються з урахуванням як висновку судово-психіатричної експертизи, так і інших доказів, що підтверджують чи спростовують доводи про те, що в момент укладення угоди особа не розуміла значення своїх дій та не могла керувати ними.

Призначення експертизи у разі заявлення клопотання про її призначення хоча б однією зі сторін, якщо у справі необхідно встановити психічний стан особи, згідно з вимогами п. 2 ч. 1 ст. 145 ЦПК України є обов'язковим (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 березня 2017 р. у справі № 6-2833цс16*).

1.12.2. Згідно з ч. 3 ст. 1268 ЦК України спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.

Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно зі спадкодавцем, має подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини.

Чинне законодавство розмежовує поняття прийняття спадщини (гл. 87 ЦК України «Здійснення права на спадкування») та оформ-

лення спадщини (гл. 89 цього Кодексу «Оформлення права на спадщину»).

Відповідно до ч. 1 ст. 1296 ЦК України спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину.

Разом з тим незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК України).

Частиною 1 ст. 1297 ЦК України передбачено, що спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно.

Однак відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину (ч. 3 ст. 1296 ЦК України).

Таким чином, спадкові права є майновим об'єктом цивільного права, оскільки вони надають спадкоємцям можливість успадкувати майно (прийняти спадщину), але право розпорядження нею виникає після оформлення успадкованого права власності у встановленому законом порядку.

Аналіз зазначених правових норм дає підстави для висновку про те, що хоч отримання спадкоємцем, який прийняв спадщину, свідоцтва про право на спадщину відповідно до ст. 1296 ЦК України є правом, а не обов'язком спадкоємця, однак відсутність у спадкоємця такого свідоцтва не може бути підставою для відмови в задоволенні вимог кредитора.

Якщо спадкоємець прийняв спадщину стосовно нерухомого майна, але зволікає з виконанням обов'язку, передбаченого ст. 1297 ЦК України, зокрема, з метою ухилення від погашення боргів спадкодавця, кредитор має право звернутися до нього з вимогою про погашення заборгованості спадкодавця.

Оскільки зі смертю боржника зобов'язання з повернення кредиту входять до складу спадщини, то умови кредитного договору щодо строків повернення кредиту чи сплати його частинами не застосовуються, а підлягають застосуванню

* Закінчення. Попередні частини матеріалу опубліковано в журналі за 2017 р. № 8. — С. 17—29, № 9. — С. 29—39, № 10. — С. 14—36.

норми ст. 1282 ЦК України щодо обов'язку спадкоємців задовольнити вимоги кредитора у порядку, передбаченому ч. 2 цієї норми. Саме на підставі норм статей 1281, 1282 ЦК України кредитор заявив вимоги до спадкоємців.

Так, згідно зі ст. 1282 ЦК України спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині. Вимоги кредитора вони зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями і кредитором не встановлено інше. У разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передано спадкоємцям у натурі.

Разом з тим положення зазначеної норми застосовуються у випадку дотримання кредитором норм ст. 1281 ЦК України щодо строків пред'явлення ним вимог до спадкоємців. Недотримання цих строків, які є присічними (прекльюзивними), позбавляє кредитора права вимоги до спадкоємців.

Отже, встановлені ст. 1281 ЦК України строки — це строки, у межах яких кредитор, здійснюючи власні активні дії, може реалізувати своє суб'єктивне право (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 квітня 2017 р. у справі № 6-2962цс16*).

1.12.3. Відповідно до ч. 2 ст. 529 ЦК УРСР онуки і правнуки спадкодавця є спадкоємцями за законом, якщо на час відкриття спадщини немає в живих того з їх батьків, хто був би спадкоємцем; вони успадковують порівну в тій частці, яка належала б при спадкоємстві за законом їх померлому родителю. Аналогічна норма міститься й в ч. 1 ст. 1266 ЦК України.

Спадкування за правом представлення — це спадкування за законом, яке передбачає появу в певних спадкоємців права на спадкування за умови смерті до відкриття спадщини того з їхніх родичів, хто був би спадкоємцем. Таким чином, його власні спадкоємці ніби представляють у спадкових відносинах особу, яка б одержала права на спадкування, якби була живою на час відкриття спадщини.

Спадкування за правом представлення є різновидом спадкового правонаступництва та не за-

лежить від спадкового правонаступництва між комморієнтами, оскільки спадкоємець, який помирає одночасно зі спадкодавцем, не спадкує його майно, але діти цього спадкоємця (внуки спадкодавця) за правом представлення виступають як безпосередні та самостійні спадкоємці майна спадкодавця, а не як спадкоємці тих осіб, яких вони представляють.

Застосування права представлення не може залежати від того, що особа, яку представляють, померла не раніше, а в один день зі спадкоємцем. Якщо презюмується, що дві особи померли одночасно, це унеможлиблює перебування в живих особи, яку представляють, на час відкриття спадщини.

Визначення спадкових прав комморієнтів стосовно один одного необхідне для розмежування обсягу спадщини і спадкоємців кожного з них, проте жодним чином не обмежує прав онука спадкувати після одного з комморієнтів замість іншого, який був би покликаний до спадкування в разі, якби був живим на час відкриття спадщини.

Отже, фразу «належала б при спадкоємстві за законом їх померлому родителю» не потрібно розуміти як можливість особи, яку представляють, отримати право на прийняття спадщини, оскільки в такому випадку йшлося б про інший інститут — спадкову трансмісію.

Якби особа, яку представляють, була живою на час відкриття спадщини, то вона й була б спадкоємцем за законом, у цьому ж випадку на її місце заступив спадкоємець за правом представлення, обсяг прав якого у праві представлення не залежить від фактичних прав особи, яка померла на час відкриття спадщини.

Отже, під спадкуванням за правом представлення розуміють особливий порядок закликання до спадкування спадкоємців за законом, коли одна особа у випадку смерті іншої особи, яка є спадкоємцем за законом, до відкриття спадщини ніби заступає на її місце і набуває право спадкування тієї частки у спадковому майні, яку отримав би померлий спадкоємець, якби він був живий на момент відкриття спадщини (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 червня 2017 р. у справі № 6-161цс17*).

Підрозділ 1.13. Спори щодо користування пільгами

1.13.1. Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 5 Закону України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір»

(далі — Закон № 3674-VI) від сплати судового збору звільняються інваліди I та II груп, законні

представники дітей-інвалідів і недієздатних інвалідів I та II груп.

Порядок розподілу та відшкодування судових витрат регламентується ст. 88 ЦПК України, зокрема якщо сторону, на користь якої ухвалено рішення, звільнено від оплати судових витрат, з другої сторони стягуються судові витрати на користь осіб, що їх понесли, пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог. Якщо обидві сторони звільнені від оплати судових витрат, вони компенсуються за рахунок держави у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (ч. 2 цієї статті).

Зазначене стосується й випадку, коли рішення ухвалено на користь позивача, а відповідач звільнений від сплати судового збору.

Встановивши, що відповідно до посвідчення та довідки до акта огляду МСЕК відповідач є інвалідом II групи, суди безпідставно задовольнили вимоги в частині стягнення судового збору з відповідача, який відповідно до Закону № 3674-VI належить до переліку осіб, які звільнені від його сплати (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 березня 2017 р. у справі № 6-152цс17*).

1.13.2. Відповідно до ч. 2 ст. 79 ЦПК України розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом.

Таким спеціальним законом є Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір» (далі — Закон № 3674-VI).

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 5 цього Закону від сплати судового збору звільняються інваліди I та II груп, законні представники дітей-інвалідів і недієздатних інвалідів.

За положеннями ст. 88 ЦПК України сторони, на користь якої ухвалено рішення, суд присуджує з другої сторони понесені нею і докумен-

тально підтвержені судові витрати. Якщо позов задоволено частково, судові витрати присуджуються позивачеві пропорційно до розміру задоволених позовних вимог, а відповідачеві — пропорційно до тієї частини позовних вимог, у задоволенні яких позивачеві відмовлено.

Якщо сторону, на користь якої ухвалено рішення, звільнено від оплати судових витрат, з другої сторони стягуються судові витрати на користь осіб, що їх понесли, пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог. Якщо обидві сторони звільнені від оплати судових витрат, вони компенсуються за рахунок держави у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У справі, яка переглядалася, ухвалюючи рішення про стягнення з відповідачки судового збору, суд першої інстанції, з висновками якого погодились суди апеляційної та касаційної інстанцій, не звернув уваги на зазначені норми закону, безпідставно не застосував норму п. 9 ч. 1 ст. 5 Закону № 3674-VI до спірних правовідносин, за якою відповідачку, яка є інвалідом II групи та має право на пільги, встановлені законодавством України, звільнено від сплати судового збору, й безпідставно вирішив питання про стягнення з неї судового збору.

Крім того, позивач є інвалідом Великої Вітчизняної війни та інвалідом II групи, що підтверджується посвідченням, виданим 17 квітня 2006 р.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 5 Закону № 3674-VI інваліди Великої Вітчизняної війни звільнені від сплати судового збору.

Таким чином, судові витрати у цій справі мають компенсуватись за рахунок держави (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 березня 2017 р. у справі № 6-3077цс16*).

Підрозділ 1.14. Спори щодо визнання прилюдних торгів недійсними

1.14.1. Підставою для визнання прилюдних торгів недійсними є порушення встановлених законодавством правил проведення торгів, визначених Тимчасовим положенням про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації орендованого нерухомого майна, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5 (далі — Тимчасове положення), а саме: правил, які визначають процедуру підготовки, проведення торгів (опублі-

кування інформаційного повідомлення певного змісту про реалізацію нерухомого майна; направлення письмового повідомлення державному виконавцю, стягувачу та боржнику про дату, час, місце проведення прилюдних торгів, а також стартову ціну реалізації майна тощо) (розд. 3); правил, які регулюють сам порядок проведення торгів (розд. 4); правил, які стосуються оформлення кінцевих результатів торгів (розд. 6).

Разом з тим сам по собі факт неналежного повідомлення боржника про проведення прилюдних торгів не може бути підставою для визнання таких торгів недійсними. Головною умовою, яку повинні встановити суди, є наявність порушень, що могли вплинути на результат торгів, тобто не тільки недотримання норм закону під час проведення прилюдних торгів, а й порушення прав і законних інтересів особи, яка їх оспорує, способом захисту яких є визнання прилюдних торгів недійсними.

Враховуючи зазначене, встановивши, що проведення прилюдних торгів відбулося з порушенням норм Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» та Тимчасового положення, суди не перевірили, чи вплинули ці порушення на результати торгів, чи порушені внаслідок цього права і законні інтереси позивача, який оспорує результати торгів, оскільки підставою для пред'явлення позову про визнання прилюдних торгів недійсними є наявність не лише порушення норм закону під час проведення прилюдних торгів, а й порушення прав і законних інтересів особи, яка їх оспорує (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 лютого 2017 р. у справі № 6-2677цс16*).

1.14.2. Оскарження результатів торгів, відповідно до ст. 48 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV), означає можливість оспорити договір, укладений на прилюдних торгах, як з підстав невідповідності його вимогам ЦК України, зокрема статей 203, 215 ЦК України, так і з підстав, передбачених статтями 45—47 Закону № 898-IV.

Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки (ст. 257 ЦК України).

У законі для окремих видів вимог може встановлюватися спеціальна позовна давність.

До вимог про оскарження прилюдних торгів з реалізації іпотечного майна застосовується спеціальна позовна давність.

Згідно зі ст. 48 Закону № 898-IV іпотекодержатель, іпотекодавець, боржник та будь-який учасник прилюдних торгів вправі протягом трьох місяців з дня проведення торгів оскаржити їх результати в суді за місцезнаходженням нерухомого майна.

Отже, у справах про визнання недійсними прилюдних торгів з реалізації нерухомого майна, що перебуває в іпотеці, підлягає застосуванню спеціальна позовна давність, передбачена ст. 48 Закону № 898-IV (*постанова Судової палати у ци-*

вільних справах Верховного Суду України від 5 квітня 2017 р. у справі № 6-1375цс16).

1.14.3. Згідно з ч. 8 ст. 45 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) якщо переможець прилюдних торгів відмовився від підписання протоколу, наступний учасник, що запропонував найвищу ціну, але не нижчу за початкову ціну продажу, оголошується переможцем прилюдних торгів. За його відсутності або відмови прилюдні торги оголошуються такими, що не відбулися.

Якщо покупець не внесе всієї належної до сплати суми в десятиденний строк, гарантійний внесок йому не повертається, а наступний учасник, що запропонував найвищу ціну, не нижчу за початкову ціну продажу, оголошується переможцем прилюдних торгів. За його відсутності або відмови прилюдні торги оголошуються такими, що не відбулися (ч. 3 ст. 46 Закону № 898-IV).

Відповідно до пунктів 7.2, 7.3 розд. 7 «Прикінцеві положення» Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації орендованого нерухомого майна, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 668/5 (далі — Тимчасове положення), у разі якщо прилюдні торги не відбулися у зв'язку з несплатою в установленій термін переможцем торгів належної суми за придбане майно, державний виконавець у триденний строк з моменту закінчення строку перерахування коштів повідомляє про це спеціалізовану організацію. Якщо прилюдні торги не відбулися двічі, то майно знімається з торгів, про що спеціалізована організація в триденний термін повідомляє державного виконавця.

Якщо переможець прилюдних торгів і наступний учасник відмовилися від підписання протоколу про їх проведення та сплати всієї належної суми за придбане майно, то прилюдні торги підлягають оголошенню такими, що не відбулися.

Оголошення переможцем прилюдних торгів третього й наступних учасників прилюдних торгів, якими запропоновано найнижчу ціну, є порушенням порядку проведення торгів і такі дії не відповідають вимогам ч. 3 ст. 46 Закону № 898-IV та пунктів 7.2, 7.3 Тимчасового положення (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 5 квітня 2017 р. у справі № 6-2567цс16*).

Підрозділ 1.15. Спори, що виникають з договорів страхування

1.15.1. Проаналізувавши норми статей 524, 533—535, 625 ЦК України, можна дійти висновку, що грошовим є зобов'язання, яке виражається в грошових одиницях України (грошовому еквіваленті в іноземній валюті), тобто будь-яке зобов'язання зі сплати коштів.

Правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу в грошах, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати, тобто в якому передбачається передача грошей як предмета договору або сплати їх як ціни договору, є грошовим зобов'язанням.

Завдання потерпілому внаслідок ДТП шкоди особою, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, слугує підставою для виникнення договірної зобов'язання згідно з договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, у якому потерпілий так само має право вимоги до боржника, яким у цих правовідносинах виступає страховик.

При цьому потерпілий не є стороною договору страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, але наділяється правами за цим договором: на його або третьої особи користь страховик зобов'язаний здійснити страхове відшкодування.

З огляду на зазначене можна зробити висновок, що правовідносини, які склалися між сторонами у справі на підставі укладеного між особою та страховою компанією договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, є грошовим зобов'язанням.

Таким чином, з огляду на юридичну природу правовідносин сторін як грошових зобов'язань, на них поширюється дія ч. 2 ст. 625 ЦК України як спеціального виду цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання зобов'язання (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 червня 2017 р. у справі № 6-282цс17*).

1.15.2. Відповідно до ч. 1 ст. 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

За договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору (ст. 979 ЦК України).

Згідно зі ст. 16 Закону України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР «Про страхування» (далі — Закон № 85/96-ВР) договір страхування — це письмова угода між страхувальником і страховиком, за якою страховик бере на себе зобов'язання в разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

За змістом ст. 511 ЦК України у випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

Таким породженням прав є укладання договору на користь третьої особи.

Згідно з ч. 2 ст. 985 ЦК України страхувальник має право при укладенні договору страхування призначити фізичну або юридичну особу для одержання страхової виплати (вигодонабувача), а також замінювати її до настання страхового випадку, якщо інше не встановлено договором страхування. Особливості укладення договору страхування на користь третьої особи встановлюються законом.

Аналогічне положення закріплене ст. 3 Закону № 85/96-ВР.

Особливість правового стану вигодонабувача (третьої особи, на користь якої укладено договір страхування) полягає в тому, що йому належить право вимагати від страховика виконання обов'язків за укладеним договором.

При цьому, відповідно до частин 3, 4 ст. 636 ЦК України, якщо третя особа (вигодонабувач) відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може вимагати виконання договору на користь третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом, може сама ско-

ристанися цим правом, якщо інше не випливає із суті договору.

Предметом договору страхування у цій справі є майнові інтереси страхувальника щодо володіння, розпорядження та користування майном, яке є предметом іпотеки, а тому страхувальник є зацікавленою особою у збереженні цього майна не тільки як його власник, а й як особа, яка забезпечує цим майном виконання укладеного кредитного договору, оскільки предмет іпотеки не повинен зазнавати зменшення вартості.

Суд першої інстанції, задовольняючи позов страхувальника, звернув увагу на те, що банк підтримав позов і не заявляв вимог на отриман-

ня ним самим суми страхового відшкодування, та, ухвалюючи рішення відповідно до положень статей 636, 985 ЦК України, виходив з того, що умовами договору страхування сторони узгодили обов'язок страховика при настанні страхового випадку виплатити страхове відшкодування страхувальнику і/або вигодонабувачу (банку), а тому висновки судів апеляційної та касаційної інстанцій щодо відсутності у страхувальника права на вимогу відшкодування на свою користь суперечать зазначеним нормам матеріального права та обставинам справи, встановленим судами (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 червня 2017 р. у справі № 6-2112цс16*).

Підрозділ 1.16. Оскарження дій та/або актів державного виконавця

1.16.1. Відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України.

Умови і порядок виконання рішень судів, що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню, у разі невиконання їх у добровільному порядку, чітко визначені Законом України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (далі — Закон № 606-XIV).

Відповідно до ст. 11 Закону № 606-XIV державний виконавець здійснює заходи, необхідні для своєчасного і в повному обсязі виконання рішення, зазначеного в документі на примусове виконання рішення, у спосіб та в порядку встановленому виконавчим документом і цим Законом.

Згідно з ч. 2 ст. 27 Закону № 606-XIV у разі якщо при відкритті виконавчого провадження державним виконавцем накладено арешт на майно та кошти боржника, боржник за погодженням з державним виконавцем має право у строк до початку примусового виконання рішення реалізувати належне йому майно чи передати кошти в рахунок повного або часткового погашення боргу за виконавчим документом.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 49 Закону № 606-XIV виконавче провадження підлягає закінченню у разі фактичного виконання в повному обсязі рішення згідно з виконавчим документом.

Згідно з ч. 2 ст. 50 Закону № 606-XIV у разі якщо у виконавчому провадженні державним виконавцем накладено арешт на майно боржника, у постанові про закінчення виконавчого провадження або повернення виконавчого документа до суду або іншого органу (посадовій особі), який

його видав, державний виконавець зазначає про зняття арешту, накладеного на майно боржника.

Відповідно до ст. 52 Закону № 606-XIV звернення стягнення на майно боржника полягає в його арешті, вилученні та примусовій реалізації.

Статтю 57 Закону від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII «Про виконавче провадження» встановлено особливості визначення вартості майна боржника та оцінка майна боржника. Так, визначення вартості майна боржника здійснюється за взаємною згодою сторін виконавчого провадження. У разі якщо сторони виконавчого провадження, а також заставодержатель у 10-денний строк з дня винесення виконавцем постанови про арешт майна боржника не досягли згоди щодо вартості майна та письмово не повідомили виконавця про визначену ними вартість майна, виконавець самостійно визначає вартість майна боржника. Якщо сторони виконавчого провадження не дійшли згоди щодо визначення вартості майна, визначення вартості майна боржника проводиться державним виконавцем за ринковими цінами, що діють на день визначення вартості майна. Якщо визначити вартість майна (окремих предметів) складно, виконавець має право залучити суб'єкта оціночної діяльності — суб'єкта господарювання для проведення оцінки майна (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 квітня 2017 р. у справі № 6-465цс17*).

1.16.2. За положеннями частин 1, 3 ст. 33 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) у разі невиконання або неналежного виконання боржни-

ком основного зобов'язання іпотекодержатель має право задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки. Право іпотекодержателя на звернення стягнення на предмет іпотеки також виникає з підстав, установлених ст. 12 цього Закону. Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя.

За змістом ст. 41 Закону № 898-IV реалізація предмета іпотеки, на який звертається стягнення за рішенням суду, проводиться шляхом продажу на прилюдних торгах у межах процедури виконавчого провадження, передбаченої Законом України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (далі — Закон № 606-XIV), з дотриманням вимог цього Закону.

Сам по собі факт неналежного повідомлення боржника про проведення прилюдних торгів не може бути підставою для визнання таких торгів

недійсними. Головною умовою, яку повинні встановити суди, є наявність порушень, що могли вплинути на результат торгів.

Проведення прилюдних торгів з реалізації майна за ціною, визначеною звітом про оцінку майна, який втратив чинність, є порушенням установлених законодавством правил про порядок реалізації майна на прилюдних торгах, у тому числі правил про визначення стартової ціни реалізації майна, а саме ч. 5 ст. 58 Закону № 606-XIV, пунктів 3.2, 3.4 Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 р. № 68/5 та підставою для визнання цих торгів недійсними, але за умови порушення прав і законних інтересів особи, яка їх оспорує (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 квітня 2017 р. у справі № 6-2636цс16*).

Підрозділ 1.17. Розгляд заяв про скасування рішення третейського суду

1.17.1. Порука є способом забезпечення зобов'язань боржника перед кредитором і має похідну правову природу від правовідносин, що виникають з кредитного договору.

Поручитель за змістом договору поруки не є споживачем послуг банку з кредитування, а, навпаки, є особою, яка своєю відповідальністю забезпечує відповідальність боржника у договорі споживчого кредиту, тобто споживача.

Договір поруки не є договором на придбання, замовлення, використання продукції для особистих потреб, не пов'язаних з підприємницькою діяльністю, виконанням обов'язку найманого працівника, або договором про намір здійснити такі дії.

Отже, поручитель не може розглядатись у договорі поруки як споживач послуг банку, а тому у цих правовідносинах на нього не поширюється дія Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII «Про захист прав споживачів».

Таким чином, оскільки у справі, яка переглядається, договір поруки містить третейське застереження, то спір між банком і поручителем про стягнення заборгованості за договором споживчого кредиту, за виконання зобов'язань за яким останній поручився, підвідомчий третейському суду (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 травня 2017 р. у справі № 6-580цс17*).

Підрозділ 1.18. Визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню

1.18.1. Згідно зі ст. 390 ЦПК України рішення іноземного суду (суду іноземної держави; інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних чи господарських справ; іноземних чи міжнародних арбітражів) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності.

За ч. 1 ст. 393 ЦПК України клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду подається до суду безпосередньо стягувачем (його представником) або, відповідно до міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, іншою особою (її представником).

Відповідно до ч. 1 ст. 394 ЦПК України клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду подається у

письмовій формі і повинно містити: ім'я (найменування) особи, що подає клопотання, зазначення її місця проживання (перебування) або місцезнаходження; ім'я (найменування) боржника, зазначення його місця проживання (перебування), його місцезнаходження чи місцезнаходження його майна в Україні; мотиви подання клопотання.

Статтею 396 ЦПК України передбачено, що клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду не задовольняється у випадках, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, такі випадки не передбачено, у задоволенні клопотання може бути відмовлено: 1) якщо рішення іноземного суду за законодавством держави, на території якої воно постановлено, не набрало законної сили; 2) якщо сторона, стосовно якої постановлено рішення іноземного суду, була позбавлена можливості взяти участь у судовому процесі через те, що їй не було належним чином повідомлено про розгляд справи; 3) якщо рішення ухвалене у справі, розгляд якої належить виключно до компетенції суду або іншого уповноваженого відповідно до закону органу України; 4) якщо ухвалене рішення суду України у спорі між тими самими сторонами, з того ж предмета і на тих же підставах, що набрало законної сили, або якщо у провадженні суду України є справа у спорі між тими самими сторонами, з того ж предмета і на тих же підставах до часу відкриття провадження у справі в іноземному суді; 5) якщо пропущено встановлений міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та цим Законом строк пред'явлення рі-

шення іноземного суду до примусового виконання в Україні; 6) якщо предмет спору за законами України не підлягає судовому розгляду; 7) якщо виконання рішення загрожувало б інтересам України; 8) в інших випадках, встановлених законами України.

Згідно зі ст. III Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 р., ратифікованою Україною 10 жовтня 1960 р. (далі — Конвенція) кожна Договірна Держава визнає арбітражні рішення як обов'язкові і виконує їх відповідно до процесуальних норм тієї території, де запитується визнання і виконання цих рішень.

Відповідно до ст. V Конвенції і ст. 36 Закону України від 24 лютого 1994 р. № 4002-XII «Про міжнародний комерційний арбітраж» у визнанні й виконанні арбітражного рішення може бути відмовлено на прохання тієї сторони, проти якої воно спрямоване, якщо ця сторона надасть компетентному суду, у якого просить визнання або виконання, докази того, що склад третейського суду або арбітражна процедура не відповідали угоді між сторонами або, за відсутності такої, не відповідали закону тієї держави, де мав місце арбітраж.

Відповідно до ст. 39 Регламенту Арбітражного інституту Міжнародної торгової палати якщо сторона бере участь в арбітражному провадженні і не заявляє заперечень проти недотримання будь-якого положення Регламенту або будь-якого іншого правила, що застосовується до розгляду, будь-якого розпорядження складу арбітражу або іншого правила арбітражної угоди щодо формування складу арбітражу або проведення розгляду, то вважається, що ця сторона відмовилася від права заявляти подібні заперечення (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 6-325цс17*).

Підрозділ 1.19. Спори, що виникають із кооперативних правовідносин

1.19.1. Відповідно до ч. 1 ст. 3 ЦПК України, ч. 1 ст. 16 ЦК України кожна особа має право в порядку, встановленому ЦПК України, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Частиною 1 ст. 15 ЦК України визначено право кожної особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

З урахуванням цих норм правом на звернення до суду за захистом наділена особа в разі порушення, невизнання або оспорювання саме її прав, свобод чи інтересів, а також у разі звернення до суду органів і осіб, уповноважених захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні та суспільні інтереси. Суд повинен установити, чи були порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси цих осіб, і залежно від уста-

новленого вирішити питання про задоволення позовних вимог або відмову в їх задоволенні.

Проте суд не зазначив, за захистом якого порушеного права позивач звернувся до суду.

Під способами захисту суб'єктивних цивільних прав розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на правопорушника.

Загальний перелік таких способів захисту цивільних прав та інтересів передбачений ст. 16 ЦК України.

Власник порушеного права може скористатися не будь-яким, а конкретним способом захисту

свого права, який прямо визначається спеціальним законом, що регламентує конкретні цивільні правовідносини.

Разом з тим вищезазначені вимоги закону залишилися поза увагою суду, який, задовольняючи позовні вимоги в частині заборони органу управління діяти від імені юридичної особи, не звернув уваги, що такий спосіб захисту не передбачений законом. Вимога заборонити органу управління вчиняти певні дії в майбутньому не може бути задоволена, оскільки захисту підлягає тільки порушене право, хоч у цьому випадку і таке не мало місце (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 травня 2017 р. у справі № 6-951цс16*).

Розділ 2. Неоднакове застосування судом касаційної інстанції норм процесуального права, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі

Підрозділ 2.1. Розгляд судами питання щодо відкриття провадження у справі

2.1.1. Позивач звернувся з позовом до Червоноградського міського суду Львівської області та держави Україна в особі Державної казначейської служби України, в якому просив стягнути з відповідача держави Україна в особі Державної казначейської служби України на його користь 1 млн грн. на відшкодування моральної шкоди, завданої в результаті незаконних дій судді Червоноградського міського суду Львівської області у зв'язку з постановленням незаконної ухвали, що спричинило приниження його честі, гідності та ділової репутації.

Згідно з ч. 1 ст. 6 Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права.

Згідно з ч. 1 ст. 13 цього Закону в зазначеній вище редакції судові рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється іменем України. Таким чином, суддя виступає як посадова особа, уповноважена на виконання функцій держави, а не як приватна особа, до якої можна звернутися з позовом.

Відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Згідно зі статтями 15, 16 ЦК України кожна особа має право на захист в суді свого цивільного

права у разі його порушення, невизнання або оспорювання та захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства, зокрема, шляхом відшкодування моральної шкоди.

Проте у справі, яка переглядалась, між позивачем та судом (суддею) зазначені правовідносини не виникли, тому такі справи не можуть бути підсудні судам загальної юрисдикції.

Відповідно до ст. 125 Конституції України (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) в Україні діють місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані та Верховний Суд України.

Особи мають право оскаржити судові рішення до судів вищої інстанції в порядку та з підстав, визначених у процесуальному законодавстві.

Отже, чинне законодавство дає можливість особі повною мірою реалізувати своє право на оскарження судового рішення.

Законність процесуальних актів і дій (бездіяльності) суддів, вчинених при розгляді конкретної справи, не може перевірятися за межами передбаченого законом процесуального контролю.

За таких обставин слід дійти висновку, що належним відповідачем у таких спорах може бути лише держава, а не суди (судді), які діють від імені держави та виконують покладені на них державою функції правосуддя (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 березня 2017 р. у справі № 6-3139цс16*).

Підрозділ 2.2. Реалізація права на розгляд справи судом впродовж розумного строку

2.2.1. Визначаючи наявність підстав, передбачених ст. 201 ЦПК України, за яких провадження у справі підлягає обов'язковому зупиненню, суд повинен, зокрема, враховувати, що така підстава для зупинення провадження у справі, визначена у п. 4 ч. 1 цієї статті, застосовується у тому разі, коли в іншій справі можуть бути вирішені питання, що стосуються підстав, заявлених у справі вимог, чи умов, від яких залежить можливість її розгляду.

Згідно з ч. 1 ст. 157 ЦПК України суд розглядає справу протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі.

Межі зупинення провадження у справі не повинні призводити до зменшення розумного строку розгляду справи.

Розумність тривалості судового розгляду має визначатися з огляду на обставини справи та наступні критерії: складність справи, поведінка заявника та компетентних органів, а також важливість предмета позову для заявника у справі (рішення Європейського суду з прав людини від 27 червня 2000 р. у справі «Фрідлендер проти Франції»; заява № 30979/96) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 лютого 2017 р. у справі № 6-2776цс16*).

Підрозділ 2.3. Реалізація права на апеляційне оскарження судового рішення

2.3.1. Відповідно до ч. 3 ст. 297 ЦПК України незалежно від поважності причини пропуску строку апеляційного оскарження апеляційний суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження в разі, якщо апеляційна скарга прокурора, органу державної влади чи органу місцевого самоврядування подана після спливу одного року з моменту оголошення оскаржуваного судового рішення.

Зазначене положення закону поширюється на апеляційні скарги подані з 14 січня 2012 р., тобто з дати набрання чинності Законом України від 20 грудня 2011 р. № 4176-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства», яким внесено відповідні зміни до ст. 297 ЦПК України.

Аналізуючи відповідність обставин справи та дій державних органів відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) у своєму рішенні від 20 жовтня 2011 р. у справі «Рисовський проти України» (заява № 29979/04) підкреслив особливу важливість принципу «належного урядування», який передбачає, що в разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб.

Також ЄСПЛ зазначив, що повноваження державних органів з перегляду власних рішень, включаючи випадки виявлення помилки, які не обмежено жодними часовими рамками, мають

суттєвий негативний вплив на юридичну визначеність у сфері особистих прав і цивільних правовідносин, що шкодить принципу «належного урядування» та вимозі «законності», закріпленою у ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Положення ч. 3 ст. 297 ЦПК України щодо обмеження органів державної влади та місцевого самоврядування в оскарженні судових рішень річним строком з моменту їх проголошення сприяють тому, що державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати своєчасного виконання своїх обов'язків (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 22 лютого 2017 р. у справі № 6-2054цс16*).

2.3.2. Відповідно до ч. 1 ст. 73 ЦПК України суд поновлює або продовжує строк, встановлений відповідно законом або судом, за клопотанням сторони або іншої особи у разі його пропуску з поважних причин.

Застосування передбачених цією нормою правил залежить від виду процесуального строку. У разі, коли процесуальна дія не вчинена у межах строку, встановленого законом, суд може поновити його, якщо строк пропущено з причин, відомих судом поважними.

За положеннями ч. 1 ст. 294 цього Кодексу апеляційна скарга на рішення суду подається протягом десяти днів з дня його проголошення. Особи, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні під час проголошення судового рішення, можуть подати апеляційну скаргу

гу протягом десяти днів з дня отримання копії цього рішення.

За ч. 3 ст. 297 ЦПК України апеляційна скарга залишається без руху також у випадку, якщо вона подана після закінчення строків, установлених ст. 294 цього Кодексу, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними. При цьому протягом тридцяти днів з моменту отримання ухвали особа має право звернутися до апеляційного суду із заявою про поновлення строків або вказати інші підстави для поновлення строку.

Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку апеляційного оскарження будуть визнані неповажними, суддя-доповідач відмовляє у відкритті апеляційного провадження.

Норми ЦПК України не містять вичерпного переліку підстав, які вважаються поважними для вирішення питання про поновлення пропущеного процесуального строку. Такі причини визначаються в кожному конкретному випадку з огляду на обставини справи.

Підрозділ 2.4. Реалізація права на касаційне оскарження судового рішення

2.4.1. Згідно з ч. 1 ст. 325 ЦПК України касаційна скарга може бути подана протягом 20 днів з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 73, ч. 2 ст. 325 ЦПК України у разі пропущення строку, встановленого ч. 1 цієї статті, з причин, визнаних поважними, суддя касаційної інстанції за заявою особи, яка подала скаргу, може поновити цей строк.

Відповідно до ст. 222 ЦПК України копії повного рішення суду видаються особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення. У разі проголошення тільки вступної та резолютивної частин судового рішення, особам, які брали участь у справі і були присутні у судовому засіданні, негайно після його проголошення видаються копії судового рішення з викладом вступної та резолютивної частин.

Якщо недотримання строків на касаційне оскарження було зумовлене діями (бездіяльністю) суду апеляційної інстанції, зокрема, особі лише через 13 днів з дня проголошення вступної та резолютивної частин було направлено копію повного тексту ухвали суду апеляційної інстанції, то ця обставина може бути підставою для понов-

лення строку на касаційне оскарження за заявою особи, яка оскаржує судові рішення (постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 8 лютого 2017 р. у справі № 6-3102цс16).

У справі, яка переглядалася, порушуючи питання про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції, заявниця посилалась на те, що неодноразово зверталась до суду із заявами про надання справи для ознайомлення, про що свідчать відповідні заяви з відмітками суду про їх отримання, проте відповіді не отримала, справа не була надана їй для ознайомлення, тому з вини суду вона не мала можливості оформити апеляційну скаргу у визначені процесуальним законом строки.

Таким чином, зважаючи на зазначені обставини, апеляційний суд, вирішуючи питання про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції та відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою заявниці, повинен був перевірити її доводи про поважність причин пропуску процесуального строку, оскільки вони мають суттєве значення для вирішення питання про поновлення цього строку (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 червня 2017 р. у справі № 6-985цс17).

2.4.2. Відповідно до ч. 1 ст. 324 ЦПК України сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, рішення і ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду.

На забезпечення виконання кредитного договору між банком та заявницею було укладено договір іпотеки, за умовами якого вона передала в іпотеку належну їй на праві власності квартиру.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на

предмет іпотеки, якщо інше не передбачено законом.

Сторона, в якій за рішенням суду виникне право заявити вимогу до третьої особи або до якої у такому випадку може заявити вимогу сама третя особа, зобов'язана повідомити суд про цю третю особу (ч. 1 ст. 36 ЦПК України).

Отже, висновок суду касаційної інстанції про відсутність у заявниці права на касаційне оскарження судових рішень на тій підставі, що суд не вирішував питання про її права та обов'язки, є передчасним та суперечить змісту ст. 324 ЦПК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 лютого 2017 р. у справі № 6-2725цс16*).

2.4.3. Згідно з ч. 1 ст. 325 ЦПК України касаційна скарга може бути подана протягом 20 днів з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 73, ч. 2 ст. 325 ЦПК України у разі пропущення строку, встановленого ч. 1 цієї статті, з причин, визнаних поважними, суддя касаційної інстанції за заявою особи, яка подала скаргу, може поновити цей строк.

Відповідно до ст. 222 ЦПК України копії повного рішення суду видаються особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення. Особам, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні, копії повного судового рішення надсилаються рекомендованим листом з повідомленням про вручення протягом двох днів з дня його складання або за їх зверненням вручаються їм під розписку безпосередньо в суді.

Представник заявника не був присутній в судовому засіданні суду апеляційної інстанції, докази про його належне повідомлення про день та час слухання справи в матеріалах справи відсутні, копію ухвали суду апеляційної інстанції належним чином позивачу направлено не було.

Якщо недотримання строків на касаційне оскарження було зумовлене діями (бездіяльністю) суду апеляційної інстанції, зокрема ненаправленням належним чином у передбачений законом спосіб копії ухвали особи, яка брала участь у справі, проте не була присутня у судовому засіданні, то ця обставина може бути підставою для поновлення строку на касаційне оскарження за заявою особи, яка оскаржує судові рішення (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 березня 2017 р. у справі № 6-2818цс16*).

2.4.4. Відповідно до ст. 129 Конституції України в редакції, яка була чинною на час постановлення рішення суду касаційної інстанції, однією з основних засад судочинства є забезпечення касаційного оскарження рішення суду, а відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод таке конституційне право повинно бути забезпечено судовими процедурами, які повинні бути справедливими.

Згідно з ч. 1 ст. 325 ЦПК України касаційна скарга може бути подана протягом 20 днів з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 73, ч. 2 ст. 325 ЦПК України у разі пропущення строку, встановленого ч. 1 цієї статті, з причин, визнаних поважними, суддя касаційної інстанції за заявою особи, яка подала скаргу, може поновити цей строк.

За змістом абз. 2 ч. 3 ст. 328 ЦПК України якщо заяву не подано особою у зазначений строк або наведені підстави для поновлення строку касаційного оскарження визнані неповажними, суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження.

Згідно з ч. 1 ст. 218 ЦПК України рішення суду або його вступна та резолютивна частини проголошуються негайно після закінчення судового розгляду і прилюдно, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Головуючий роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. У разі проголошення тільки вступної та резолютивної частин судового рішення суд повідомляє, коли особи, які беруть участь у справі, зможуть ознайомитися з повним рішенням суду.

Відповідно до ст. 222 ЦПК України копії повного рішення суду видаються особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення. У разі проголошення тільки вступної та резолютивної частин судового рішення, особам, які брали участь у справі і були присутні у судовому засіданні, негайно після його проголошення видаються копії судового рішення з викладом вступної та резолютивної частин.

Якщо недотримання строків касаційного оскарження було зумовлене діями (бездіяльністю) суду апеляційної інстанції, зокрема повний текст судового рішення особі надіслано із значним запізненням, що значно скорочує передбачений ст. 326 ЦПК України двадцятиденний строк на складання та подання касаційної скарги, то ця обставина може бути підставою для поновлення строку на касаційне оскарження за заявою особи,

яка оскаржує судові рішення (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 березня 2017 р. у справі № 6-245цс17*).

2.4.5. Відповідно до ч. 1 ст. 324 ЦПК України сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку: 1) рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, рішення і ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду; 2) ухвали суду першої інстанції, вказані у пунктах 1, 3, 4, 13—18, 20, 24—29, 31—33 ч. 1 ст. 293 цього Кодексу, після їх перегляду в апеляційному порядку і ухвали апеляційного суду, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Отже, право касаційного оскарження судового рішення мають також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки.

Зазначені особи можуть подати касаційну скаргу, якщо оскаржуваним рішенням суду безпосередньо вирішено питання про їх права, свободи або про їх обов'язки, тобто безпосередньо встановлено, змінено або припинено права або обов'язки цих осіб.

У справі, яка переглядалася, предметом спору, який вирішувався судами, була квартира, право власності на яку на підставі договору купівлі-продажу від 31 січня 2014 р. набула заявниця, та яку до участі у справі залучено не було.

Однак, вирішуючи питання щодо прийняття поданої заявницею касаційної скарги, суд касаційної інстанції, пославшись на те, що право власності на спірну квартиру набуто нею після

ухвалення рішення суду першої інстанції, безпідставно вважав, що судовими рішеннями не вирішувалось питання про її права та обов'язки.

Отже, при вирішенні питання про прийняття касаційної скарги судом касаційної інстанції були допущені порушення норм процесуального права, а саме ст. 324 ЦПК України, що призвело до обмеження реалізації права особи на касаційне оскарження судових рішень (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 березня 2017 р. у справі № 6-1783цс16*).

2.4.6. Реалізація права особи на судовий захист здійснюється, зокрема, шляхом оскарження судових рішень у суді касаційної інстанції.

Однією з основних засад судочинства є забезпечення касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини право на виконання рішення, яке виніс суд, є невід'ємною частиною «права на суд», на ефективний захист сторони у справі, а отже, і відновлення справедливості.

Згідно зі ст. 1 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження.

З огляду на зазначене, питання про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, є перешкодою в завершенні судового провадження.

Отже суд касаційної інстанції безпідставно повернув касаційну скаргу заявника, подану на ухвалу суду апеляційної інстанції. (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 березня 2017 р. у справі № 6-133цс17*).

Підрозділ 2.5. Вирішення питань щодо правильного визначення юрисдикції суду

2.5.1. Підстави, порядок звернення та розгляду цивільного позову в кримінальному процесі передбачені ст. 128 КПК України, зокрема, відповідно до частин 4, 5 цієї статті форма та зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства. Цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК України за умови, що вони не суперечать

засадам кримінального судочинства. Тобто інститут цивільного позову у кримінальному провадженні є суміжним з позовним провадженням, врегульованим ЦПК України.

Відповідно до вимог статей 383, 384 ЦПК України учасники виконавчого провадження та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій, мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією чи бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їх права

чи свободи. Скарга подається до суду, який видав виконавчий документ.

Крім того, відповідно до вимог ст. 82 Закону від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» скарга у виконавчому провадженні по виконанню судових рішень на дії (бездіяльність) державного виконавця або начальника органу державної виконавчої служби подається до суду, який видав виконавчий документ.

Відмовляючи у відкритті провадження у справі в порядку цивільного судочинства, суд першої інстанції, з висновками якого погодилися й суди апеляційної та касаційної інстанцій, належним чином не визначив характер спору, суб'єктний склад правовідносин, предмет та підстави заявлених вимог, внаслідок чого дійшов помилкового висновку щодо належності спору до юрисдикції адміністративного суду (*постанова судових палат у цивільних та адміністративних справах Верховного Суду України від 22 лютого 2017 р. у справі № 6-2946цс16*).

2.5.2. Відповідно до вимог ст. 15 ЦПК України суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Згідно з п. 4 ст. 12 ГПК України господарським судам підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів.

Не підлягає розширеному тлумаченню п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України також щодо справ, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності господарського товариства, якщо однією зі сторін у справі не є учасник (засновник, акціонер) господарського товариства, у тому числі такий, що вибув. Зокрема, спори за участю спадкоємців учасників господарського товариства, які ще не стали його учасниками, не є підвідомчими (підсудними) господарським судам.

Із системного аналізу положень статей 88, 143 ЦПК України, статей 88, 167 ГК України, ст. 10

Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII «Про господарські товариства» вбачається, що корпоративні права учасників господарського товариства визначаються законом і статутними (установчими) документами. Корпоративні відносини виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав із моменту державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю, а за своїм суб'єктним складом є такими, що виникають між господарським товариством та його учасником (засновником), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками) господарських товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства (крім трудових).

При визначенні підвідомчості (підсудності) справ, що виникають із корпоративних відносин, слід керуватися поняттям корпоративних прав, наведеним у ч. 1 ст. 167 ГК України — корпоративними є права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

У разі якщо суб'єктний склад осіб, які беруть участь у справі, або предмет позову не відповідають визначенням у п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України справам, що виникають із корпоративних відносин, то відповідно до ст. 1 ГПК України господарським судам підвідомчі спори щодо захисту порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 5 квітня 2017 р. у справі № 6-381цс17*).

2.5.3. Відповідно до пунктів 1, 3 ч. 1 ст. 15 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України господарським судам підвідомчі справи, що виника-

ють з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів.

Під корпоративними відносинами розуміють відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Реалізація учасником господарського товариства передбачених законом прав учасника господарського товариства відбувається в межах корпоративних відносин.

Спір щодо грошових коштів, що підлягають сплаті за умовами чинного цивільно-правового договору, тобто щодо виконання грошового зобов'язання, не стосується захисту позивачем своїх прав, пов'язаних з процедурою реалізації корпоративного права, а стосується захисту позивачем своїх майнових прав, тому такий спір підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 31 травня 2017 р. у справі № 6-703цс17*).

2.5.4. Відповідно до вимог ст. 15 ЦПК України суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

При визначенні юрисдикційності спору слід враховувати, що критеріями розмежування між цивільною та іншими юрисдикціями є, по-перше, характер спору про право (справи за позовами, що виникають з будь-яких правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами інших видів судочинства), по-друге, однією зі сторін у спорі є, як правило, фізична особа.

Тобто критеріями розмежування між справами цивільного та господарського судочинства є одночасно суб'єктний склад учасників процесу та характер спірних правовідносин (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 14 червня 2017 р. у справі № 6-2563цс16*).

Окремі аспекти вирішення спорів щодо визнання права власності на спадкове майно

О.Є. Кухарев,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

Summary

The article deals with the issue of resolving disputes on recognition of the ownership rights over inherited property. The author introduces the proper legal positions of the Supreme Court of Ukraine. It is emphasized that adjudgment of the ownership rights over inherited property is an exceptional way of protection, which should be applied only if there are obstacles to the notarially registration of inheritance rights

Визнання права власності є одним із підвидів такого способу захисту, як визнання права, який посідає перше місце серед наведених законодавцем у ст. 16 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) способів захисту цивільних прав та інтересів. В юридичній літературі позов про визнання

У цивілістиці питання спадкового права завжди привертало увагу науковців. З цього приводу варто назвати, зокрема, роботи В.І. Серебровського², В.К. Дроннікова³, П.С. Нікітюка⁴, Ю.О. Заїки⁵, З.В. Ромовської⁶, І.В. Жилінкової⁷, С.Я. Фурси⁸, Л.В. Козловської⁹,

За наявності умов для одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину вимоги про визнання права на спадщину судовому розглядові не підлягають. У разі відмови нотаріуса в оформленні права на спадщину особа може звернутися до суду за правилами позовного провадження

права власності характеризується такими визначальними ознаками: 1) наявність дійсного, а не уявного спору про право з особою, яка не визнає право позивача або оспорує його, вважаючи майно своєю власністю; 2) відсутність зобов'язальних правовідносин між позивачем і відповідачем з приводу спірного майна; 3) обов'язок позивача довести правомірність підстав набуття права власності на спірне майно¹.

¹ Див.: Право собственности: актуальные проблемы / Отв. ред. В.Н. Литовкин, Е.А. Суханов, В.В. Чубаров. — М., 2008. — С. 652, 653.

² Див.: Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В.И. Серебровский. — М., 1997. — 567 с.

³ Див.: Дронников В. К. Наследственное право Украинской ССР / В.К. Дронников. — К., 1974. — 160 с.

⁴ Див.: Никитюк П. С. Наследственное право и наследственный процесс: Проблемы теории и практики / П.С. Никитюк, под ред. О.В. Овчинниковой. — Кишинев: Штиинца, 1973. — 258 с.

⁵ Див.: Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток: [монографія] 2-ге вид. / Ю.О. Заїка. — К., 2007. — 288 с.

⁶ Див.: Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право. Академічний курс: Підручник / З.В. Ромовська — К., 2009. — 263 с.

⁷ Див.: Жилінкова І. В. Актуальні питання спадкового права України: матеріали до семінару / І. В. Жилінкова. — Х., 2009. — 340 с.

⁸ Див.: Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. / [С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, О.М. Клименко та ін.]; за заг. ред. С.Я. Фурси. — К., — 1215 с.

⁹ Див.: Козловська Л. В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав: [монографія] / Л.В. Козловська. — К., 2015. — 448 с.

О.П. Печеного¹⁰, Є.О. Рябоконя¹¹. Проте доводиться констатувати, що проблеми, пов'язані з визнанням права власності на спадщину, в судовому порядку спеціально не досліджувались, у зв'язку з чим їх не можна вважати повною мірою вирішеними. Тому метою цієї статті є визначення особливостей вирішення судами спорів про визнання права власності на спадкове майно з урахуванням сучасної правової доктрини та матеріалів судової практики.

Слід враховувати, що законодавством визначено нотаріальний порядок оформлення права на спадщину (гл. 89 ЦК). Згідно з п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» (далі — Постанова № 7) за наявності умов для одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину вимоги про визнання права на спадщину судовому розглядові не підлягають. У разі відмови нотаріуса в оформленні права на спадщину особа може звернутися до суду за правилами позовного провадження.

Суди здійснюють захист спадкових прав лише тоді, коли є перешкоди в їх оформленні в межах нотаріального провадження

Проте позовними вимогами про визнання права власності на спадкове майно досить часто «прикриваються» вимоги про визначення додаткового строку для прийняття спадщини, зміну черговості одержання права на спадкування, визнання права на обов'язкову частку у спадщині, встановлення факту постійного проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини тощо. В окремих випадках суди безпідставно задовольняють позови про визнання права власності на спадщину, не зазначаючи підстав звернення до суду, а також не вказуючи, в чому саме полягає порушення прав позивача. Наслідком цього є запровадження спрощеного порядку оформлення права на спадщину. В цьому аспекті справедливою видається висловлена в правовій доктрині позиція, що у галузі спадкових правовідносин сформувалася загальна кризова ситуація — конфлікт нормативної моделі з її практичною реалізацією у правозастосовній практиці. Йдеться про те, що суди фактично виконують функції нотаріату щодо правового оформлення спадкових прав¹². Суди здійснюють захист

спадкових прав лише тоді, коли є перешкоди в їх оформленні в межах нотаріального провадження. Інакше суди будуть виконувати не властиві їм функції з оформлення спадкових прав, а не здійснювати правосуддя в тих випадках, коли права особи порушуються, оспорується чи не визнаються.

Зокрема, Особа 1 звернулася з позовною заявою до Путильської селищної ради про визнання права власності на спадкове майно за законом. Позов обґрунтовувався тим, що після смерті чоловіка позивача відкрилася спадщина на майно. Дружина померлого вчасно прийняла спадщину, що підтверджується матеріалами спадкової справи. З цих підстав Особа 1 просила суд визнати за нею право власності на спадкове майно.

Дослідивши докази, суд дійшов висновку, що позов підлягає задоволенню на попередньому розгляді справи і це не суперечить законним інтересам інших осіб¹³.

Отже, в наведеній справі підставою для визнання права власності судом стало своєчасне прийняття спадщини спадкоємцем. Цілком очевидно, що у позивача не було перешкод для звернення в установленому порядку до нотаріуса або до уповноваженої на це посадової особи відповідного органу місцевого самоврядування за видачею їй свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно. При цьому як на норми матеріального права суд послався на статті 392, 1268 ЦК.

В іншій цивільній справі суд визнав право власності на спадкове майно за позивачем на тій підставі, що нотаріус відмовив у видачі свідоцтва про право на спадщину, оскільки інші спадкоємці (відповідачі у справі) не надали своєчасно заяв про відмову від спадщини¹⁴. У даному випадку не було враховано, що нотаріус незаконно відмовив у видачі свідоцтва про право на спадщину і що вимога щодо витребування від інших спадкоємців заяв про відмову від спадщини не ґрунтується на законі. За змістом ч. 1 ст. 1272 ЦК, якщо спадкоємець протягом встановленого законом строку не подав заяви про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. А тому предметом судового розгляду мала стати

¹⁰ Див.: Печений О. П. Спадкове право / О.П. Печений. — Х., 2012. — 368 с.

¹¹ Див.: Рябоконя Є. О. Спадкове правовідношення в цивільному праві: [монографія] / Є. О. Рябоконя. — К., 2002. — 266 с.

¹² Див.: Козловська Л. В. Значч. праця. — С. 6.

¹³ Див.: Рішення Путильського районного суду Чернівецької області від 20 липня 2016 р. у справі № 721/624/16-ц // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59067684>

¹⁴ Див.: Рішення Зборівського районного суду Тернопільської області від 10 жовтня 2016 р. у справі № 599/1206/16-ц // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61905435>

не вимога про визнання прав власності, а оскарження відмови у вчиненні нотаріальної дії, що розглядається в порядку позовного провадження як спір про право.

Аналіз судової практики свідчить, що спадкоємці звертаються до суду із позовом про визнання права власності на спадкове майно переважно через:

- відсутність реєстрації права власності на нерухоме майно за спадкодавцем¹⁵;
- втрату спадкоємцем правовстановлюючих документів на спадкове нерухоме майно¹⁶;
- наявність у складі спадкового майна самочинно збудованих об'єктів (зокрема, гаражів, сараїв)¹⁷.

У разі якщо відсутність умов для одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину не підтверджена належними доказами, а саме відмовою нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину, це може бути підставою для відмови у позові, а не відмови у відкритті провадження у справі, закриття провадження у справі або залишення позовної заяви без розгляду

Відсутність правовстановлюючих документів на нерухоме майно і, як наслідок, звернення до суду характерно передусім для сільської місцевості, де право власності на житловий будинок за спадкодавцем підтверджується лише записом у погосподарській книзі сільської ради та фактом тривалого володіння цим майном особою, яка померла.

При цьому має бути враховано, що згідно з п. 1.2 гл. 2 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 лютого 2012 р. за № 282/20595) право власності на житловий будинок, квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, інші будівлі і спо-

руди, земельну ділянку, що відчужуються, може бути підтверджено, зокрема, одним з таких документів або їх дублікатів:

- 1) нотаріально посвідченим договором купівлі-продажу, пожертви, довічного утримання (догляду), ренти, дарування, міни, спадковим договором;
- 2) свідоцтвом про придбання арештованого нерухомого майна з публічних торгів (аукціонів);
- 3) свідоцтвом про придбання заставленого майна на аукціоні (публічних торгах);
- 4) свідоцтвом про право власності;
- 5) державним актом на право власності на земельну ділянку;
- 6) свідоцтвом про право на спадщину;
- 7) свідоцтвом про право власності на частку в спільному майні подружжя;
- 8) договором про поділ спадкового майна;
- 9) договором про припинення права на утримання за умови набуття права на нерухоме майно;

10) договором про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно;

11) договором про виділення частки в натурі (поділ);

12) іпотечним договором, договором про задоволення вимог іпотекодержателя, якщо умовами таких договорів передбачено передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки;

13) рішенням суду;

14) договором купівлі-продажу, зареєстрованим на біржі, укладеним відповідно до вимог законодавства, тощо.

У судовій практиці склалося два підходи до вирішення процесуального питання, пов'язаного із відкриттям провадження у справах про визнання права власності на спадкове майно, коли особа звертається до суду із відповідним позовом, не звернувшись попередньо до нотаріальної контори за одержанням свідоцтва про право на спадщину. У першому випадку суд відмовляє у відкритті провадження у справі (п. 1 ч. 2 ст. 122 Цивільного процесуального кодексу України; далі — ЦПК)¹⁸, у другому — залишає заяву без руху для усунення

¹⁵ Див., напр.: рішення Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 24 червня 2016 р. у справі № 676/2566/16-ц // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58672684>; рішення Біляївського районного суду Одеської області від 22 червня 2015 р. у справі № 496/2394/15-ц // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45637359>; рішення Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 22 вересня 2016 р. у справі № 345/3187/16-ц // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61805184>

¹⁶ Див., напр.: рішення Зборівського районного суду Тернопільської області від 6 грудня 2016 р. у справі № 599/1412/16-ц // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63208938>; рішення Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 15 травня 2017 р. у справі № 559/519/17 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66484775>; рішення Іршавського районного суду Закарпатської області від 3 вересня 2015 р. у справі № 301/1682/15-ц // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/50025103>

¹⁷ Див.: Рішення Новоайдарського районного суду Луганської області від 3 квітня 2017 р. у справі № 419/507/17 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65728053>

¹⁸ Див., напр.: ухвала Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 23 квітня 2010 р. у справі № 2-797/10 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/9272756>; ухвала Ленінського районного суду м. Кіровограда від 20 грудня 2011 р. у справі № 2-3196/11 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20529166>

недоліків в частині звернення до нотаріальної контори (ст. 121 ЦПК)¹⁹.

Подібна колізійна ситуація мала місце протягом тривалого часу, проте Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у листі від 16 травня 2013 р.

Відкриття спадщини не означає виникнення у спадкоємців права на спадщину, а означає лише виникнення права на прийняття чи відмову від неї. Для набуття права власності в порядку спадкового правонаступництва необхідним юридичним фактом є факт прийняття спадщини

№ 24-753/0/4-13 «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» вирішив це спірне питання. Так, у разі якщо відсутність умов для одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину не підтверджена належними доказами, а саме відмовою нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину, це може бути підставою для відмови у позові, а не відмови у відкритті провадження у справі, закриття провадження у справі або залишення позовної заяви без розгляду.

Умовами звернення до суду із позовом про визнання права власності на майно в порядку спадкування є:

1. Прийняття спадщини позивачем.
2. Відмова нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину.
3. Наявність спору про право.

Право власності на спадкове майно може бути визнане лише за тими спадкоємцями, які в установлені законом строк та спосіб прийняли спадщину. Якщо спадкоємець не прийняв спадщину, його вимоги про визнання права власності на спадкове майно не підлягають задоволенню судом.

Відкриття спадщини позначає момент виникнення прав у ймовірних спадкоємців на прийняття спадщини або на відмову в її прийнятті. Отже, власне відкриття спадщини не означає виникнення у спадкоємців права на спадщину, а означає лише виникнення права на прийняття чи відмову від неї. Для набуття права власності в порядку спадкового правонаступництва необхідним юридичним фактом є факт прийняття спадщини. Як відзначав свого

часу Г.Ф. Шершеневич, особа, яка має право на спадкування з моменту відкриття спадщини, не може ще вважатися суб'єктом тих відносин, в яких перебував спадкодавець. Вона ще не має ні права власності, ні права вимоги, ні заставного права і жодного іншого з тих, що належали спадкодавцю. Для того ж, щоб стати суб'єктом прав та обов'язків, спадкоємцю необхідно прийняти спадщину²⁰.

У разі пред'явлення позову про визнання права на спадщину спадкоємцем, який спадщину не прийняв, суд згідно зі ст. 121 ЦПК залишає заяву без руху. Якщо нотаріус відмовляє в оформленні спадщини та видачі свідоцтва про право на спадщину в позивача — у спадкоємця виникне право на звернення до суду в порядку позовного провадження²¹.

За відсутності дійсного спору про право володіння, користування і розпорядження майном між спадкоємцями, спір про визнання права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини і щодо якого не отримано свідоцтво про прийняття спадщини, не підлягає розгляду судом, адже в такому випадку суд не визнаватиме право власності, яке набув і зареєстрував спадкоємець, а де-факто встановлюватиме його, тобто створюватиме

Прийняття спадщини спадкоємцем, який звертається з вимогою про визнання права власності на спадкове майно, має встановлюватись належними доказами: копіями документів із спадкової справи, якщо така справа заводилась нотаріусом, довідками з житлово-експлуатаційних організацій, сільських, селищних рад за місцем проживання спадкодавця.

За відсутності дійсного спору про право володіння, користування і розпорядження майном між спадкоємцями, спір про визнання права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини і щодо якого не отримано свідоцтво про прийняття спадщини, не підлягає розгляду судом, адже в такому випадку суд не визнаватиме право власності, яке набув і зареєстрував спадкоємець, а де-факто встановлюватиме його, тобто створюватиме²².

²⁰ Див.: Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Т. 2 / Г. Ф. Шершеневич. — М., 2005. — С. 405.

²¹ Див.: Захист цивільних прав та інтересів судом: окремі питання теорії та практики / За заг. ред. А. Г. Яреми. — К., 2014. — С. 71.

²² Див.: Гвоздик П. О., Бородовський С. О. Проблеми позову про визнання права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини / П. О. Гвоздик, С. О. Бородовський // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2013. — № 1. — С. 94, 95.

Водночас в окремих випадках суди безпідставно задовольняють позови про визнання права власності на спадкове майно. Наприклад, в одній з цивільних справ суд визнав за спадкоємцем право власності на спадкове майно на тій підставі, що відповідач позов визнав, а між спадкоємцями немає спору²³.

Слід зазначити, що у кн. 6 ЦК окремо не виділено такого способу захисту, як визнання права власності на спадщину. У п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК визначено *визнання права* серед способів цивільних прав та інтересів. При цьому існує загальна норма, згідно з якою власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності (ст. 392 ЦК).

Визнання права власності на спадкове майно в судовому порядку є винятковим способом захисту, що має застосовуватися, якщо існують перешкоди для оформлення спадкових прав у нотаріальному порядку

Таким чином, тільки власник може подати позов про визнання його оспорюваного, порушеного або невизнаного права. Власником нерухомого майна є особа, щодо речових прав якої на це майно вже здійснено державну реєстрацію на підставі Закону від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», ст. 182 ЦК. Зміст права власності становлять права, що належать власникові, а саме права володіння, користування та розпорядження своїм майном (ст. 317 ЦК).

Стаття 392 ЦК, у якій йдеться про визнання права власності, не породжує, а **підтверджує наявне в позивача право власності**, набуте раніше на законних підставах, у тому випадку, якщо відповідач не визнає, заперечує або оспорує наявне в позивача право власності, а також у разі втрати позивачем документа, який посвідчує його право власності²⁴.

У правовій позиції, висловленій 24 червня 2015 р. у справі № 6-318цс15, Верховний Суд України зазначив, що суд при застосуванні ст. 392 ЦК повинен встановити, з яких саме

передбачених законом підстав, у який передбачений законом спосіб позивач набув право власності на спірний об'єкт та чи підлягає це право захисту в порядку, передбаченому цією нормою²⁵.

Визнання права власності на спадкове майно в судовому порядку є винятковим способом захисту, що має застосовуватися, якщо існують перешкоди для оформлення спадкових прав у нотаріальному порядку.

Після набрання чинності ЦК від 16 січня 2003 р. встановлення факту володіння особою будинком на праві власності в порядку окремого провадження не допускається. Таким чином, не підлягає застосуванню судами п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення», яким передбачено встановлення факту володіння громадянином жилим будинком на праві власності, якщо власником був втрачений правовстановлюючий документ на цей будинок і немає можливості підтвердити наявність права власності не в судовому порядку²⁶.

До моменту державної реєстрації спадщини спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину, тобто має право на спадщину, але не є власником відповідної нерухомої речі. Це узгоджується із положенням ч. 5 ст. 1268 ЦК, згідно з яким незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини. Причому само по собі судове рішення про встановлення факту прийняття спадщини не є правовстановлюючим документом, який підтверджує виникнення права власності у спадкоємця на спадкове майно²⁷.

Право власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини, виникає не з часу відкриття спадщини, а значно пізніше — за умови отримання свідоцтва про право на спадщину і державної реєстрації цього права

Таким чином, законодавець розрізняє поняття «права на спадщину» (що мають усі спадкоємці,

²³ Див.: Рішення Шполянського районного суду Черкаської області від 18 грудня 2015 р. у справі № 710/2554/15-ц // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55365593>

²⁴ Див.: Правова позиція Верховного Суду України у справі № 6-1851цс15 // [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1D9803D54E22904AC2257F8D0045EBA9](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1D9803D54E22904AC2257F8D0045EBA9)

²⁶ Див.: Пункт 3.3 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 травня 2013 р. № 24-753/0/4-13 «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page2>

²⁷ Див.: Ухвала Верховного Суду України від 1 вересня 2010 р. у справі № 6-12862св09 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11176482>

які закликаються до спадкування з дотриманням відповідних умов, передбачених цивільним законодавством) та «права власності на успадковане майно» (що підтверджується отриманим у встановленому порядку свідоцтвом про право на спадщину з наступною реєстрацією права власності). Право власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини, виникає не з часу відкриття спадщини, а значно пізніше — за умови отримання свідоцтва про право на спадщину і державної реєстрації цього права. Спадщина хоч і позначена як нероздільний комплекс прав та обов'язків, але моменти набуття права власності на окремі об'єкти, що входять до її складу, є різними, а тому природно, що і обсяг прав спадкоємця різнитиметься, доки він не здійснить усіх дій, як вимагає закон стосовно державної реєстрації прав²⁸.

З цього приводу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ роз'яснив, що при розгляді справ про визнання права власності на спадкове нерухоме майно у випадках, якщо спадщина прийнята, проте спадкоємцем не було одержано свідоцтво про право на спадщину або не здійснено державну реєстрацію права на спадщину, слід брати до уваги, що законодавець розмежовує поняття «виникнення права на спадщину» та «виникнення права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини», і пов'язує із виникненням цих майнових прав різні правові наслідки. Статтею 1297 ЦК встановлено обов'язок спадкоємця звернутися за свідоцтвом про право на спадщину на нерухоме майно. Проте нормами цієї статті, так само як і іншими нормами цивільного права, не визначено правових наслідків недотримання такого обов'язку у вигляді втрати права на спадщину.

У спадкоємця, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, права володіння та користування спадковим майном виникають з часу відкриття спадщини. Такий спадкоємець може захищати свої порушені права володіння та користування спадковим майном відповідно до гл. 29 ЦК

Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям як майнового права, зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтво про право на спад-

щину (статті 1296, 1297 ЦК) і не здійснив його державної реєстрації.

Якщо спадщина відкрилась у період чинності ЦК УРСР, застосовуванню підлягають норми ЦК УРСР про належність спадщини спадкоємцеві з часу відкриття спадщини незалежно від оформлення права на спадщину²⁹.

Як зазначив Верховний Суд України в ухвалі від 2 лютого 2011 р., з огляду на зміст ст. 1216, ч. 5 ст. 1268, ч. 2 ст. 1299 ЦК, відповідно до яких спадкування — це перехід прав і обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців), спадкоємець, прийнявши спадщину, набув замість спадкодавця прав і обов'язків власника будинку після відкриття спадщини, але з моменту реєстрації права на нерухоме майно³⁰.

При цьому має бути враховано, що у спадкоємця, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, права володіння та користування спадковим майном виникають з часу відкриття спадщини. Такий спадкоємець може захищати свої порушені права володіння та користування спадковим майном відповідно до гл. 29 ЦК. Якщо у складі спадщини, яку прийняв спадкоємець, є нерухоме майно, право розпорядження нерухомим майном виникає в нього з моменту державної реєстрації цього майна. Спадкоємець, який прийняв у спадщину нерухоме майно, ще до його державної реєстрації має право витребувати це майно від його добросовісного набувача з підстав, передбачених ст. 388 ЦК, зокрема у разі, якщо воно вибуло з володіння спадкодавця поза волею останнього³¹.

Питання про державну реєстрацію права на спадщину регулювалися спеціальною нормою. Відповідно до ст. 1299 ЦК, якщо у складі спадщини, яку прийняв спадкоємець, є нерухоме майно, то спадкоємець зобов'язаний зареєструвати право на спадщину в органах, які здійснюють державну реєстрацію нерухомого майна. Право власності на нерухоме майно виникає у спадкоємця з моменту державної реєстрації. Утім ст. 1299 ЦК України було

²⁸ Див.: Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). — Т. 12: Спадкове право / за ред. проф. І. В. Спасиби-Фатєєвої. — Х., 2009. — С. 511.

²⁹ Див.: Пункт 1 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 травня 2013 р. № 24-753/0/4-13 «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13/page2>

³⁰ Див.: Ухвала Верховного Суду України від 2 лютого 2011 р. у справі № 6-33608св10 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13674709>

³¹ Див.: Правова позиція Верховного Суду України у справі № 6-164ц12 // [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/A0E0FF21B7575F08C2257C92003A6515](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/A0E0FF21B7575F08C2257C92003A6515)

виключено на підставі Закону від 4 липня 2013 р. № 402-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (цей Закон набрав чинності 4 серпня 2013 р.).

Отже, до спадкових правовідносин підлягає застосуванню абз. 3 ч. 2 ст. 331 ЦК як загальна норма, що встановлює таке правило: якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації.

У справах про визнання права власності на спадкове майно як належний відповідач не може вважатись нотаріус або орган державної реєстрації прав. Якщо зазначені особи та органи відмовляють у вчиненні покладених на них нотаріальних дій чи здійсненні державної реєстрації, така відмова може бути оскаржена в судовому порядку

Слід звернути увагу на визначення належного відповідача у справах про визнання права власності на спадкове майно. За змістом ст. 392 ЦК належним відповідачем є особа — учасник цивільних правовідносин, яка не визнає або оспорує право власності спадкоємця на спадкове майно, зокрема, житловий будинок, земельну ділянку.

У справах про визнання права власності на спадкове майно як належний відповідач не може вважатись нотаріус або орган державної реєстрації прав. Якщо зазначені особи та органи відмовляють у вчиненні покладених на них нотаріальних дій чи здійсненні державної реєстрації, така відмова може бути оскаржена в судовому порядку.

Нотаріус не є учасником матеріальних відносин зі спадкування, у зв'язку з чим відсутні підстави пред'явлення саме до нотаріуса позову про визнання права власності на спадкове майно у випадку його відмови видати свідоцтво про право на спадщину на спадкове нерухоме майно.

Вирішуючи спір про визнання права власності на спадкове майно, потрібно розмежувати час і підстави виникнення права власності у спадкодавця, які кваліфікуються відповідно до законодавства України, часу виникнення права власності та підстави спадкування зазначеного майна, що визначаються на час відкриття спадщини і згідно з п. 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК.

Належність правовстановлюючих документів встановлюється судом відповідно до законодавства, яке було чинним на час набуття

права власності на житловий будинок, споруду, зокрема, відповідно до Переліку правовстановлюючих документів, на підставі яких провадиться реєстрація будинків та домоволодінь у містах і селищах міського типу Української РСР, (затверджений Міністерством комунального господарства УРСР 31 січня 1966 р. та погодженого з Верховним Судом УРСР 15 січня 1966 р. (втратив чинність згідно з наказом Державного комітету України по житлово-комунальному господарству від 13 грудня 1995 р.)), та інших нормативно-правових актів.

Досить часто особи звертаються до суду із позовами про визнання права власності на спадкове майно без попереднього звернення до нотаріусів за видачею свідоцтва про право на спадщину.

Постанова нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину є документом, що підтверджує звернення спадкоємця до органів, уповноважених здійснювати юрисдикційну діяльність щодо оформлення права на спадщину (гл. 89 ЦК).

Відсутність у матеріалах цивільної справи відмови нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії — видачі свідоцтва про право на спадщину, свідчить про недотримання спадкоємцем встановленого законодавством України порядку оформлення права на спадщину і може мати наслідком відмову у позові.

Особи, які беруть участь у цивільній справі, мають бути живими як на момент пред'явлення позову, так і на момент ухвалення судового рішення. Інакше застосовуються правила про зупинення або закриття провадження у справі залежно від можливості правонаступництва у спірних правовідносинах

Як у правовій доктрині, так і в судовій практиці неодноразово порушувалося питання щодо можливості визнання права власності на спадкове майно за спадкодавцем вже після його смерті. При цьому процесуально-правовий статус спадкодавця у таких справах був різним. Мова йде передусім про визнання права власності за спадкодавцем на самочинно зведені споруди. На думку З.В. Ромовської, в цьому випадку йдеться про судове підтвердження права, яким особа володіла за життя. Смерть особи припиняє здатність мати права на майбутнє, але не припиняє існування реального права, яке не помирає разом з нею, а переходить до її правонаступників. Тому судове визнання права, яким особа

володіла до моменту смерті, не суперечить законодавчій суті цивільної правоздатності, є науково виваженим і практично доцільним³².

Наведена позиція щодо визнання права власності за спадкодавцем справедливо критикується, адже ні законодавством УРСР, ні чинним цивільним законодавством не передбачено можливості для померлої фізичної особи набути майно у власність. Правоздатність людини виникає в момент її народження і припиняється зі смертю. Отже, після смерті особи її правоздатність припиняється, а тому вона не може бути учасником цивільних відносин і суб'єктом цивільних прав³³.

Особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього. Право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно

Крім того, у разі пред'явлення позову про визнання права власності за спадкодавцем незрозумілим залишається процесуально-правовий статус останнього. Не викликає сумніву, що особи, які беруть участь у цивільній справі, мають бути живими як на момент пред'явлення позову, так і на момент ухвалення судового рішення. Інакше застосовуються правила про зупинення або закриття провадження у справі залежно від можливості правонаступництва у спірних правовідносинах. Зміст інституту процесуального правонаступництва визначений у ст. 37 ЦПК. Так, у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії цивільного процесу. Усі дії, вчинені в цивільному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив. Крім того, суд не може вирішувати питання про права й обов'язки померлої особи.

Визнання права власності на спадкове майно за спадкодавцем суперечить чинному цивільному законодавству України.

³² Див.: Ромовська З. В. Зазнач. праця. — С. 240.

³³ Див., зокрема: Гвоздик П. О., Бородовський С. О. Зазнач. праця. — С. 99; Гузь Л. Є. Практика застосування спадкового права в судовій та нотаріальній практиці /Л.Є. Гузь. — Х., 2015. — С. 226, 227.

Остаточну крапку у питанні, що розглядається, поставив Верховний Суд України, який, переглядаючи цивільну справу у зв'язку з винятковими обставинами, зазначив, що висновки суду стосовно необхідності визнання права власності на майно за померлими особами в цій справі при застосуванні ст. 9 ЦК УРСР, ст. 25 ЦК, статей 27—31 ЦПК не узгоджуються з практикою застосування цих норм в інших справах, вони зроблені з порушенням положень закону³⁴.

Значну кількість справ становлять спори про визнання права власності в порядку спадкування на об'єкти самочинного будівництва.

Як зазначено у ст. 376 ЦК, житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил. Особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього. Право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно.

При здійсненні спадкодавцем самочинного будівництва до спадкоємців переходить право власності на будівельні матеріали, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва. У разі визнання судом права власності на самочинно зведену будівлю за власником (користувачем) земельної ділянки, на якій ця будівля розміщена, до складу спадщини входить право на відшкодування витрат на будівництво (ч. 6 ст. 376 ЦК)

Відповідно до п. 7 Постанови № 7 якщо спадкодавцем було здійснене самочинне будівництво, до спадкоємців переходить право власності на будівельні матеріали, обладнання тощо, які були використані в процесі будівництва.

У п. 6 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 р. № 6 «Про практику застосування судами статті 376 Цивільного кодексу України (про право-

³⁴ Див.: Ухвала Верховного Суду України від 1 лютого 2012 р. у справі № 6-15932сво09 // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21438519>

вий режим самочинного будівництва)» роз'яснено, що право власності на самочинно збудовані житлові будинки, будівлі, споруди, інше нерухоме майно не набувають як особи, які здійснили це будівництво, так і їхні спадкоємці.

У разі недотримання спадкодавцем вимог законодавства щодо державної реєстрації права власності на нерухоме майно судами може визнаватись у порядку спадкування право на забудову, право на будівельні матеріали та інше у відповідності зі встановленим судом правовим режимом спірного майна.

Задоволення судом позову про визнання за спадкоємцем права власності на самочинне будівництво породжує це право у позивача, а не констатує його перехід у порядку спадкування, тому є неналежним способом захисту прав спадкоємців, якщо право звернутися до суду з вимогою про визнання права власності належало спадкодавцеві (ч. 3, ч. 5 ст. 376 ЦК).

При здійсненні спадкодавцем самочинного будівництва до спадкоємців переходить право власності на будівельні матеріали, обладнання

тощо, які були використані в процесі цього будівництва. У разі визнання судом права власності на самочинно зведену будівлю за власником (користувачем) земельної ділянки, на якій ця будівля розміщена, до складу спадщини входить право на відшкодування витрат на будівництво (ч. 6 ст. 376 ЦК). До спадкоємців, які прийняли спадщину, у разі знесення самочинного будівництва переходить обов'язок відшкодувати вартість витрат на його знесення і приведення земельної ділянки до попереднього стану (частини 4, 7 ст. 376 ЦК).

Таким чином, визнання судом права власності на спадкове майно є винятковим способом захисту, що має застосовуватися лише у разі, якщо існують перешкоди для оформлення спадкових прав у нотаріальному порядку. Право власності на спадщину може бути визнано судом лише за тим спадкоємцем, який в установлені законом строк та спосіб прийняв спадщину. Визнання права власності на спадкове майно за померлим спадкодавцем суперечить чинному цивільному законодавству України.

ОГОЛОШЕННЯ

Посвідчення працівників апарату Верховного Суду України:

№ 226/16, видане на ім'я Прасол Любові Сергіївни (помічника секретаря Судової палати),
№ 336/16, видане на ім'я Тилик Марії Михайлівни (головного консультанта),
вважати недійсними.

Посвідчення суддів Верховного Суду України:

№ 26, видане на ім'я Яреми Анатолія Григоровича,
№ 30, видане на ім'я Кривенка Віктора Васильовича,
№ 32, видане на ім'я Барбари Валентина Петровича,
№ 33, видане на ім'я Колесника Павла Івановича,
№ 60, видане на ім'я Заголдного Володимира Вікторовича,
вважати недійсними.

На тему дня

**Запровадження прецедентної практики
верховних судів у пострадянських
правових системах**

Н.В. Стецик,
доцент кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук

S u m m a r y

The editorial focuses on introduction of the case-law of the supreme courts in the post-Soviet legal systems. The author argues that ensuring the uniformity of case law through the binding interpretative statements of the plenary sessions of the supreme courts in Soviet times have negatively affected judicial independence, and generated formalism and inactivity of judicial power. The author finds out which post-Soviet countries are still having these regulatory explanations of the laws and which ones have already waived them and in what way. He gives analysis of legal requirements for recognizing precedents in legal systems of such post-Soviet countries as Azerbaijan, Armenia, Estonia, Georgia, Latvia, Lithuania, Moldova and Ukraine. The author favors the idea of ongoing research of the instruments of ensuring case-law in the post-Soviet legal systems

Утвердження в Україні справедливого правосуддя та становлення незалежної судової влади потребує насамперед зміни ролі найвищого суду у системі судоустрою України у процесі здійснення судочинства та його місця у вітчизняній судовій системі. Важливі та ефективні заходи щодо створення Верховного Суду та нормативного забезпечення його діяльності у значній мірі вже здійснені. Однак не вирішено важливі питання щодо форм, способів та засобів здійснення такої його основної функції, як забезпечення єдності судової практики (ч. 1 ст. 36 Закону України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів»). Сприяти вирішенню цього питання може, на нашу думку, врахування досвіду іноземних держав.

Питанню забезпечення єдності судової практики у європейських державах приділяється значна увага, про що свідчить, наприклад, підготовка Консультативною радою Європейських суддів Висновку № 20 щодо ролі судів в уніфікованому застосуванні закону¹, а також проведення цієї організацією Конференції високого рівня

з питань гармонізації прецедентного права та судової практики 29 вересня 2017 р. в м. Афінах (Греція)².

Корисним також може бути і досвід запровадження прецедентної практики верховних судів у пострадянських правових системах.

За радянських часів судовий прецедент заперечувався. Це заперечення обґрунтовувалось невідповідністю принципу соціалістичної законності та було зумовлено необхідністю ідеологічного протиставлення буржуазним правовим системам

Мета цієї публікації — висвітлити питання забезпечення єдності судової практики у пострадянських правових системах та запровадження прецедентної практики у діяльність верховних судів цих держав.

У правовій доктрині пострадянських країн судовому прецеденту та прецедентній практиці присвячені праці, зокрема, Х. Сейранова (Азербайджанська Республіка), Г. Василевича, Л. Данькової, В. Скитовича (Республіка Білорусь), Г. Казіяна, А. Мкртумяна, К. Сардаряна (Республіка Вірменія), Р. Нарітса, М. Сілатоса (Естонська

¹ <https://www.coe.int/en/web/ccje/the-role-of-courts-with-respect-to-uniform-application-of-the-law>

² Див., напр.: Nils Engstad. Consistency of the case law as a prerequisite to legal certainty: European and national perspectives // <https://rm.coe.int/nils-engstad-president-of-the-council-of-europe-s-consultative-council/1680759572>

Республіка), Д. Апс, Г. Мікельсон, Д. Режевської (Латвійська Республіка), Й. Бальтрімаса, Е. Куріса, Р. Якубаускаса (Литовська Республіка), О. Верещагіна, П. Гука, В. Лазарева, М. Марченка (Російська Федерація), О. Лупи (Республіка Молдова), В. Беяневича, Л. Луць, Б. Малишева, Р. Майданика, Б. Пошви, Я. Романюка, С. Шевчука (Україна).

Праці зазначених авторів містять протилежні підходи як щодо самої природи судового прецеденту, так і можливості та доцільності його запровадження у діяльність верховних судів у тих чи інших пострадянських державах. При цьому дослідники, на нашу думку, не завжди аналізують чинне законодавство цих країн.

За радянських часів судовий прецедент заперечувався. Це заперечення обґрунтовувалось невідповідністю принципу соціалістичної законності та було зумовлено необхідністю ідеологічного протиставлення буржуазним правовим системам.

Так, у посібнику «Марксистско-ленинская общая теория государства и права. Социалистическое право» зазначено, що «соціалістичні держави не визнають такого джерела права, як судовий прецедент, який відступає від засад законності і підриває роль представницьких органів держави в законодавчій діяльності. Соціалістичні судові органи здійснюють правосуддя як одну з форм застосування закону, яка не пов'язана із правотворчими повноваженнями суду при вирішенні конкретних справ»³.

Отже, за радянської влади єдність судової практики забезпечувалась за допомогою керівних роз'яснень пленумів верховних судів на основі узагальнення судової практики. Такі керівні роз'яснення були винаходом радянських правових систем і не застосовувались у країнах континентального та загального права. За допомогою таких роз'яснень не лише забезпечувалась єдність судової практики, але насамперед здійснювався контроль та нагляд за судовими органами Радянського Союзу та союзних республік. В умовах невизнання принципу розподілу державної влади це негативно впливало на незалежність органів судової влади та справедливе здійснення правосуддя.

Після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності усі пострадянські держави визнали принцип розподілу державної влади та незалежність влади судової.

В яких державах сьогодні керуються керівними роз'ясненнями пленуму верховного суду, в яких відмовились, де запроваджується прецедентна практика, у який спосіб, коли та у яких справах, особливості та відмінності у запровадженні прецедентної практики верховних судів у пострадянських правових системах наведено у відповідних таблицях.

Таблиця 1.

РОЗ'ЯСНЕННЯ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ
НА ОСНОВІ УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Пострадянські держави	збережено		скасовано
	обов'язкові (керівні)	рекомендаційні	
Азербайджанська Республіка	–	+	–
Республіка Білорусь	+	–	–
Республіка Вірменія	–	–	+ 2007
Республіка Грузія	–	–	+ 2009
Естонська Республіка	–	–	+
Республіка Казахстан	+	–	–
Киргизстан	+	–	–
Латвійська Республіка	–	–	+ 2003
Литовська Республіка	–	–	+ 2006
Республіка Молдова	–	+	–
Російська Федерація	–	+	–
Республіка Таджикистан	+	–	–
Республіка Туркменістан	+	–	–
Республіка Узбекистан	+	–	–
Україна	–	–	+ 2010, 2015

Отже, з 15 пострадянських держав на сьогодні роз'яснення законодавства на основі узагальнення судової практики передбачено у дев'яти, у шести — Білорусі, Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані — такі роз'яснення є обов'язковими, у трьох — Азербайджані, Молдові, Росії — рекомендаційними.

Привертає увагу те, що в Азербайджані (ч. 1 ст. 131 Конституції Республіки Азербайджан

³ Марксистско-ленинская общая теория государства и права. Социалистическое право / Редкол.: Лукашева Е.А. (отв. ред.), Мицкевич А.В., Самощенко И.С., Фарберов Н.П., Шибанов А.Ф. — М., 1973. — С. 352. Тут і далі — переклад автора.

1995 р.)⁴, Казахстані (ст. 4 Конституції Республіки Казахстан 1995 р.)⁵, Киргизстані (ч. 2 ст. 96 Конституції Республіки Киргизстан 2010 р.)⁶ та Росії (ст. 126 Конституції Російської Федерації 1993 р.)⁷ такі роз'яснення закріплені на конституційному рівні.

У Білорусі таке роз'яснення відповідно до ст. 2 Закону Республіки Білорусь від 10 січня 2000 р. № 361-3 «Про нормативні правові акти Республіки Білорусь» є самостійним різновидом нормативного правового акта⁸. У Казахстані юридична природа роз'яснень визначається у рішенні Конституційного суду⁹. Цікаве, на нашу думку, формулювання містить п. d) ст. 2 Закону Республіки Молдова від 26 березня 1996 р. № 789-XIII «Про Вищу судову палату», зокрема «не мають характеру тлумачення законів та не мають обов'язкової сили для суддів»¹⁰. У проекті Конституції Російської Федерації містилось формулювання «керівні роз'яснення», у чин-

ній Конституції цієї країни — термін «роз'яснення». З огляду на це у російській правовій доктрині дискутують про те, обов'язкові чи рекомендаційні такі роз'яснення.

Щодо скасування керівних роз'яснень пленумів верховних судів, то з 15 пострадянських держав відмовились від них у шести — Вірменії, Грузії, Естонії, Латвії, Литві, Україні. Скасування відбулось у різні роки та неоднаково.

Однією з першою від роз'яснень відмовилась Латвія. 4 лютого 2003 р. Конституційний суд Латвійської Республіки ухвалив рішення, в якому зазначив про те, що «не відкидаючи значення одноманітної судової практики у забезпеченні стабільності, все ж недопустимо, що пленум Верховного суду стає подібним до законодавця і задалегідь встановлює обов'язкові для всіх приписи, від яких суддя при розгляді конкретної справи неправомочний відступити. Таким чином, оскаржувана норма, яка уповноважує пленум Верховного суду ухвалювати обов'язкові для судів постанови про застосування законів, суперечить принципу розподілу влади та обмежує незалежність суддів (суду). Рішення суду, що прийняті з дотриманням лише наданих постановами пленуму роз'яснень правових норм, можуть виявитись несправедливими, особливо у тому випадку, якщо не беруться до уваги

⁴ <http://ru.president.az/azerbaijan/constitution>

⁵ <http://www.constitution.kz/>

⁶ http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru

⁷ <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-9.htm>

⁸ <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=h10000361>

⁹ Див., напр.: Постанова Конституційної ради Республіки Казахстан від 6 березня 1997 р. // <http://www.ksrk.gov.kz/rus/resheniya?cid=11&rid=166>

¹⁰ <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=346405&lang=2>

Таблиця 2.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ
ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНИХ СУДІВ
У ПОСТРАДЯНСЬКИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

Пострадянські держави	У законодавчих актах	У судових рішеннях	Сфера використання прецедентної практики	
			у всіх категоріях справ	в окремих категоріях справ
Азербайджанська Республіка	+ 2009	-	-	адміністративні
Республіка Вірменія	+ 2007	-	+	-
Республіка Грузія	+ 2010	-	+	-
Естонська Республіка	+ 2003, 2005	+ 2008	+	кримінальні, цивільні
Латвійська Республіка	+ 1999	+ 2016	+	цивільні, адміністративні
Литовська Республіка	+ 2002, 2008	+ 2006	+	-
Республіка Молдова	+ 2012	-	-	кримінальні
Україна	+ 2010, 2011, 2015	-	+	-

різні та такі, що постійно змінюються, умови життя, а також у тому випадку, якщо суду не дозволяється відступати від встановленого постановами пленуму. Таким чином, рішення судів, що прийняті із застосуванням обов'язкових роз'яснень пленуму Верховного суду, можуть увійти у суперечність із принципом справедливості, що передбачений у статті 1 Конституції» (пункти 2.3, 2.4 та 3 рішення у справі № 2002-06-01)¹¹.

У тих пострадянських правових системах, де скасували відповідні роз'яснення або вони набули рекомендаційного характеру, постала нагальна потреба в забезпеченні єдності судової практики

В інших пострадянських країнах відмова від роз'яснень верховних судів на основі узагальнення судової практики відбулась шляхом ухвалення нових законів про судову владу та скасування відповідного повноваження верховних судів.

В Україні у 2010 р. спочатку позбавили повноваження приймати роз'яснення у формі постанов пленуму Верховний Суд України, а в 2015 р. позбавили цього повноваження також і вищі спеціалізовані суди.

У тих пострадянських правових системах, де скасували відповідні роз'яснення або вони набули рекомендаційного характеру, постала нагальна потреба в забезпеченні єдності судової практики. У відповідь на такий суспільний запит в забезпеченні єдності судової практики почала формуватися прецедентна практика верховних судів (див. табл. 2).

Прецедентна практика формується сьогодні у таких восьми пострадянських країнах, як Азербайджан, Вірменія, Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Україна. У приписах законодавчих актів або у рішеннях конституційних або верховних судів цих держав встановлено обов'язковий характер рішень верховних судів в аналогічних справах.

Так, обов'язковість рішень верховних судів в аналогічних справах визначено у законодавчих актах Азербайджану, Вірменії, Грузії, Естонії, Латвії, Литви, Молдови, України. Визнання прецедентної практики тут відбулось поступово і в різні роки.

Першими на законодавчому рівні обов'язковий характер рішень верховних судів в аналогічних справах визнали Балтійські країни.

Так, у Цивільному процесуальному законі Республіки Латвії 1998 р. законодавець встановив, що «під час застосування правових норм суд враховує прецедентне право»¹².

Частиною 2 ст. 23 Закону Республіки Литви від 31 травня 1994 р. № I-480 «Про суди» (у редакції Закону від 24 січня 2002 р.) встановлено, що «роз'яснення щодо застосування законів та інших правових актів, що містяться в опублікованих у бюлетені Верховного суду ухвалах, враховуються суддями, державними та іншими органами, а також іншими особами під час застосування тих же законів та інших правових актів», а відповідно до змін, внесених 3 липня 2008 р. до ч. 4 ст. 33 цього Закону, «суди нижчих інстанцій при прийнятті рішень у справах відповідних категорій залежні від правил тлумачення права судів вищих інстанцій, що сформовані в аналогічних або подібних по суті справах»; згідно зі змінами від 2 червня 2016 р. до ч. 3 ст. 23 – «тлумачення законів та інших правових актів, що містяться у рішеннях Верховного суду, враховуються державними та іншими органами, а також іншими особами, що застосовують ті ж закони та підзаконні акти»¹³.

Відповідно до ч. 4 ст. 2 Кодексу з кримінальних процедур Естонської Республіки до джерел кримінального процесуального права віднесено «рішення Державного суду з питань, що не врегульовані іншими джерелами кримінального процесуального права, що виникають під час застосування закону»¹⁴.

Прецедентна практика верховних судів запроваджується у нових кодексах та законах про судову владу та судоустрій у Вірменії (2007 р.), Азербайджані (2009 р.), Грузії (2010 р.), Молдові (2012 р.), Україні (2010 р., 2011 р., 2015 р., 2016 р.).

Так, відповідно до ч. 4 ст. 98 Адміністративного процесуального кодексу Республіки Азербайджан 2009 р. «рішення Палати приймається у формі ухвали та є обов'язковим для всіх складів судових колегій у справах про адміністративні та економічні спори Верховного суду»¹⁵.

Згідно з ч. 4 ст. 15 Судового кодексу Республіки Вірменії 2007 р. «обґрунтування судового акта Касаційного суду ... (в тому числі тлумачення

¹¹ http://www.satv.tiesas.gov.lv/wp-content/uploads/2002/06/2002-06-01_Spriedums_RU.pdf

¹² <http://vvc.gov.lv/image/catalog/dokumenti/Civil%20Procedure%20Law.docx>

¹³ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.338141?jfwid=-wd7z8ezyc;>
<https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/06bfc5302d7a11e69cf5d89a5fdd27cc>

¹⁴ <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/513072017002/consolidate>

¹⁵ <http://www.legislationline.org/documents/id/17124>

закону) у справі, що має певні фактичні обставини, є обов'язковими для суду під час розгляду справи з аналогічними фактичними обставинами...»¹⁶.

Відповідно до ч. 5 ст. 17 Органічного закону Республіки Грузії від 4 грудня 2009 р. № 2257-Пс «Про загальні суди» «правова оцінка (тлумачення норми) Великої палати Верховного суду є обов'язковою для загальних судів усіх інстанцій»¹⁷.

Відповідно до п. 9 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу Республіки Молдови 2003 р. «рішення Колегії у кримінальних справах Вищої судової палати, що прийняте за результатами розгляду касаційної скарги в інтересах закону, є обов'язковим для судових інстанцій в тій мірі, в якій фактична та юридична ситуація у справі залишається ідентичною тій, що існувала при вирішенні скарги»¹⁸.

Серед пострадянських країн, де визнано прецедентну практику верховних судів, особливе місце посідають Балтійські країни. У цих державах обов'язковий характер рішень верховних судів в аналогічних справах встановлено не лише в законодавстві, але також обґрунтовується в рішеннях конституційних та верховних судів

В нашій державі Законом України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус судів» було внесено зміни до процесуальних кодексів про те, що рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України; суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішенням Верховного Суду України.

20 жовтня 2011 р. Законом України № 3932-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» процесуальні кодекси доповнено положеннями про те, що при виборі правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення.

¹⁶ <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2966&lang=eng>

¹⁷ <https://matsne.gov.ge/en/document/download/90676/13/en/pdf>

¹⁸ <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/14>

Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд», яким внесено зміни до процесуальних кодексів, встановив обов'язковість судових рішень Верховного Суду України для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, та для всіх судів загальної юрисдикції; зокрема, висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду України, мають враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

Відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної Верховним Судом, тільки з одночасним наведенням відповідних мотивів.

15 грудня 2017 р. набуває чинності Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», який викладає зазначені кодекси у новій редакції і передбачає нові процедури та механізми забезпечення єдності судової практики. Зокрема, встановлено припис такого змісту: «При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду» (ч. 4 ст. 236 Господарського процесуального кодексу України, ч. 4 ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України, ч. 5 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України).

Варто звернути увагу і на те, що серед пострадянських країн, де визнано прецедентну практику верховних судів, особливе місце посідають Балтійські країни. У цих державах обов'язковий характер рішень верховних судів в аналогічних справах встановлено не лише в законодавстві, але також обґрунтовується в рішеннях конституційних та верховних судів.

Так, у п. 3.3 рішення від 28 березня 2006 р. у справі № 33/03 Конституційний суд Республіки

Литви зазначив, що «той факт, що суди загальної юрисдикції нижчих інстанцій, які приймають рішення у справах відповідних категорій, пов'язані рішеннями судів загальної юрисдикції вищої інстанції (прецедентами у справах таких категорій), неминуче передбачає, що зазначені суди повинні дотримуватися такого розуміння змісту відповідних приписів (норм, принципів) права, а також застосування цих приписів закону, які були сформовані і які дотримувалися при застосуванні цих приписів (норм, принципів) у попередніх справах, зокрема, коли раніше вирішувалися аналогічні справи. Ігнорування принципу, що ті самі (аналогічні) справи повинні вирішуватися таким же чином, що впливає з Конституції, означає також ігнорування положень Конституції про здійснення правосуддя, а також конституційних принципів держави в умовах верховенства права, справедливості, рівності людей перед судом і інших конституційних принципів»¹⁹.

В різні роки у пострадянських державах формувалася суспільний запит саме на прецеденту судової практики. В одних із них законодавець рішуче та оперативно запровадив прецедентну практику, натомість в інших — законодавець обережно та виважено підійшов до її запровадження та формування

Ураховуючи зазначене, зауважимо, що обґрунтування та запровадження прецедентної судової практики у Балтійських країнах свідчить про прояв судового активізму та формування незалежної судової влади.

Які особливості та відмінності у запровадженні прецедентної практики верховних судів у пострадянських правових системах?

У Вірменії, Грузії, Литві та Україні прецедентна практика верховних судів запроваджувалась одразу у всіх категоріях судових справ — цивільних, кримінальних, адміністративних, тощо. Натомість в Азербайджані, Естонії, Латвії, Молдові прецедентну практику верховних судів застосовували спочатку в окремих категоріях справ, згодом ця практика поширилась на інші.

У законодавчих актах пострадянських країн формування щодо характеру та предмету обов'язковості прецедентної практики є відмінними

Так, в Азербайджані прецедентна практика запроваджується лише в адміністративних справах, в Естонії — визнання та формування такої практики розпочалось з кримінальних справ та

поширилось згодом на цивільні та адміністративні, у Латвії — спочатку в цивільних, потім в адміністративних, у Молдові — лише у кримінальних справах. Таку відмінність можна пояснити тим, що в різні роки у пострадянських державах формувалася суспільний запит саме на прецеденту судової практики. В одних із них законодавець рішуче та оперативно запровадив прецедентну практику, натомість в інших — законодавець обережно та виважено підійшов до її запровадження та формування.

Необхідно звернути увагу і на те, що у законодавчих актах пострадянських країн формування щодо характеру та предмету обов'язковості прецедентної практики є відмінними. Так, в Азербайджані, Вірменії, Грузії, Молдові необхідність дотримуватися рішень верховних судів формується шляхом прямої вказівки на їх обов'язковість, в Латвії, Литві — за допомогою формулювань «враховує», «бере до уваги», «залежні від», «пов'язані», в Естонії — шляхом віднесення до дже-

рел права, в Україні — одночасно використовуються формулювання «обов'язкові» та «враховують».

Формулювання предмету обов'язковості прецедентної практики у пострадянських правових системах також у значній мірі є відмінними. Так, у Вірменії обов'язковим є «обґрунтування судового акта Касаційного суду ... (в тому числі тлумачення закону)», у Грузії — «правова оцінка (тлумачення норми) Великої палати Верховного суду», в Естонії — «рішення Державного суду з питань, що не врегульовані іншими джерелами кримінального процесуального права», в Латвії — «прецедентне право» (*judicature*), в Литві — «роз'яснення щодо застосування законів та інших правових актів», «правила тлумачення права», в Молдові — «рішення Колегії у кримінальних справах Вищої судової палати», в Україні — «висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду України».

У пострадянських правових системах вбачаємо відмінності і щодо адресатів прецедентної практики. Так, в Азербайджані — лише «для всіх судових складів колегій у справах про адміністративні та економічні спори Верховного суду»; у Вірменії — «для суду»; в Грузії — «для загальних судів всіх інстанцій»; в Естонії — «для інших осіб, які застосовують закон»; в Латвії — «для суду», в Литві — «для суддів, державних та інших органів, а також

¹⁹ <http://lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta925/content>

інших осіб», в Молдові — «для судових інстанцій», в Україні — «для всіх суб'єктів владних повноважень», «для інших судів загальної юрисдикції».

Окремо звернемо увагу на те, що у правових системах Вірменії та Литви встановлено не лише обов'язковість в аналогічних справах для судів нижчих інстанцій рішень верховних судів, але також обов'язковість для нижчих судів в аналогічних справах їхніх же рішень. Так, у Законі Республіки Литви «Про суди», зокрема, передбачено, що «суди при ухваленні рішень у справах відповідної категорії є залежними від створених ними самими правил тлумачення права, що сформовані в аналогічних або подібних по суті справах», а у рішенні Конституційного суду Литви обґрунтовується те, що «суди загальної юрисдикції при прийнятті рішень у справах відповідних категорій пов'язані своїми власними створеними прецедентами — рішеннями в аналогічних випадках». Таким чином, у Вірменії та Литві, крім «вертикальної», також запроваджено і «горизонтальну» прецедентну практику.

Підсумовуючи зазначене вище, можна дійти таких висновків:

1. За радянських часів судовий прецедент та прецедентне право заперечувались. Це обґрунтовувалось тим, що вони суперечили принципу соціалістичної законності та були зумовлені необхідністю ідеологічного протиставлення буржуазним правовим системам. Однак це було спричинено тим, що прецедентне право уможлиблює та допускає незалежність та активність судової влади.

Судові органи у радянській правовій системі перебували під наглядом і контролем верховних судів. Одним із засобів такого контролю та нагляду були керівні роз'яснення законодавства пленумів верховних судів на основі узагальнення судової практики. Такі керівні роз'яснення — винахід радянської правової системи — здійснювали функцію забезпечення єдності судової практики. Водночас вони зменшили вплив рішень верховних судів у конкретних справах.

2. З проголошенням незалежності усі пострадянські країни визнали принцип розподілу державної влади і тим самим незалежність влади судової. Відповідно, забезпечення єдності судової практики мало б здійснюватись вже не за допомогою керівних роз'яснень пленумів верховних судів, які порушують незалежність судової влади, але за допомогою інших засобів, зокрема шляхом визначення рішень верховних судів у конкретних

справах як зразкових для вирішення аналогічних справ.

Проте роз'яснення законодавства на основі узагальнення судової практики є обов'язковими сьогодні в Білорусі, Казахстані, Киргизстані, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані та рекомендаційними (а фактично обов'язковими) в Азербайджані, Молдові та Росії.

У тих пострадянських правових системах, де відмовились від таких керівних роз'яснень, рішення верховних судів у конкретних справах є зразковими для вирішення аналогічних справ, тобто розпочалось формування прецедентної практики.

3. Прецедентна практика формується в Азербайджані, Вірменії, Естонії, Грузії, Латвії, Литві, Молдові та Україні. У різних законодавчих актах, зокрема у спеціальних законах про суди (Вірменія, Грузія, Латвія, Литва, Україна), Адміністративному процесуальному кодексі Республіки Азербайджан 2009 р., цивільних процесуальних кодексах (Естонія, Латвія, Литва, Україна), кримінальних процесуальних кодексах (Грузія, Естонія, Молдова, Україна), передбачено відповідні приписи та механізми, які прямо або опосередковано встановлюють обов'язкову природу рішень верховних судів в аналогічних справах.

Таке запровадження прецедентної практики у пострадянських правових системах здійснювалося поступово та в різні роки.

Варто звернути увагу і на те, що серед пострадянських країн, у яких визнається прецедентна практика верховних судів, особливе місце посідають Балтійські країни. Так, обов'язковий характер рішень верховних судів в аналогічних справах встановлено не лише в законодавстві, але також обґрунтовується у рішеннях конституційних та верховних судів.

При запровадженні прецедентної практики у діяльність верховних судів водночас є як особливості, так і відмінності у: сферах її використання; формулюваннях характеру та предмету обов'язковості; в адресатах.

У тих пострадянських правових системах, в яких запроваджено прецедентну практику, також формується механізм її забезпечення, правові засоби, що дозволяють прецедентній практиці здійснювати своє призначення, зокрема, засоби створення, зміни, розвитку та забезпечення обов'язковості і єдності прецедентної практики. Ці питання, на нашу думку, потребують подальшого наукового дослідження.

Дослідження форми та змісту конституційного закріплення права на життя, гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод

А.Б. Медвідь,

доцент кафедри теорії держави і права
Львівського торговельно-економічного університету,
третейський суддя Постійно діючого третейського суду
при Торгово-промисловій палаті України,
кандидат юридичних наук, доцент

Summary

In this editorial, the author examines the form of regulation and legal substance of the right to life, guaranteed by the Constitution of Ukraine and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. After detailed analysis of the relevant Decision of the Constitutional Court of Ukraine, Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and the case-law of the European Court of Human Rights, it was suggested to amend Article 27 of the Constitution of Ukraine

Зовсім нещодавно, 5 жовтня 2017 р., Верховна Рада України прийняла Закон № 2156-VIII «Про ратифікацію Протоколів № 15 та № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», ініціатором якого був Президент України. Безсумнівним є те, що прийняття цього Закону засвідчує прихильність України до ідей та цілей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), а також підтверджує намір нашої держави забезпечити найбільш продуктивну її імплементацію в національну правову систему.

Хоча на момент прийняття Конституції у червні 1996 р. юридична сила положень Конвенції та перших десяти додаткових протоколів до неї (що діяли в той час) з формальної точки зору ще не поширювалася на територію України, проте де-факто автори вітчизняного Основного Закону при розробці його положень враховували і навіть частково брали за зразок приписи вказаних міжнародних актів

Зокрема, обравши шлях незалежного розвитку, Україна як одну із своїх найголовніших цілей проголосила побудову держави на засадах верховенства права та демократії, де забезпечуватимуться права та свободи кожної людини згідно з міжнародними, в тому числі європейськими, нормами і стандартами. З огляду на це 9 листопада 1995 р. у м. Страсбурзі, на урочистій церемонії вступу нашої держави до Ради

Європи, відбулось офіційне підписання від імені України Конвенції та додаткових протоколів до неї — Протоколу № 2 від 6 травня 1963 р. (про надання Європейському суду з прав людини повноважень робити консультативні висновки; далі — Протокол № 2), Протоколу № 11 від 11 травня 1994 р. (який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією; далі — Протокол № 11). Напередодні, 26 вересня 1995 р., Україна, як і всі держави — нові члени Ради Європи, взяла на себе обов'язок виконати разом із положеннями Статуту Ради Європи ряд особливих зобов'язань, зазначених у Висновку № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи. Серед них було не лише зобов'язання підписати і ратифікувати низку основоположних європейських міжнародно-правових договорів, включно з ратифікацією Конвенції та протоколів до неї — Першого протоколу від 20 березня 1952 р. (далі — Перший протокол), Протоколу № 2, протоколів № 4 від 16 вересня 1963 р. (який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї; далі — Протокол № 4), № 6 від 28 квітня 1983 р. (який стосується скасування смертної кари; далі — Протокол № 6), № 7 від

22 листопада 1984 р. (далі — Протокол № 7) та № 11, але й зобов'язання прийняти протягом одного року з моменту вступу України до Ради Європи, відповідно до принципів цієї організації, Конституцію України.

Для забезпечення виконання зазначених зобов'язань, серед іншого, 11 березня 1996 р. Розпорядженням Президента України № 48/96-рп «Про утворення Державної міжвідомчої комісії з питань впровадження в законодавство України норм і стандартів Ради Європи» було створено Державну міжвідомчу комісію з впровадження в законодавство України норм і стандартів Ради Європи. У травні 1996 р. Україна від консультативного органу з конституційного права Ради Європи — Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) отримала позитивний висновок щодо проекту Конституції України (текст, схвалений Конституційною Комісією 11 березня 1996 р.)¹. Наслідком цього стало прийняття вітчизняним парламентом 28 червня 1996 р. Конституції, яка з врахуванням окремих змін та доповнень² є чинною і сьогодні.

Таким чином, хоча на момент прийняття Конституції у червні 1996 р. юридична сила положень Конвенції та перших десяти додаткових протоколів до неї (що діяли в той час) з формальної точки зору ще не поширювалася на територію України, проте де-факто автори вітчизняного Основного Закону при розробці його положень враховували і навіть частково брали за зразок приписи вказаних міжнародних актів. Вже у 1997 р. в результаті надання згоди на обов'язковість (ратифікації) Конвенції та додаткових протоколів до неї — Першого протоколу і протоколів № 2, 4, 7 та 11, відповідно до ч. 2 ст. 9 чинної Конституції,

¹ Див.: CDL-INF(1996)006-e. Opinion on the draft Constitution of Ukraine (text approved by the Constitutional Commission on 11 March 1996 (CDL(96)15): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1996\)006-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1996)006-e)

² Див.: Закони від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України (втратив чинність), від 1 лютого 2011 р. № 2952-VI «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», від 19 вересня 2013 р. № 586-VII «Про внесення змін до статті 98 Конституції України», від 21 лютого 2014 № 742-VII «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя».

вітчизняний парламент підтвердив, що положення цих міжнародних договорів не суперечать Основному Закону України.

Водночас на сьогодні закріплення гарантованих Високими Договірними Сторонами, згідно зі ст. 1 Конвенції, прав і свобод здійснюється не лише розд. I Конвенції, що має назву «Права і свободи», але й окремими додатковими протоколами до Конвенції, зокрема Першим протоколом, протоколами № 4, 6, 7 та № 13 від 3 травня 2002 р. (який стосується скасування смертної кари за всіх обставин; далі — Протокол № 13). За певних умов до цього переліку можна віднести і Протокол

Можна припустити, що питання сумісності положень Конвенції та додаткових протоколів до неї з нормами національного законодавства, у тому числі конституційного, можуть і в майбутньому стати предметом вивчення та оцінки ЄСПЛ

№ 12 від 4 листопада 2000 р. (далі — Протокол № 12). При цьому зауважимо, що хоча протокол № 6 чинний з 1 березня 1985 р., проте він був підписаний Україною лише 5 травня 1997 р. і набув юридичної сили на території нашої держави тільки 1 травня 2000 р.³. У свою чергу додаткові протоколи № 12 і 13 були відкриті до підписання 4 листопада 2000 р. та 3 травня 2002 р. і набули юридичної сили 1 квітня 2005 р. та 1 липня 2003 р.⁴, а в межах території України — 1 липня 2006 р.⁵ та 1 липня 2003 р.⁶ відповідно, тобто вже після прийняття Україною Конституції. Тому положення цих

³ Див.: Chart of signatures and ratifications of Treaty 114. Protocol No. 6 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the Abolition of the Death Penalty. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/treaty/114/signatures?p_auth=yHzc1Y93

⁴ Див.: COUNCIL OF EUROPE PORTAL. Treaty Office. Treaty search results. Keywords: Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://conventions.coe.int>

⁵ Див.: Chart of signatures and ratifications of Treaty 177. Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/treaty/177/signatures?p_auth=lvwql2XJ

⁶ Див.: Chart of signatures and ratifications of Treaty 187. Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, concerning the abolition of the death penalty in all circumstances. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties/-/conventions/treaty/187/signatures?p_auth=kWo2qTzJ

протоколів не могли бути враховані при розробці тексту Основного Закону нашої держави.

Зважаючи на це, видається доцільним проведення дослідження форми та змісту закріплення у чинній Конституції прав людини та основоположних свобод, гарантованих Конвенцією і додатковими протоколами до неї.

Слід зазначити, що проблематику захисту прав та свобод людини досліджувала велика кількість науковців-правників. Так, у спеціальній літературі цей правовий інститут у контексті загальних проблем теорії держави і права, а також конституційного права розглядали Ю.М. Бисага, В.Н. Денисов, В.І. Євінтов, Т.М. Заворотченко, Н.І. Карпачова, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, Ж.М. Пустовіт, П.М. Рабінович, М.І. Ставнійчук, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, Н.Г. Шукліна, І.О. Шумак та інші науковці. Дослідженню саме конституційного права на життя присвячені наукові праці О.Б. Горової, А.М. Колодія, О.В. Домбровської, П.М. Рабіновича, С.В. Шевчука та ін.

Водночас проблематика оптимальної форми та змісту закріплення у чинній Конституції права на життя, крізь призму положень Конвенції та додаткових протоколів до неї, залишається не достатньо дослідженою. Тому вивчення вказаних питань і визначено метою цієї наукової статті.

У процесі здійснення зазначеного дослідження насамперед доречно ознайомитися з розумінням Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ, Суд) щодо оптимального способу співвідношення положень Конвенції і норм національного законодавства. Так, у справі «Макканн (Massann) та інші проти Сполученого Королівства» (рішення від 27 вересня 1995 р.) «Суд нагадує, що Конвенція не зобов'язує Високі Договірні Сторони інкорпорувати її норми в національне законодавство... Більше того, у функції органів Конвенції не входить вивчення *in abstracto* відповідності законодавчих або конституційних норм вимогам Конвенції»⁷. Разом з тим у справі «Класс (Klass) та інші проти Федеративної Республіки

Німеччини» (рішення від 6 вересня 1978 р.)⁸ ЄСПЛ зазначає, що «тим не менш, ... закон може сам по собі порушувати права окремих осіб, якщо вони відчують його дію навіть за відсутності яких-небудь конкретних заходів щодо його застосування» та наводить приклади цього — дві попередньо розглянуті ним справи (рішення від 25 липня 1968 р. у справі «Промови в Бельгії» та рішення від 7 грудня 1976 р. у справі «К'єлдсен, Буск Мадсен і Педерсен проти Данії»), у межах яких ЄСПЛ був змушений вивчати сумісність конвенційних положень та національного законодавства. Через це можна припустити, що питання сумісності положень Конвенції та додаткових протоколів до неї з нормами національного законодавства, у тому числі конституційного, можуть і в майбутньому стати предметом вивчення та оцінки ЄСПЛ. Крім цього, пригадаємо, що, відповідно до ст. 32 Конвенції, фактично виключна «юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї...». Тому вбачається, що це дослідження необхідно проводити з обов'язковим врахуванням інтерпретаційної практики ЄСПЛ.

Права людини не є результатом дозвільної діяльності держави, оскільки вони існують незалежно від юридичного визнання їх державою. Ці права зумовлені самою природою людини (звідки й походить одне з їх визначень як «природних прав»), однак вони підлягають обов'язковому закріпленню в юридичному законі з метою їх пріоритетного гарантування державою та неможливості скасування

Передусім слід зазначити, що одне з основних завдань Конституції — гарантування широкого кола прав і свобод людини. Її структура та зміст вказують на те, що автори Основного Закону належним чином врахували особливу важливість потреби оптимального врегулювання цієї групи суспільних відносин, які отримали повне переосмислення порівняно з радянським періодом.

Закріплення та деталізацію прав і свобод людини здійснено у розд. II Конституції, який має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Показово, що зазначений розділ найбільший серед усіх п'ятнадцяти розділів Конституції, він містить 48 статей (з 21 по 68

⁷ Макканн (Massann) и другие против Соединенного Королевства. Судебное решение от 27 сентября 1995 г. Краткое неофициальное изложение обстоятельств дела. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461489/2461489.htm> (Тут і далі — переклад автора.)

⁸ Див.: Класс (Klass) и другие против Федеративной Республики Германии. Судебное решение от 6 сентября 1978 г. Краткое неофициальное изложение обстоятельств дела. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461406/2461406.htmK33>

включно), що становить майже одну третину від загальної кількості статей Основного Закону, яких загалом налічується 161 (не враховуючи статей з примітками). При цьому з-поміж 48 статей розд. II Конституції, 44 статті регламентують права та свободи людини і громадянина або порядок їх здійснення і лише чотири останні статті розділу (статті 65—68) визначають їх обов'язки.

Перші дві статті (статті 21 та 22) розд. II Конституції є, так би мовити, загальними для положень всього розділу, оскільки в них встановлюються базові принципи закріплення прав та свобод в Основному Законі України. У цих статтях наголошується: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

Принцип невичерпності, з-поміж іншого, повністю забезпечує всі необхідні правові підстави застосування у національній правовій системі тих прав людини та основоположних свобод, які хоч і не закріплені в Конституції, однак регламентуються міжнародними договорами

Значення наведених положень для вітчизняної правової системи важко переоцінити, оскільки саме вони окреслюють ту систему координат, у якій здійснюється гарантування та реалізація всіх без винятку конституційних прав та свобод людини і громадянина. Перше речення ст. 21 Конституції майже дослівно відтворює зміст ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р. та втілює філософсько-юридичний принцип рівності прав усіх людей. Наступними принципами, закріпленими цією ж статтею Конституції, є «невідчужуваність та непорушність» прав і свобод людини, тобто їх «гуманістична природа» — внутрішня притаманність людині та невід'ємність від неї. Вони також вказують на незменшуваність і недоторканність тих можливостей людини, котрі відображені конкретними правами чи свободами. Права людини не є результатом дозвільної діяльності держави, оскільки вони існують незалежно від юридичного визнання їх державою. Ці права зумовлені самою природою людини

(звідки й походить одне з їх визначень як «природних прав»), однак вони підлягають обов'язковому закріпленню в юридичному законі з метою їх пріоритетного гарантування державою та неможливості скасування.

Ще одним принципом конституційного закріплення прав та свобод людини і громадянина є їх «невичерпність» (ст. 22 Конституції). Тобто гарантування того, що перелік конституційно регламентованих прав і свобод, по-перше, не обмежується лише тими правами і свободами, котрі відображені в Основному Законі України, а по-друге, що конституційно закріплений перелік прав та свобод відкритий для майбутнього його розширення. Доречно зазначити, що принцип невичерпності, з-поміж іншого, повністю забезпечує всі необхідні правові підстави застосування у національній правовій системі тих прав людини та основоположних свобод, які хоч і не закріплені в Конституції, однак регламентуються міжнародними договорами. Зокрема, до таких однозначно належать і права та свободи, гарантовані Конвенцією.

Як бачимо, ст. 22 Конституції наголошує саме на «гарантуванні» конституційних прав і свобод, що є запорукою їх забезпечення, та встановлює загальну заборону їх скасування. Зауважимо, що окремі заборони не лише скасування, але і обмеження прав та свобод людини і громадянина додатково встановлені ст. 64 та ч. 1 ст. 157 Конституції. Так, у ст. 64 зазначено, що «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень», а також визначено перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Тоді як у ч. 1 ст. 157 вказано, що «Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина...».

Разом з тим не менш важливою є закріплена в ч. 3 ст. 22 Конституції заборона звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних. Як зазначається у фаховій літературі, «звуження змісту прав і свобод — це

зменшення ознак, змістовних характеристик тих можливостей людини, які відображаються відповідними правами та свободами; а звуження їх обсягу — це зменшення сфери суспільних відносин, у межах якої може відбуватися здійснення людиною її прав і свобод (тобто зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу або будь-яких інших кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод)»⁹. Зважаючи на таке розуміння змісту та обсягу прав і свобод, може видатися, що в сукупності приписи ч. 3 ст. 22 та ч. 1 ст. 157 Конституції ні на конституційному, ні на законодавчому рівнях за жодних обставин не допускають будь-якого звуження (зменшення) якісних чи кількісних характеристик існуючих прав і свобод. Проте це не зовсім відповідає дійсності, оскільки наведені конституційні приписи не передбачають абсолютної заборони, а встановлюють заборону лише на введення нових (додаткових) підстав правообмежень, не враховуючи тих, які вже закріплені Конституцією (відповідно до її ч. 1 ст. 64), на кшталт: ч. 3 ст. 30, ст. 31, ч. 1 та 2 ст. 32, ст. 33, ч. 3 ст. 34, ч. 2 ст. 35 тощо.

Аналізуючи правовий зміст статей розд. II Конституції, зауважимо, що їх положення закріплюють майже повний каталог гарантованих Конвенцією прав людини та основоположних свобод. Так, ст. 27 Основного Закону закріплює право на життя, гарантоване ст. 2 Конвенції та протоколами № 6 і 13; ч. 2 ст. 28 Конституції — заборону катування, гарантовану ст. 3 Конвенції; ч. 3 ст. 43 Конституції закріплює заборону примусової праці, гарантовану ч. 2 та ч. 3 ст. 4 Конвенції; статті 29 та 56 Основного Закону — право на свободу та особисту недоторканність, гарантоване ст. 5 Конвенції; статті 55, 59, 62 та 63 Конституції загалом регламентують значну частину складових елементів права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції; ст. 58 Конституції загалом закріплює заборону покарання без закону, гарантовану ст. 7 Конвенції; статті 30, 31 та 32 Конституції встановлюють право на повагу до приватного і сімейного життя, гарантоване ст. 8

Конвенції; статті 34 та 35 Конституції — свободу думки, совісті і релігії, гарантовану ст. 9 Конвенції; ст. 34 Основного Закону закріплює свободу вираження поглядів, гарантовану ст. 10 Конвенції; статті 36 та 39 Конституції регламентують свободу зібрань та об'єднання, гарантовану ст. 11 Конвенції; ст. 51 Конституції встановлює право на шлюб, гарантоване ст. 12 Конвенції, а також принцип рівноправності кожного з подружжя, встановлений ст. 5 Протоколу № 7; ст. 55 Конституції частково відображає право на ефективний засіб юридичного захисту, гарантоване ст. 13 Конвенції; ст. 24 Конституції закріплює загальну заборону дискримінації, гарантовану ст. 14 Конвенції та Протоколом № 12; статті 13 та 41 Основного Закону — захист права власності, гарантоване ст. 1 Першого протоколу; ст. 53 Конституції — право на освіту, гарантоване ст. 2 Першого протоколу; ст. 33 Конституції — свободу пересування, гарантовану ст. 2 Протоколу № 4; статті 25 та 33 Основного Закону регламентують заборону вислання громадянина, гарантовану ст. 3 Протоколу № 4; ст. 62 Конституції передбачає відшкодування у разі судової помилки, гарантоване ст. 3 Протоколу № 7; ст. 61 Конституції закріплює право не бути притягненим до суду або покараним двічі, гарантоване ст. 4 Протоколу № 7.

3-поміж усіх прав та свобод (включно із заборонами та процедурними гарантіями), передбачених розд. I Конвенції та Першим протоколом і протоколами № 4, 6, 7, 12, 13, ще не закріплені в Основному Законі України лише три види заборон та одні процедурні гарантії. Зокрема, це заборона рабства, заборона ув'язнення за борг, заборона колективного вислання іноземців та процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців

Також додамо, що ст. 71 розд. III «Вибори. Референдум» та ст. 76 розд. IV «Верховна Рада України» Конституції закріплюють право на вільні вибори, гарантоване ст. 3 Першого протоколу. Тоді як ст. 129 розд. VIII «Правосуддя» Конституції основними засадами судочинства, серед іншого, визначає: «5) забезпечення обвинуваченому права на захист»; «6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами»; «7) розумні строки розгляду справи судом» (включено до переліку засад судочинства відповідно до Закону від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо право-

⁹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. — 2-ге вид., переробл. і допов. — Х., 2011. — С. 162.

суддя)» (далі — Закон № 1401-VIII); «8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення» (формулювання змінено відповідно до Закону № 1401-VIII на вказане, оскільки воно не передбачає законодавчих винятків із права на апеляційний перегляд справи). А це фактично доповнює конституційну регламентацію права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції, та дає достатні підстави констатувати конституційне закріплення права кожного на оскарження у кримінальних справах, гарантованого ст. 2 Протоколу № 7.

З огляду на це потрібно зазначити, що з-поміж усіх прав та свобод (включно із заборонами та процедурними гарантіями), передбачених розд. I Конвенції та Першим протоколом і протоколами № 4, 6, 7, 12, 13, ще не закріплені в Основному Законі України лише три види заборон та одні процедурні гарантії. Зокрема, це заборона рабства (закріплена ст. 4 Конвенції), заборона ув'язнення за борг (ст. 1 Протоколу № 4), заборона колективного вислання іноземців (ст. 4 Протоколу № 4) та процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців (ст. 1 Протоколу № 7).

Детальніше досліджуючи зміст та обсяг закріплення чинною Конституцією права на життя, гарантованого Конвенцією та протоколами до неї, слід зазначити таке. Беззаперечним є те, що право на життя, регламентоване у ст. 2 розд. I Конвенції, має особливий статус серед усіх інших прав та свобод, гарантованих цим міжнародно-правовим актом. Як зазначає ЄСПЛ у своїх рішеннях, «це одна із основоположних статей Конвенції...», яка «в поєднанні зі ст. 3 гарантує одну із основних цінностей демократичних суспільств, що створили Раду Європи»¹⁰; «стаття 2 Конвенції захищає право... без якого користування будь-якими правами і свободами, гарантованими Конвенцією, було б ілюзорним»¹¹. Зауважимо, що на сьогодні регламентація права на життя не обмежується лише ст. 2 Конвенції, але й здійснюється протоколами № 6 та № 13, які ратифіковані Україною згідно

із законами від 22 лютого 2000 р. № 1484-III та від 28 листопада 2002 р. № 318-IV відповідно. Тому, враховуючи положення Протоколу № 13, який закріплює скасування смертної кари за всіх обставин, можна констатувати, що загалом закріплення Конвенцією права на життя сформульоване так: «Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя ...» (п. 1 ст. 2 Конвенції); «Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено» (ст. 1 Протоколу № 13); «Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» (п. 2 ст. 2 Конвенції).

Ми вже зазначили, що в Конституції право на життя регламентоване у ст. 27 розд. II, яка наголошує: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Як бачимо, форми закріплення права на життя, які використовуються Конвенцією та Конституцією за наявності загальних спільних рис все ж таки досить різні. Це вказує на можливі відмінності юридичного змісту та обсягу гарантування права на життя досліджуваними актами, які ми й спробуємо дослідити детальніше.

На думку Європейської комісії з прав людини, з якою погодився і ЄСПЛ у вже згаданому рішенні в справі «Макканн (Massann) та інші проти Сполученого Королівства», ст. 2 не потрібно тлумачити як таку, що вимагає наявності у внутрішньому праві ідентичного формулювання; достатньо, щоб національне право реально забезпечувало охорону права, передбаченого Конвенцією. Цікаво, що Конвенція, гарантуючи право кожного на життя, не застосовує для цього загально-декларативного методу закріплення (подібно до перших речень статей 5, 7, 8 та інших статей Конвенції), а обмежується лише вказівкою, що це право «охо-

¹⁰ Макканн (Massann) и другие против Соединенного Королевства. — Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461489/2461489.htm>

¹¹ Pretty v. The United Kingdom: Judgment of 29 April 2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60448>

роняється законом». Такий спосіб закріплення зазначеного права (з відсиланням до положень національного законодавства держав-учасниць) серед іншого, був зумовлений і необхідністю встановлення у другому реченні п. 1 ст. 2 Конвенції можливості позбавлення життя внаслідок виконання смертного вироку суду у випадках, передбачених саме цим законом. З огляду на правову природу Конвенції як міжнародного договору зрозуміло, що в обох випадках під поняттям закону мається на увазі національне законодавство держав-учасниць, які є сторонами цього договору. При цьому ЄСПЛ наголошує, що «перше речення пункту 1 статті 2 зобов'язує державу не лише утриматись від навмисного і незаконного позбавлення життя, а й зобов'язує її також вживати необхідних заходів щодо охорони життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією»¹². Тому варто погодитися з думкою Т.М. Фомиченка, що положення ст. 2 Конвенції «спрямоване на те, щоб законодавчо забезпечити недоторканність життя, а також уникнути зловживань з боку третіх осіб, забезпечити застосування превентивних заходів у випадку, коли людина сама ставить своє життя в небезпечне становище. Тобто право на життя, проголошене ст. 2, лише принципом «невтручання» держави не обмежується»¹³.

У свою чергу, ч. 1 ст. 27 Конституції (яка якраз і є одним із зразків національного «закону», до положень яких відсилає Конвенція у п. 1 своєї ст. 2), встановлює загальне правило, відповідно до якого право на життя є «невід'ємним» правом кожної людини. Згідно з позицією Конституційного Суду України, сформульованою в Рішенні від 29 грудня 1999 р. № 11-рп/99 (справа про смертну кару; далі — Рішення № 11-рп/99): «Ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є невід'ємним (частина перша статті 27), невідчужуваним та непорушним (стаття 21). Право на життя належить людині від народження і захищається

державою». При цьому в науково-практичному коментарі до ст. 27 Конституції України зазначено, що «невід'ємність права на життя слід розглядати як наслідок природності цього права. Ніхто, у тому числі Конституція, не наділяють людину правом на життя. Конституція України визнає, що людина має це право в силу лише того факту, що вона є людиною»¹⁴.

Зауважмо, що Конвенція, окреслюючи суб'єкта права на життя, використовує нібито більш загальний термін «кожний» (ст. 2) (екстраполюючи його до загальної ст. 1 Конвенції — «кожний, хто перебуває під юрисдикцією» Високих Договірних Сторін), а Конституція наділяє таким правом «кожну людину» (ст. 27). Проте можна стверджувати, що суб'єктом гарантованого права на життя, відповідно до положень обох правових актів є саме людина, без жодних обмежень за будь-якими її ознаками (такими, як раса, колір шкіри, політичні переконання, громадянство тощо).

Конституція не встановлює ні прямої заборони застосування такого виду покарання, як смертна кара, ні переліку випадків можливого позбавлення людини життя, які не вважаються порушенням права на життя, а обмежується лише загальним формулюванням щодо недопустимості «свавільного» позбавлення життя

Водночас спільною рисою для досліджуваних положень як Конвенції, так і Конституції є те, що згідно з ними право на життя людини не належить до так званих абсолютних прав, оскільки обидва акти передбачають можливість «допустимого» позбавлення життя людини. При цьому Конвенція та Конституція застосовують різні способи окреслення таких випадків. Так, поряд із положенням першої частини другого речення п. 1 ст. 2 Конвенції, згідно з яким «нікого не може бути умисно позбавлено життя...», та положеннями ст. 1 Протоколу № 13 щодо скасування смертної кари та заборони засудження до такого покарання і фактичного здійснення страти, приписи Конвенції чітко визначають вичерпний перелік випадків (підпункти «а», «б» та «с» п. 2 ст. 2 Конвенції), коли позбавлення життя «внаслідок виключно необхідного застосування сили» фактично не буде порушенням права на життя. З цього приводу ЄСПЛ у справі “Stewart v. The United Kingdom” (рішення від 10 липня 1984 р.) наголо-

¹² L. C. D. v. United Kingdom: Judgment of 9 June 1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58176>

¹³ Фомиченко Т. М. Конституційно-правові проблеми забезпечення в Російській Федерації права на життя в світлі правових стандартів союзу Європи: дисертація ... кандидата юридических наук: 12.00.02 / Т. М. Фомиченко. — М., 2004. — С. 41.

¹⁴ Конституція України. Науково-практичний коментар. — С. 186.

шує, що п. 2 ст. 2 Конвенції визначає передусім не ті випадки, в яких допускається навмисне позбавлення життя, а ті ситуації, у яких допускається застосування сили, що може спричинити смерть (летальної сили), а також вказує, що застосування сили повинно бути виключним та домірним до вимог публічного порядку, які стали мотивом для її застосування¹⁵. Крім цього, потрібно враховувати, що відповідно до пунктів 1, 2 ст. 15 Конвенції будь-яка Висока Договірна Сторона «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації» може відступати від зобов'язань, передбачених ст. 2 Конвенції, у випадках «смерті внаслідок правомірних воєнних дій».

У свою чергу Конституція не встановлює ні прямої заборони застосування такого виду покарання, як смертна кара, ні переліку випадків можливого позбавлення людини життя, які не вважаються порушенням права на життя, а обмежується лише загальним формулюванням щодо недопустимості «свавільного» позбавлення життя. Аналізуючи зміст такого формулювання, Конституційний Суд України в уже згаданому Рішенні № 11-рп/99 зазначає, що оскільки закріплення у чинній Конституції права на життя обмежується лише загальним правилом, то «це і дало привід для неоднакового розуміння змісту положення частини другої статті 27 Конституції України», на що звернула увагу і Європейська комісія «За демократію через право» Ради Європи у своєму «Висновку про конституційні аспекти смертної кари в Україні» (33 пленарне засідання, 12—13 грудня 1997 р.). При цьому вітчизняний орган конституційної юрисдикції зауважує, що в юридичному обігу термін «свавільно» вживається неоднозначно, зокрема у розумінні «необмеженої влади; відсутності законності, справедливості; схильності діяти на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; самовілля тощо».

Таким чином, виходячи з наведеного конституційного формулювання та змістового тлумачення терміна «свавільно», наданого Конституційним Судом України, доходимо висновку, що відповідно до положень ст. 27 Конституції є допустимим будь-яке, так зване

не свавільне позбавлення життя, тобто таке, яке здійснюється законно; справедливо; зважаючи на думку інших; не самовільно. Також можна констатувати, що конституційна заборона щодо «свавільного» позбавлення життя людини має суто оціночний характер, а її правовий зміст чітко не визначений, і, як видається, вона навіть не зумовлюється обов'язковою ознакою законності. Хоча, на перший погляд, це формально і не суперечить положенням Конвенції щодо гарантування права на життя, але, на нашу думку, це все-таки не відповідає самому «духу» Конвенції, яка ще в 1950 р. встановила вичерпний перелік (лише із трьох випадків), коли позбавлення життя внаслідок «необхідного застосування сили» не буде вважатися порушенням права на життя.

Гарантоване ч. 3 ст. 27 Конституції право кожного захищати своє життя і здоров'я та життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, за загальним правилом, не охоплює можливості застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення

При цьому варто звернути увагу на припис ч. 3 ст. 27 Конституції, який гарантує право кожного захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Цей припис дає підстави стверджувати, що у вітчизняному Основному Законі опосередковано закріплено правову підставу для визначення випадку позбавлення життя як такого, що не є порушенням права на життя людини (якщо внаслідок захисту життя і здоров'я було позбавлено життя особи, яка здійснювала протиправне посягання, та при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (визначених ст. 36 Кримінального кодексу України; далі — КК). На підтвердження цього у мотивувальній частині Рішення № 11-рп/99 Конституційний Суд України, серед іншого, цитує припис ч. 3 ст. 27 Конституції, наголошує: «Відповідно до положення частини п'ятої статті 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Зокрема, з метою захисту свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей, якщо це

¹⁵ Див.: Європейський суд з прав людини. Судова практика / за заг. ред. В. Г. Буткевича. — К., 2011. — Вип. 2: Стаття 2 ЄКПЛ. Право на життя : у 3-х кн. — Кн. 1. — 1164 с.

зумовлено потребою негайного відвернення чи припинення суспільно небезпечного посягання, Кримінальний кодекс України передбачив положення щодо дій людини у стані необхідної оборони».

Зазначимо, що вказана підстава за своєю правовою природою є дуже близькою до умови, передбаченої приписом підпункту «а» п. 2 ст. 2 Конвенції, а отже, її можна визначати як ще одну спільну рису положень Конвенції та Конституції щодо регламентації права на життя.

Разом з цим доречно зауважити, що відповідно до ч. 5 ст. 36 КК «незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає» «не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів» не лише «для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб», а також і «для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення». Конституційний Суд України, продовжуючи системний аналіз конституційних положень у мотивувальній частині Рішення № 11-рп/99, також наголосив: «Конституційне забезпечення невід'ємного права на життя кожної людини, як і всіх інших прав і свобод людини і громадянина в Україні, базується на засаді: винятки стосовно прав і свобод людини і громадянина встановлюються самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами. Відповідно до положення частини першої статті 64 Конституції України «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України».

Аналізуючи наведені положення, доходимо висновку, що гарантоване ч. 3 ст. 27 Конституції право кожного захищати своє життя і здоров'я та життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, за загальним правилом, не охоплює можливості застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення. При цьому закріплене ч. 5 ст. 55 Конституції право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і сво-

боди від порушень і протиправних посягань також не можна однозначно вважати приписом, який у розумінні, визначеному ч. 1 ст. 64 Конституції, встановлює обмеження конституційного права людини на життя. Тому у випадку, якщо наслідком необхідної оборони було позбавлено життя особи, яка здійснювала протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення, то таке позбавлення життя все ж таки має певні ознаки порушення права людини на життя (особи, яка здійснювала протиправне посягання), гарантованого ст. 27 Конституції, оскільки відповідного винятку в Основному Законі не передбачено.

З метою вдосконалення вітчизняного конституційно-правового закріплення права людини на життя, його уніфікації з положеннями Конвенції та врахування висновків Конституційного Суду України щодо неконституційності смертної кари як виду покарання, вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 27 Конституції

З огляду на це, на нашу думку, виникає певна правова колізія, спричинена відсутністю як у ст. 27 Конституції, так і в інших її статтях положень, які б встановлювали можливі винятки або підстави обмеження гарантованого Конституцією невід'ємного права людини на життя, тоді як такі обмеження фактично встановлені КК. Вбачається, що це не лише порушує ч. 2 та ч. 3 ст. 22, ст. 27 та ч. 1 ст. 64 Конституції, а й створює певні підстави для можливості визнання незаконним застосування ч. 5 ст. 36 КК.

Тому з метою виправлення такої ситуації видається за доцільне внести зміни до ст. 27 Конституції шляхом її доповнення положеннями, які б встановлювали підстави обмеження гарантованого Конституцією невід'ємного права людини на життя. При розробці формулювання такого доповнення варто врахувати не лише потребу уніфікації положень ст. 27 Конституції з положеннями ч. 2 ст. 2 Конвенції, але й необхідність встановлення конституційних підстав для безсумнівно правомірного застосування ч. 5 ст. 36 КК та положень інших законодавчих актів України (наприклад, ст. 46 Закону від 2 липня 2015 р. № 580-VIII «Про Національну поліцію»).

На нашу думку, найбільш оптимальними будуть такі доповнення, які забезпечать комплексне вдосконалення положень ст. 27 Основного

Закону України. Так, у фаховому середовищі¹⁶ вже давно висловлюється думка щодо необхідності віддзеркалити в Конституції заборону смертної кари, запроваджену Протоколом № 13. У цьому контексті доречно знову звернутися до Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/99, в якому, зокрема, вказано, що «Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення ч. 1 ст. 27 Конституції про невід’ємне право на життя кожної людини», тоді як «позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід’ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України». Разом з тим зрозуміло, що в резолютивній частині цього Рішення викладено лише положення щодо неконституційності положень чинного на той час КК, які передбачали смертну кару як вид покарання.

¹⁶ Див.: Висновок щодо Конституції України від 28 червня 1996 р. з особливою увагою до відповідності її положень принципу верховенства права у розділах II, VII, VIII. Лорена Бахмайєр Вінтер. 7 червня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.fair.org.ua/content/library.../FAIR_Report_Constitution_Bachmaier_UKR.pdf

Зважаючи на все викладене вище, з метою вдосконалення вітчизняного конституційно-правового закріплення права людини на життя, його уніфікації з положеннями Конвенції та врахування висновків Конституційного Суду України щодо неконституційності смертної кари як виду покарання, вважаємо за доцільне внести зміни до ст. 27 Конституції. Зокрема, пропонуємо доповнити частини 1 та 2 вказаної статті Основного Закону України та викласти її в такій редакції: «Стаття 27. Кожна людина має невід’ємне право на життя. Смертна кара в Україні заборонена. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави — захищати життя людини. Не вважається порушенням права на життя таке позбавлення життя, яке є наслідком виключно необхідного застосування сили у випадках, прямо передбачених законом та чинними міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

Кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань».

Систематичний покажчик матеріалів, опублікованих у «Віснику Верховного Суду України» у 2017 р.

Судова правотворчість у механізмі забезпечення принципу верховенства права в умовах реформування правосуддя. *Виступи учасників міжнародної конференції, що відбулася у Верховному Суді України 24—25 листопада 2016 р.*

1'2017 2
2'2017 2
3'2017 8

Інформація про XIV позачерговий з'їзд суддів України

3'2017 2

Доповідь Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на XIV позачерговому з'їзді суддів України

3'2017 3

Право на свободу на особисту недоторканність в Україні: перехід до верховенства права. *Виступ Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на міжнародній конференції, що відбулася у Верховному Суді України 24 березня 2017 р.*

4'2017 3

Право на свободу на особисту недоторканність в Україні: перехід до верховенства права. *Виступи учасників міжнародної конференції, що відбулася у Верховному Суді України 24 березня 2017 р.*

5'2017 8
6'2017 2
7'2017 2

Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн. *Інформація про VII Міжнародний цивілістичний форум, що відбувся у Верховному Суді України 11—12 травня 2017 р.*

5'2017 2

Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн. *Виступ Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на VII Міжнародному цивілістичному форумі, що відбувся у Верховному Суді України 11—12 травня 2017 р.*

5'2017 3

Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн. *Виступи учас-*

ників міжнародного форуму, що відбувся у Верховному Суді України 11—12 травня 2017 р.

6'2017 8
8'2017 2

100 років. Від Генерального Суду — до Верховного

11—12'2017...2

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

1'2017 1
2'2017 1
3'2017 1

ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за I півріччя 2016 р.

1'2017 14	3'2017 14	5'2017 16
2'2017 9	4'2017 10	6'2017 14

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2016 р.

1'2017 23

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за II півріччя 2016 р.

2'2017 16	4'2017 19	6'2017 31
3'2017 40	5'2017 23	7'2017 22

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України, за II півріччя 2016 р.

3'2017 31

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за

результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2016 р.

7'2017 11   9'2017 1
8'2017 6   10'2017 1

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2017 р.

8'2017 17   10'2017 14
9'2017 29   11–12'2017 . 42

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України, за I півріччя 2017 р.

9'2017 12

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за I півріччя 2017 р.

11–12'2017...13

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212⁷—212²¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (статті 157—160 Кримінального кодексу України)

1'2017 29   7'2017 30   9'2017 40
4'2017 36   8'2017 30

Витяг з узагальнення судової практики щодо вирішення питання про тимчасове обмеження у праві в'їзду за межі України (ст. 377¹ ЦПК України)

2'2017 29

НА ТЕМУ ДНЯ

Пушкар П.В. Посилення спроможності судової влади у виконання рішень Європейського суду з прав людини: досвід держав-членів Ради Європи

6'2017 41

Майєр Ж. Щодо ролі судової системи у виконанні рішень Європейського суду з прав людини на національному рівні

6'2017 45

Стецик Н.В. Запровадження прецедентної практики верховних судів у пострадянських правових системах

11–12'2017...66

Медвідь А.Б. Дослідження форми та змісту конституційного закріплення права на життя, гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод

11–12'2017...73

ТОЧКА ЗОРУ

Кот О.О. Окремі аспекти зловживання процесуальними правами

1'2017 36

Голубева Н.Ю. Віндикаційний позов: умови пред'явлення, задоволення та відмови у задоволенні

5'2017 42

Параскева К. Трансформація ролі Європейського суду з прав людини у процесі судового нагляду за виконанням власних судових рішень: проблеми та перспективи

7'2017 42

Медвідь А.Б. Особливості консультативного механізму, запровадженого Протоколом № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

8'2017 40

Кот О.О. Захист речових прав: теорія та судова практика

10'2017 37

Кухарєв О.Є. Окремі аспекти вирішення спорів щодо визнання права власності на спадкове майно

11–12'2017... 57

Інформація про виконання бюджету Верховним Судом України як головним розпорядником коштів державного бюджету за 2016 р.

2'2017 47

Колектив Верховного Суду УРСР (1972 р.)

1960
30
червня

Верховною Радою УРСР прийнято Закон «Про судоустрій Української РСР». Відповідно до нього Верховний Суд УРСР є найвищим судовим органом УРСР, діє в складі судових колегій у цивільних і кримінальних справах, а також Пленуму. Для розгляду організаційних питань утворюється Президія Суду. Підтверджуються повноваження Верховного Суду УРСР з нагляду за діяльністю всіх судів республіки. Йому надано право законодавчої ініціативи.

1963
21
березня

Указом Президії Верховної Ради УРСР № 242 з метою зосередження керівництва народними і обласними судами в одному органі — Верховному Суді УРСР, і подальшого поліпшення їх діяльності, ліквідовано Міністерство юстиції УРСР. На Верховний Суд УРСР покладено функції судового управління і керівництво органами державного нотаріату.

1978
20
квітня

Верховна Рада УРСР прийняла Конституцію Української РСР, статтю 151 якої Верховний Суд УРСР визначено найвищим судовим органом УРСР з правом нагляду за судовою діяльністю судів республіки.

Приміщення Верховного Суду УРСР у м. Києві

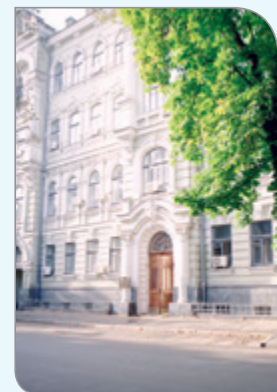
У пров. Рильського — з грудня 1943 р.

На вул. Воробьського — 40–50 рр.

На вул. Десятинній — з 1953 р.

На вул. Пилипа Орлика — з 1954 р.

1981

5

червня

Прийнято Закон «Про судоустрій Української РСР». Згідно зі статтею 43 цього Закону Верховний Суд УРСР діяв у складі судових колегій у кримінальних і цивільних справах та Пленуму, для розгляду організаційних питань було створено Президію. Судові колегії в межах своїх повноважень розглядали справи як суд першої інстанції в касаційному порядку, у порядку нагляду та у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Найвищий судовий орган республіки отримав право видавати друкований орган — «Бюлетень Верховного Суду Української РСР».

1989

27

ЖОВТНЯ

Законом УРСР № 8303-XI від 27 жовтня 1989 р. «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» Верховному Суду УРСР надано право законодавчої ініціативи.

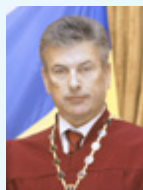
Верховний Суд України

В. Бойко,
Голова Верховного
Суду України
(1994–2002)

В. Маляренко,
Голова Верховного
Суду України
(2002–2006)

В. Онопенко,
Голова Верховного
Суду України
(2006–2011)

П. Пилипчук,
Голова Верховного
Суду України
(2011–2012)

Я. Романюк,
Голова Верховного
Суду України
(2013–2017)

1990

16

липня

Проголошено Декларацію про державний суверенітет України.

1990

24

жовтня

Законом «Про зміни і доповнення до Конституції Української РСР» Верховна Рада УРСР вивела судову систему Української РСР з підпорядкування союзних органів. Згідно з цим Законом лише Верховний Суд УРСР здійснює найвищий судовий контроль та нагляд за судовою діяльністю судів республіки.

1992

28

квітня

Верховна Рада України затвердила Концепцію вдосконалення судової системи. Верховному Суду України надавався статус найвищої судової інстанції в системі судів загальної юрисдикції, уповноваженої переглядати в апеляційному та касаційному порядку справи, розглянуті цими судами, а також розглядати справи за нововиявленими обставинами.

1994

лютий

У складі Верховного Суду України створено військову колегію.

1991

24

серпня

Прийнято Акт проголошення незалежності України.

1992

15

грудня

Законом України «Про статус суддів» проголошено, що судді є носіями судової влади в Україні, які здійснюють правосуддя незалежно від виконавчої, законодавчої влади, а також закріплено гарантії незалежності та недоторканності суддів.

1996

28

червня

Ухвалено Конституцію України, у якій, зокрема, вказано, що в Україні найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вперше в історії судових органів України передбачено, що Голова Верховного Суду України обирається й звільняється з посади Пленумом Суду шляхом таємного голосування в порядку, установленому Основним Законом (стаття 128). Конституція України не передбачала права законодавчої ініціативи вищого органу судової влади.

2002

7

лютого

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій України». Відповідно до статті 47 цього Закону Верховний Суд України визначався найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції, який здійснював правосуддя та забезпечував однакове застосування законодавства всіма судами загальної юрисдикції. Закон передбачав, що Верховний Суд України очолює Голова, а до складу входять судді, обрані Верховною Радою України безстроково. Кількість суддів установлювалася указом Президента України за поданням Голови Верховного Суду України, погодженим з Радою суддів України. У складі Верховного Суду України діяли Судова палата у цивільних справах, Судова палата у кримінальних справах, Судова палата у господарських справах, Судова палата в адміністративних справах (почала діяти з 2005 р.), Військова судова колегія. Для вирішення внутрішніх організаційних питань функціонувала Президія. Пленум — колегіальний орган, повноваження якого визначалися Конституцією України та Законом України «Про судоустрій України».

2005

7

жовтня

У зв'язку зі збільшенням повноважень та навантаження з розгляду справ Указом Президента України склад Верховного Суду України встановлено в кількості 95 суддів (до цього було 85).

2010

7

липня

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів». У статті 38 цього Закону визначено статус та повноваження Верховного Суду України: Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. До його компетенції входить: перегляд справ з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом; перегляд справ у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; внесення за зверненням Верховної Ради України письмового подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

2015

12

лютого

Верховною Радою України прийнято Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд». Згідно зі статтею 38 цього Закону Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції України, який забезпечує єдність судової практики в порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Верховний Суд України здійснює правосуддя в порядку, установленому процесуальним законом; здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики; надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України; надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначених процесуальним законом; здійснює інші повноваження, визначені Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд».

Відповідно до статті 39 цього Закону до складу Верховного Суду України входять 48 суддів, із числа яких

обираються Голова Верховного Суду України та заступники Голови Верховного суду України.

Суддею Верховного Суду України може бути суддя, який за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердив здатність здійснювати правосуддя в найвищому судовому органі в системі судів загальної юрисдикції України, має досвід роботи суддею не менше п'ятнадцяти років або має науковий ступінь, отриманий до призначення на посаду судді, та стаж наукової діяльності в галузі права чи науково-педагогічної діяльності в галузі права у вищому навчальному закладі або вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня «магістр», до призначення на посаду судді не менше п'ятнадцяти років.

У Верховному Суді України діють: Судова палата в адміністративних справах, Судова палата у господарських справах, Судова палата у кримінальних справах, Судова палата у цивільних справах. До складу судової палати входять судді відповідної спеціалізації (адміністративної, господарської, кримінальної, цивільної).

У Верховному Суді України діє Пленум Верховного Суду України для вирішення питань, визначених Конституцією України та Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд». Склад і порядок діяльності Пленуму Верховного Суду України визначаються Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд».

2016

2

червня

Прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Згідно зі статтею 125 цього Закону Верховний Суд є найвищим судом у системі судустрою України.

Цього ж дня прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів», яким визначено організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

Стаття 16. Символи судової влади: символами судової влади є державні символи України — Державний Герб України і Державний Прапор України; суддя здійснює правосуддя в мантії та з нагрудним знаком. Зразки мантії та нагрудного знака затверджуються Радою суддів України; Суд як державний орган має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Статтею 17 Закону України передбачено перехід до триступеневої системи судустрою. Систему судустрою складають: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд.

У статті 36 вказано, що Верховний Суд є найвищим у системі судустрою України і забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначених процесуальним законом.

Верховний Суд: здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, — як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом; здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики; надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судустрою; надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначених процесуальним законом; здійснює інші повноваження, визначені законом.

Згідно зі статтею 37 цього Закону до складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше двохсот.

У складі Верховного Суду діють Велика Палата Верховного суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд.

2016
7
листопада

Вища кваліфікаційна комісія суддів України (далі — ВККСУ) оголосила конкурс на посади 120 суддів в новому Верховному Суді: 30 суддів в Касаційний адміністративний суд, 30 — в Касаційний господарський суд, 30 — в Касаційний кримінальний суд, 30 — в Касаційний цивільний суд.

2017
27
липня

ВККСУ під час пленарного засідання затвердила рейтинг 320 кандидатів на посади суддів Верховного Суду. 120 осіб стали переможцями конкурсу, серед них — судді, адвокати, науковці та фахівці із сукупним стажем.

2017
29
вересня

Вища рада правосуддя (ВРП) ухвалила рішення внести Президенту України подання щодо призначення суддями Верховного Суду 111 кандидатів. Згодом ВРП доповнила цей список ще трьома переможцями конкурсу до Верховного Суду.

2017
9
листопада

Верховний Суд зареєстровано як юридичну особу.

2017
10
листопада

Видано Указ Президента України Петра Порошенка «Про призначення суддів Верховного Суду» (текст Указу пропонуємо до уваги читачів на с. 90).

2017
11
листопада

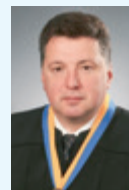
У залі засідань Пленуму Верховного Суду України за участю Президента України Петра Порошенка відбулася урочиста церемонія складання присяги суддями нового Верховного Суду, які доти не були суддями.

Крім щойно призначених суддів найвищого суду у системі судоустрою (відповідний Указ зачитав заступник Глави Адміністрації Президента України, координатор Ради з питань судової реформи Олексій Філатов), у заході взяли участь Голова Верховного Суду України Ярослав Романюк, очільники ВРП та ВККСУ Ігор Бенедисюк і Сергій Козьяков, голова Ради суддів України Валентина Сімоненко, голова Державної судової адміністрації Зеновій Холоднюк, інші офіційні особи (виступ глави держави пропонуємо до уваги читачів на с. 90).

2017
13
листопада

У Києві завершив роботу XIV позачерговий з'їзд суддів України. Нагадаємо, що перерву у його роботі було оголошено 15 березня ц.р. З'їзд таємним голосуванням обрав суддею Конституційно-

В. Городовенко

го Суду України за своєю квотою голову Апеляційного суду Запорізької області Віктора Городовенка, який водночас є членом редакційної колегії офіційного друкованого органу Верховного Суду України — журналу «Вісник Верховного Суду України».

Цього самого дня на зібраннях суддів касаційних судів у складі Верховного Суду обрано представників організаційного комітету зі скликання Пленуму Верховного Суду: від Касаційного адміністративного суду — Володимира Бевзенка, Ірину Саприкіну, Тетяну Шипуліну; від Касаційного господарського суду — Ганну Вронську, Олену Кібенко, Ларису Рогач; від Касаційного кримінального суду — Аркадія Бущенко, Віктора Остапука, Валентину Щепоткіну; від Касаційного цивільного суду — Дмитра Гудиму, Дмитра Луспенника, Григорія Усика.

2017
14
листопада

На засіданні організаційного комітету зі скликання Пленуму Верховного Суду його головою обрано суддю Верховного Суду, призначеного в Касаційний цивільний суд, Дмитра Луспенника, якого на цьому засіданні обрано тимчасовим виконувачем обов'язків Голови Верховного Суду для скликання Пленуму Верховного Суду (Дмитро Луспенник працював суддею Верховного Суду України, суддею Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретарем Пленуму ВССУ).

2017
22
листопада

Президент України Петро Порошенко підписав Закон № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».

Виступ Президента України Петра Порошенка під час складання присяги суддями нового Верховного Суду 11 листопада 2017 р.

Шановні судді нового Верховного Суду України!
Дозвольте вас привітати з цією дуже хвилюючою, урочистою подією.

Шановні голови Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, члени Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, члени Ради суддів, члени Верховного Суду України!

Шановні запрошені!

Дорогі українці, які зараз дивляться в прямій трансляції цю урочисту церемонію.

Сьогодні, 11 листопада, для нашої країни — надзвичайно важливий день, день народження принципово нового Верховного Суду. Він вперше сформований на основі конкурсу — безпрецедентно відкритого, унікального та прозорого. Конкурсу, і кожен з вас це знає, з високим рівнем конкуренції, який проходив під дуже пильним наглядом громадськості, з прискіпливою перевіркою кандидатів всіма антикорупційними органами.

Наш історичний шлях вимірюється різними відрізками часу. Скоро — вже тисяча років від початку князювання Ярослава Мудрого і народження «Руської правди». Понад триста років Конституції Пилипа Орлика. І виповнюється століття УНР. І двадцять сьомий рік нашої незалежності. Але я можу наголосити, що по-справжньому незалежного суду, такого як зараз створюється, у нас не було ще ніколи.

Не з'явився він і після 1991 року. Змінювалися президенти, уряди, парламенти. Створювалися юрисдикції, додавалися інстанції, але судова система не була по-справжньому незалежною і тому не задовольняла потреб суспільства.

Ми пішли на рішучі кроки минулого року, коли змінили відповідні норми Конституції, заклали, нарешті, фундамент незалежності всієї судової системи, і в першу чергу — Верховного Суду, який вже будується саме на цьому новому фундаменті.

Вперше від процедури добору суддів були усунуті всі політичні органи, політичні партії, парламент. Ви пам'ятаєте скільки

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ Про призначення суддів Верховного Суду

Відповідно до частини п'ятої статті 126, частини першої статті 128 Конституції України та статей 80, 81 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» **постановляю:**

1. Призначити на посади суддів Верховного Суду:

у Касаційний адміністративний суд:

АНЦУПОВУ Тетяну Олександрівну,
БЕВЗЕНКА Володимира Михайловича,
БЕРНАЗЮКА Яна Олександровича,
БІВШЕВУ Людмилу Іванівну,
БІЛОУСА Олега Валерійовича,
БУЧИК Анну Юріївну,
ВАСИЛЬЄВУ Ірину Анатоліївну,
ГІМОНА Миколу Михайловича,
ГОНЧАРОВУ Ірину Анатоліївну,
ГРИЦІВА Михайла Івановича,
ДАНИЛЕВИЧ Надію Андріївну,

ЖЕЛТОБРЮХ Ірину Леонтіївну,
ЗОЛОТНІКОВА Олександра Сергійовича,
КНЯЗЄВА Всеволода Сергійовича,
КОВАЛЕНКО Наталію Володимирівну,
КРАВЧУКА Володимира Миколайовича,
МОРОЗ Ларису Леонтіївну,
ОЛЕНДЕРА Ігоря Ярославовича,
ПАСІЧНИК Світлану Сергіївну,
ПРОКОПЕНКА Олександра Борисовича,
САПРИКІНУ Ірину Валентинівну,
СМОКОВИЧА Михайла Івановича,

судді чекали в парламенті або призначення, або звільнення, як судді викликалися для того, щоб давати, або якісь зобов'язання брати, або давати якісь пояснення.

Дуже важливо, що усунутий і Президент від формування судів.

Впродовж року органи суддівського врядування, Вища кваліфікаційна комісія суддів та Вища рада правосуддя, у повній відповідності до передбачених законом правил самостійно, але через абсолютно, ще раз наголошую, через безпрецедентно прозорі конкурсні процедури, з максимально можливим врахуванням позиції долученої до відбору громадськості визначили спочатку 120 переможців конкурсу. Я підписав подання щодо призначення 113 із них суддями нового Верховного Суду.

Шановні пані та панове!

Через зміни до профільного законодавства запроваджуються європейські стандарти судочинства. Вже ухвалений закон, який викладає в новій редакції або вносить зміни до процесуальних кодексів і встановлює інші правила судового процесу — ефективного, швидкого та зручного для всіх його учасників.

Нові норми, передбачені Господарським та Цивільним процесуальними кодексами, гарантуватимуть захист прав власності як для простих громадян, так і для українських та між-

народних інвесторів. Осучаснені положення адміністративного судочинства спростять захист прав громадян у відносинах із державою.

Отже, в судовій системі міняються правила, міняються люди. Я хочу привітати у вашій особі членів нового Верховного Суду, кардинально оновленого у порівнянні з попереднім.

Дорогі мої — ви всі різні. Хтось має великий досвід роботи у судовій системі. Хтось прийшов на посаду судді після багатьох років адвокатської діяльності, хтось був правозахисником, науковцем і викладачем. Одні з вас мріяли стати суддями Верховного Суду все своє життя і роками піднімалися кар'єрними сходами. Для інших двері соціального ліфту відкрила лише судова реформа, включаючи зміни до Конституції.

Кожний четвертий суддя нового Верховного Суду — адвокат чи науковець. Хочу проінформувати суспільство, що це — безпрецедентно, адже раніше ніколи, ніяк і ніхто з-поза меж судової системи не мав права кандидувати. На сьогоднішній день ці можливості відкриваються. Хочу наголосити, що трохи більше третини — судді першої або другої інстанції, яким до реформи було дуже не просто потрапити до складу Верховного Суду.

Але дякую кожному з вас, тому що кожен з вас повірив у реформу і спробував свої сили в чесному конкурсі, і пересвід-

СТАРОДУБА Олександра Павловича,
ХАНОВУ Раїсу Федорівну,
ХОХУЛЯКА В'ячеслава Віссаріоновича,

ШАРАПУ Василя Миколайовича,
ШИПУЛІНУ Тетяну Михайлівну,
ЮРЧЕНКО Валентину Петрівну;

у Касаційний господарський суд:

БАКУЛІНУ Світлану Віталіївну,
БАРАНЦЯ Олександра Миколайовича,
БЕРДНІК Інну Станіславівну,
БІЛОУСА Володимира Володимировича,
БУЛГАКОВУ Ірину Валеріївну,
ВРОНСЬКУ Ганну Олександрівну,
ДАНИШЕВСЬКУ Валентину Іванівну,
ДРОБОВУ Тетяну Борисівну,
ЖУКОВА Сергія Вікторовича,
КАТЕРИНЧУК Лілію Йосипівну,
КІБЕНКО Олену Рувімівну,
КРАСНОВА Єгора Володимировича,
КУШНІРА Ігоря Віталійовича,
ЛЬВОВА Богдана Юрійовича,
МАМАЛУЯ Олександра Олексійовича,

МАЧУЛЬСЬКОГО Григорія Миколайовича,
МІЩЕНКА Івана Сергійовича,
ПЕСКОВА В'ячеслава Геннадійовича,
ПІЛЬКОВА Костянтина Миколайовича,
ПОГРЕБНЯКА Володимира Яковлевича,
РОГАЧ Ларису Іванівну,
СЕЛІВАНЕНКА Володимира Павловича,
СТРАТІЄНКО Людмилу Василівну,
СТУДЕНЦЯ Володимира Івановича,
СУХОВОГО Валерія Григоровича,
ТКАЧА Ігоря Васильовича,
ТКАЧЕНКО Ніну Григорівну,
УРКЕВИЧА Віталія Юрійовича,
ЧУМАКА Юрія Яковича;

чився, що матиме шанс побудувати нову систему, — керуючись українськими законами та європейськими стандартами та європейськими цінностями.

Чи міг хтось уявити таке перезавантаження, скажіть мені, три роки тому? Але сьогодні Україна вже є прикладом для інших держав і щодо впровадження стандартів та правил, і щодо прозорості конкурсних процедур, і щодо відкритості та залучення громадськості.

Ми відкриваємо нову сторінку в історії правосуддя у нашій країні. Верховний Суд — останній рубіж, остання інстанція, куди людина прийде захищати порушені права.

На цей захід ви прямували повз пам'ятник Пилипу Орлику. Декілька місяців тому, під час державного візиту до Швеції, я мав унікальну можливість потрапити до Державного Королівського музею. І офіційні особи Королівства Швеція винесли мені оригінал Конституції Пилипа Орлика. Я можу сказати, що я був дуже схвилований. Насправді, нехай це лише декілька сторінок, але це Конституція, в якій цей гетьман, сподвижник великого Мазепи, присвятив окреме звернення до суддів. Він казав, щоб «пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних утисків...».

Таку ж вимогу, хіба що іншими словами, висуває і сучасний Основний Закон.

І я, як Президент, звертаюся до вас з подібною настановою. Величезне прохання від нас усіх — поверніть людям віру у справедливість. Допоможіть їм знайти правду. І прошу, завжди пам'ятайте ту ціну, яку заплатила Україна за незалежний та справедливий суд. І за вашу можливість там працювати. Пам'ятайте, що ключова цінність — це людина, а суспільство й держава мають, безумовно, керуватися, як би там не складалось під час війни, силою права, а не правом сили.

Верховний Суд — це незалежний і головний в системі. На вас і в подальшому формуванні судової системи будуть тримати рівняння. Саме вашими рішеннями будуть керуватися інші судді. Ваші правові позиції стануть поштовхом для нового розвитку юридичної науки та судової практики. Це велика честь для кожного з вас — ухвалювати остаточне рішення іменем України. І коли ви ухвалюєте це рішення іменем України, прошу думайте про людину та її права. Про незалежність суду та справедливість, яку ви несете. Про чесність та про непідкупність.

у Касаційний кримінальний суд:

АНТОНЮК Наталію Олегівну,
БЛИК Наталію Володимирівну,
БРИТАНЧУКА Володимира Васильовича,
БУЩЕНКА Аркадія Петровича,
ГОЛУБИЦЬКОГО Станіслава Савелійовича,
ГРИГОР'ЄВУ Ірину Вікторівну,
ЄМЦЯ Олександра Петровича,
КИШАКЕВИЧА Лева Юрійовича,
КОРОЛЯ Володимира Володимировича,
КРАВЧЕНКА Станіслава Івановича,
ЛАГНЮКА Миколу Михайловича,
ЛОБОЙКА Леоніда Миколайовича,
МАЗУРА Миколу Вікторовича,
МАКАРОВЕЦЬ Аллу Миколаївну,

МАРИНИЧА В'ячеслава Карповича,
МАРЧУК Наталію Олегівну,
МАРЧУКА Олександра Петровича,
МАТІЕК Тетяну Василівну,
МОГИЛЬНОГО Олега Павловича,
НАСТАВНОГО Вячеслава Володимировича,
ОГУРЕЦЬКОГО Василя Петровича,
ОСТАПУКА Віктора Івановича,
СТЕФАНІВ Надію Степанівну,
СТОРОЖЕНКА Сергія Олександровича,
ШЕВЧЕНКО Тетяну Валентинівну,
ЩЕПОТКІНУ Валентину Володимирівну,
ЯКОВЛЄВУ Світлану Володимирівну,
ЯНОВСЬКУ Олександрю Григорівну;

Саме цього вимагає від вас українське суспільство. І можу сказати, що саме цього прагнув я, як Президент, коли розпочинав судову реформу, свідомо обмежуючи свої президентські повноваження. Саме це стане основою правової держави, гідного життя для кожного нашого громадянина України. І хоча рішення ви будете приймати колегіально, ані на мить не забувайте і про персональну відповідальність.

Дуже важливо, що конкурс до Верховного Суду — це надзвичайно показовий прецедент, який наслідусь вся система. Дуже важливі роль і робота, які були проведені Вищою кваліфікаційною комісією суддів і Вищою радою правосуддя. Боротьба за створення нового Верховного Суду була дуже не простою. Хочу окремо подякувати вченим, адвокатам і правозахисникам, які брали участь у роботі Ради із судової реформи. Окремо подякувати народним депутатам, які проголосували законодавчі і конституційні зміни.

Боротьба за очищення — як раціональна її складова, так і перегини — утворила тисячі суддівських вакансій, які треба заповнити новими судьями, які би самі відповідали жорстким вимогам сучасного суспільства. Вже розпочалися процедури конкурсного добору до судів першої інстанції. Не далі як минулого

тижня Вища кваліфікаційна комісія суддів відбрала 700 кандидатів для навчання в Національній школі суддів. Одночасно Комісія проводить кваліфікаційне оцінювання діючих суддів і незабаром розпочне проведення конкурсів до судів апеляційної інстанції. Завершить другий етап формування Верховного Суду.

На черзі — ухвалення ще низки законів про зміни в системі правосуддя, включаючи законопроект про антикорупційний суд. Я чекаю від Верховної Ради проекту, на базі якого я внесу свої пропозиції до Верховної Ради і визначу їх як невідкладні. Хочу сказати, що водночас з проектом про антикорупційний суд я планую внести законопроект про військовий суд. Ми чекаємо Законів про адвокатуру, про правову освіту, тощо.

Я вірю в новий Верховний Суд. Я вірю, що все у нас вийде. Я вірю вам. Безумовно, потрібно ще трохи часу та терпіння, щоб судова система наповнилася новими кадрами і вийшла на проектну потужність.

Бажаю кожному з вас цього успіху, шани і поваги суспільства, наснаги на цьому шляху та довгої і дуже плідної праці у розбудові нової України.

Щиро вірю у нашу перемогу.

Слава Україні!

у Касаційний цивільний суд:

АНТОНЕНКО Наталію Олександрівну,
БЛОКОНЬ Олену Валеріївну,
ВИСОЦЬКУ Валентину Степанівну,
ГУДИМУ Дмитра Анатолійовича,
ГУЛЬКА Бориса Івановича,
ЖУРАВЕЛЬ Валентину Іванівну,
КАРПЕНКО Світлану Олексіївну,
КОРОТУНА Вадима Михайловича,
КРАТА Василя Івановича,
КУЗНЕЦОВА Віктора Олексійовича,
КУРИЛО Валентину Панасівну,
ЛЕСЬКО Аллу Олексіївну,
ЛУСПЕНИКА Дмитра Дмитровича,
ЛЯЩЕНКО Наталію Павлівну,

МАРТЕВА Сергія Юрійовича,
ОЛІЙНИК Аллу Сергіївну,
ПРОРОКА Віктора Васильовича,
СИНЕЛЬНИКОВА Євгена Володимировича,
СИТНИК Олену Миколаївну,
СТРІЛЬЧУКА Віктора Андрійовича,
СТУПАК Ольгу В'ячеславівну,
ТКАЧУКА Олега Степановича,
УСИКА Григорія Івановича,
ФАЛОВСЬКУ Ірину Миколаївну,
ХОПТУ Сергія Федоровича,
ЧЕРВИНСЬКУ Марину Євгенівну,
ЧЕРНЯК Юлію Валеріївну,
ШТЕЛИК Світлану Павлівну.

м. Київ
10 листопада 2017 року
№ 357/2017

Президент України П. ПОРОШЕНКО

2017

30

листопада

У приміщенні Кловського палацу (вул. Пилипа Орлика, 8) відбулося перше засідання Пленуму Верховного Суду, під час якого було затверджено

Регламент Пленуму Верховного Суду і визначено день початку роботи Верховного Суду — 15 грудня ц.р.

Пленум шляхом таємного голосування обрав Головою Верховного Суду суддю Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду **Валентину Іванівну Данішевську**.

Заступником Голови Верховного Суду обрано суддю Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду **Богдана Юрійовича Львова**.

Секретарем Пленуму Верховного Суду обрано суддю Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду **Дмитра Дмитровича Лупеника**.

Пленум також затвердив Положення про апарат Верховного Суду, структуру і штатний розпис апарату та відповідно до порядку денного розглянув питання стратегії діяльності Верховного Суду, створення робочих груп для розроблення стратегії

забезпечення єдності судової практики, стандартів структури судового рішення, комунікаційної стратегії, антикорупційної політики, основних принципів судового менеджменту (ефективного управління діяльністю Верховного Суду).

2017
5
грудня

На зборах суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (КГС ВС) **Богдана Львова** обрано головою КГС ВС. До Великої палати Верховного Суду збори шляхом таємного голосування обрали: **Світлану Бакуліну, Олену Кібенко, Ларису Рогач та Віталія Уркевича.**

Б. Львов

2017
8
грудня

Відбулися збори суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (ККС ВС), на яких головою суду обрано **Станіслава Кравченка**. Внаслідок таємного голосування у кілька турів суддями Великої Палати Верховного Суду стали **Наталія Антонюк, Володимир Британчук, Леонід Лобойко, Олександра Яновська.**

С. Кравченко

2017
6
грудня

Головою Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (КАС ВС) обрано **Михайла Смоковича**. Таке рішення шляхом таємного голосування ухвалено зборами суддів КАС ВС. Представниками до Великої палати Верховного Суду обрано суддів **Олександра Золотнікова, Всеволода Князева, Олександра Прокопенка та Ірину Саприкіну.**

М. Смокович

2017
12
грудня

На першому засіданні Великої Палати Верховного Суду обрано її секретаря — суддю Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду **Всеволода Князева.**

В. Князев

2017
7
грудня

Збори суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (КЦС ВС) обрали головою КЦС ВС **Бориса Гулька.**

Б. Гулько

2017
15
грудня

100 років з дня утворення Генерального Суду Української Народної Республіки, правонаступником якого є Верховний Суд України (Постанова Верховної Ради України від 22 грудня 2016 р. № 1807-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році»).

День працівників суду.

День початку роботи Верховного Суду. Набуває чинності Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», який викладає зазначені кодекси у новій редакції.

В і т а є м о к о л е г !

21 листопада виповнилося 70 років
судді Верховного Суду України у 1988—1996 роках,
заслуженому юристу України

Стрижаку Андрію Андрійовичу,

за плечима якого багатолітній суддівський досвід,
у тому числі в Конституційному Суді України.

30 листопада вітання з ювілейним 60-річчям
приймав суддя Верховного Суду України у 1995—2017 роках,
заслужений юрист України

Самсін Ігор Леонович.

Його суддівський стаж становить майже три десятки літ,
більшість з яких він працював у Верховному Суді України.

20 грудня — 80-літній ювілей
у колишнього судді Верховного Суду України,
заслуженого юриста України

Рощенюка Юрія Анастасовича.

Більшість із 34-х років його загального суддівського стажу
припадають на роботу саме суддею Верховного Суду України.

2018

січень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

лютий

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28				

березень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

квітень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30						

травень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

червень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

липень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29
30	31					

серпень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

вересень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

жовтень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

листопад

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

грудень

Пн	Вт	Ср	Чт	Пт	Сб	Нд
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30
31						

Про державні свята та перенесення робочих днів:

1 січня — Новий рік

7 січня — Різдво Христове

8 січня — перенесений з 7 січня

8 березня — Міжнародний жіночий день

8 квітня — Великдень

9 квітня — перенесений з 8 квітня

1 травня — День праці

9 травня — День Перемоги

27 травня — Трійця

28 травня — перенесений з 27 травня

28 червня — День Конституції України

24 серпня — День незалежності України

14 жовтня — День захисника України

15 жовтня — перенесений з 14 жовтня

25 грудня — Різдво Христове